

Är den svenska valutan anpassad för en långsiktigt hållbar utveckling?

– vilka brister finns och hur kan de åtgärdas?

Författare:
Nils Fagerberg

Handledare:
Toni Haid

Sammanfattning

Datum: 2005-10-07

Nivå: C-uppsats i företagsekonomi med inriktning mot ekologisk ekonomi, 10 poäng.

Författare: Nils Fagerberg (721127)
Läby Västerby
755 92 Uppsala
073-0443279
nils.fagerberg@home.se

Handledare: Toni Haid

Titel: Är den svenska valutan anpassad för en långsiktigt hållbar utveckling? – vilka brister finns och hur kan de åtgärdas?

Problem: Valuta är ett medel/verktyg som är skapat av människors subjektiva tankar och handlingar. Det innebär att det är människan som styr de processer som valutan i sin tur driver. För att människan ska kunna styra måste hon ha ett mål att sträva mot. Det målet antas i den här uppsatsen vara ett långsiktigt hållbart samhälle. Problemet som undersöks är i vilken utsträckning den svenska valutan är anpassad för en långsiktigt hållbar utveckling.

Syfte: Uppsatsens två syften är:
(a) att beskriva och ringa in de brister som existerar i den svenska kronan i relation till målet om en långsiktigt hållbar utveckling,
(b) att analysera vilka lösningar som finns till hands för att bäst åtgärda de existerande bristerna.

Metod: Metoden är teoretisk analys med fokus på abstraktion och kausal enkelhet. Uppsatsens ambition är att vara tvärvetenskaplig och holistisk. Analysen utgår i första hand från dynamiska systemvetenskapliga principer och monetär historieskrivning.

Resultat: Kreditinstituten kan skapa pengar (kredit) utan täckning från egna tillgångar genom att de har möjlighet att räkna in sina kunders placerade tillgångar i sin egen balansräkning. När de sedan kräver ränta på återbetalningen skapas en privat vinst för utlånaren som får betalas av det övriga samhället. 92 % av dagens svenska penningmängd (definierad som M3) har skapats av privata utgivare. Kreditutgivning i kombination med ränta gör att samhällets totala skuld växer snabbare än penningmängden. Skulderna blir därmed omöjliga att betala tillbaka i sin helhet. Den totala svenska samhällsskulden är idag 4134 miljarder kronor och den totala penningmängden är 1171 miljarder kronor (2004). Det växande gapet mellan skulderna och penningtillgångarna skapar en kronisk penningbrist i samhället, som får långtgående negativa konsekvenser för den hållbara utvecklingen. Problemen kan delvis lösas genom ett demokratiskt offentligt monopol på utgivning av ”riktiga” (skuldfria) pengar.

Abstract

Money by definition is always a subjective human creation. Because of this it is unavoidable that the physical and mental structure of a specific money system will have an effect on the society where it is circulating. With this fact as a starting point, the thesis is analysing whether the Swedish national currency, the crown, is consistent with a sustainable development. The aim of the analysis is to: (a) identify the major shortcomings of the infrastructure of the crown in relation to its ability to support a sustainable development, (b) evaluate what possible solutions there are at hand to adjust for the shortcomings. The method used is purely based on theoretical analysis, with emphasis on abstraction and causal simplicity.

In a modern society, money is not only circulating as coins and bills, but also as digital assets transferred directly between bank accounts. In the case of the Swedish crown, about 8 % of the money exists as coins and bills, while about 92 % of the money is digital. The coins and bills are created by the Swedish central bank, while the digital money is created by private banks and credit institutions. This privately created money exists with debt as a precondition. Someone has to make a loan, and thus create a debt, before the money can exist. On a society level these individual debts add up to a total debt which is growing faster than the amount of money available to repay the debt, since the banking institutions are also charging interest on top of each loan. The outcome is a situation where the debt becomes more and more impossible to repay and therefore it also creates a chronic shortage of money in society. This shortage causes several negative effects in society as a whole and on development in general, leading to the conclusion that the Swedish crown is not consistent with an ecological and social sustainable development.

The main problems could be solved by removing the right of private organisations to issue money and place this in the hands of a democratic public authority. New money should be put into circulation without creation of new debt. The profits from issuing then become public instead of private, and the amount of money in circulation can be adjusted according to need.

Förord

Pengarnas betydelse för samhällsutvecklingen har länge varit en fråga som intresserat mig. Frågan tycks vara förknippad med många generaliserade sanningar och få enkla och tydliga svar. Dessutom verkar den allmänna debatten kring pengarna inte heller fördjupas eller utvecklas. Diskussionen om pengarna har idag snarare reducerats till en fråga om att höja eller sänka styrräntan. Det här har jag aldrig riktigt kunnat förstå. Visst måste det finnas fler saker än styrräntan som påverkar pengarna i samhället. Begreppet pengar borde rymma en större mångfald än så. Jag undrar helt enkelt om vi inte har tappat bort några viktiga bitar på vägen när det gäller förståelsen och kunskapen om pengarna. Det här arbetet är en del av mitt eget sökande efter dessa borttappade bitar. Jag vill försöka förstå lite bättre.

Med hjälp av ett stipendium från JAK Medlemsbank blev det till slut möjligt att genomföra en studie i form av en c-uppsats. Utan den extra ekonomiska hjälpen hade jag troligen inte tagit mig an uppgiften. Tack vare stipendiet kunde jag kombinera skrivandet med ett halvtidsarbete. Jag är också mycket tacksam för det okomplicerade och flexibla stödet som jag har fått från min handledare, Toni Haid på Mälardalens högskola. Därutöver har framför allt Bo Falk varit en givande diskussionspartner under arbetets gång. Slutligen vill jag tacka Emma för samtalen, förtroendet och kärleken.

Läby den 2 september 2005

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	1
1.1 PROBLEMSTÄLLNING.....	3
1.1.1 Vad är valuta?	3
1.1.2 Precisering av problemställningen.....	5
1.2 SYFTE.....	5
1.3 AVGRÄNSNING.....	5
1.4 FÖRFATTARENS PERSONLIGA AMBITIONER	6
2 METOD	6
2.1 TEORETISK REFERENS RAM.....	6
2.2 METOD.....	11
2.3 KÄLLKRITIK.....	13
3 ANALYS OCH RESULTAT	14
3.1 VAD ÄR EN LÅNGSIKTIGT HÅLLBAR UTVECKLING?.....	14
3.1.1 Hållbarhet i ett resursbegränsande perspektiv	14
3.1.2 Hållbarhet i ett hierarkiskt perspektiv.....	15
3.1.3 Hållbarhet i ett pulserande perspektiv.....	17
3.1.4 Hållbarhet i ett socialt perspektiv	18
3.1.5 Definition av långsiktigt hållbar utveckling.....	19
3.2 EN BESKRIVNING AV DEN SVENSKA VALUTAN; KRONAN.....	20
3.2.1 Den svenska kronan som holon.....	22
3.2.2 En historisk tillbakablick.....	22
3.2.2.1 Från fysisk till mental uppbackning.....	22
3.2.2.2 Synen på räntan.....	26
3.2.2.3 Kontrollen över penningutgivningen och dess koppling till makt.....	28
3.2.3 Det nuvarande svenska systemet	30
3.3 BRISTER I DET SVENSKA VALUTASYSTEMET.....	34
3.4 KONSEKVENSER FÖR SAMHÄLLET	40
3.4.1 Kronisk penningbrist.....	40
3.4.2 Välfärdskoncentration	41
3.4.3 Spekulation i stället för praktisk företagsamhet.....	43
3.4.4 Ekonomisk och social instabilitet.....	44
3.4.5 Försvagad demokratisk makt till förmån för den finansiella makten	45
3.5 KRONANS BRISTER I FÖRHÅLLANDE TILL DEN LÅNGSIKTIGT HÅLLBARA UTVECKLINGEN	46
3.6 HUR KAN PENNINGSYSTEMETS BRISTER ÅTGÄRDAS?.....	48
4 DISKUSSION	52
4.1 PENGARNAS LAGRINGSFUNKTION	52
4.2 EN VALUTAPARADOX?.....	54
4.3 OMVÄRLDENS PÅVERKAN.....	55
4.4 DEN OPTIMALA VALUTAN	56
5 SLUTSATSER	57

”Det finns en ekologi av dåliga idéer, precis som det finns en ekologi av ogräs, och det är kännetecknande för systemet att det grundläggande felet fortplantar sig själv. Det förgrenar sig som en inrotad parasit genom livets vävnader, och allting trasslar till sig i en rätt säregen röra.”

Gregory Bateson,¹

”Vad är bankverksamhet? (...) Den farligaste såväl som den löjligaste formen av universell tyranni som världen någonsin har varit tvungen att bekämpa.”

Frederick Soddy²

”När samhället förlorar kontrollen över sitt penningssystem förlorar det all den kontroll det eventuellt hade över sitt öde.”

Stephen Zarlenga³

1 INLEDNING

I centrum för det moderna samhällets utveckling finns ekonomin. Under århundraden var det ett ämnesområde som förde en undanskymd tillvaro i jämförelse med övriga vetenskapliga discipliner, men idag har ekonomin som teoretiskt ämne och som praktisk organisatör av samhället skaffat sig en viktig och unik position i alla världens länder. Allt fler beslut som fattas i det stora såväl som i det lilla tas med hänsyn till ekonomin. Ekonomin har på gott och ont utvecklats till ett medel som styr vårt handlande, men även till en tankekultur som finns med i både det vi gör och i det vi tänker. Denna förändring har påverkat samhällsutvecklingen på många sätt. Den har bl.a. del i vetenskapens stora framsteg och i den snabba tekniska utvecklingen. Den har också bidragit till att skapa ett antal rika och välmående samhällen i västvärlden.

Samtidigt finns det också en växande skuggsida som gör sig allt mer påmind. Denna skuggsida antyder att den moderna ekonomin inte enbart skapar rikedom och välstånd, utan att den i ett större sammanhang även skapar stora negativa biverkningar i form av ökande inkomst- och välfärdsklyftor, ökande arbetslöshet, överkonsumtion av begränsande naturresurser och utsläpp av skadliga ämnen i naturen. Dessa motstridiga bilder av världen och utvecklingen är svåra att foga samman till en enhetlig bild. Ekvationen kan tyckas svår att få ihop.

Ordet ekonomi kommer från grekiskan och kan närmast översättas som vetenskapen om hushållning⁴. Att få resurserna att räcka till är med andra ord vad ekonomi handlar om. Men om det nu är så i de moderna samhällena, att resurser som arbetskraft inte utnyttjas samtidigt som överkonsumtionen gör att jordens gemensamma resurser överutnyttjas, då har vi en tydlig

¹ Bateson, G. 1967 (1998). Sida 76. Gregory Bateson var banbrytande kulturanthropolog och kommunikationsforskare, och har bl.a. bidragit till utvecklingen av de dynamiska systemvetenskaperna.

² Soddy, F. 1943. Sida 6. Frederick Soddy var kemist och penningreformist. Han fick nobelpriset i kemi 1921.

³ Zarlenga, S. 2002. Sida 656. Stephen Zarlenga är finansman och grundare till American Monetary Institute.

⁴ Bonniers Lexikon 5, 1994. Sida 104.

situation med dåligt hushållande av resurser. Ändå är världen kanske mer styrd av ekonomins principer än vad den någonsin har varit, vilket innebär att om den ekonomiska teorin hade varit bra på att hushålla med resurser, hade även det moderna samhället varit bra på att hushålla med resurserna. Så verkar nu inte vara fallet. Man kan undra över vart felet ligger. Är det praktiken det är fel på? Har vi inte har lyckats anpassa samhället efter den ekonomiska teorin, eller är det i själva verket tvärt om, att det är teorin som inte är anpassad för verkligheten?

Det är ett vanligt historiskt fenomen att en framgångsrik idéströmning (som t.ex. modern ekonomisk teori) får ett växande inflytande över samhällsutvecklingen som därigenom också tar ett extra stort skutt framåt, men det är även vanligt att när denna ideologiska strömning permanentas i samhällsstrukturen så tenderar den att förstelnas i konservatism. När samhällsutvecklingen sedan går vidare blir de en gång så fräscha och vitala idéerna till slut en belastning för en fortsatt positiv utveckling. Det är med vetskap om denna risk som det har blivit viktigt att ställa sig frågan ifall dagens neo-klassiska ekonomiska teori har hamnat i samma fälla?

Om vi har möjlighet att bredda analysen och gå bortom de rådande neo-klassiska ekonomiska grundantagandena, finns det kanske möjlighet att förkasta de delar som är onödiga eller t.o.m. skadliga för samhällsutvecklingen⁵. En självklar och central del att titta närmare på blir vår nuvarande användning av pengar. Pengarna kan liknas vid ett blodomlopp för samhällsekonomin. Hur pengarna flödar mellan olika delar i samhället, samt vilken typ av budskap de för med sig mellan de olika samhällsaktörerna, blir avgörande för hur hela samhällssystemet fungerar. Pengarnas utformning och den idékultur som ligger bakom pengarna har troligen en avgörande roll för hela samhällsutvecklingen. Om man i en analys skulle lyckas med att ta bort destruktiva och kortsiktiga regler som styr vår utformning av pengar och därmed också människors handlande, kan det troligen också leda till att nya möjligheter öppnas för mänsklig kreativitet och utveckling.

Politiker såväl som vanliga människor styrs av de begränsningar som ekonomin och pengarna beskriver för oss. Genom pengarna har vi skapat ett hjälpmedel som vi har obeskrivligt stor nytta av, men som vi samtidigt har blivit beroende av. Pengarna skapades av människan för att de skulle hjälpa oss i vår vardag, men är det så vi upplever dessa pengar idag? Har de kanske blivit mer av en källa för oro, än ett uppskattat hjälpmedel? Frågan måste ställas eftersom det verkar finnas en ständig brist på detta hjälpmedel. Budgetnedskärningar, underskott, skulder och finansieringsproblem o.s.v. skvallrar om att nästan alla, oavsett om det är regeringar, kommuner, privatpersoner eller t.o.m. företag, har brist på pengar. Allt fler har skulder samtidigt som de sammanlagda ekonomiska värdena inom samhället, enligt BNP, ökar stadigt. Går det att få ihop den här ekvationen eller bör vi kanske ändra på något för att göra den möjlig att lösa?

Den här uppsatsen har en ambition att knyta ihop två viktiga samhällsfenomen, nämligen pengar och utveckling. Den kommer att följa en definition som pekar ut dagens samhällsutveckling som ohållbar. Den kommer vidare att diskutera valutans betydelse för den samhällsutveckling som vi nu har och för samhällets framtida utveckling. Därmed kommer uppsatsen att gå emot den breda uppfattningen att valutan är värdeneutral, m.a.o. den uppfattning som säger att valutans utformning är utan betydelse för utvecklingen. Tvärt om,

⁵ För mer information om neo-klassisk ekonomi, se Eklund, K. 1992. samt JAK Medlemsbank, www.jak.se, 2005-08-21, Sökväg: Kurser m.m/e-skolan/Kurslitteraturen/Kapitel 5/neoklassisk ekonomi-ohållbara antaganden.

kommer texten att försöka visa att valutans utformning i själva verket är en av de allra viktigaste styrande faktorerna för hur ett samhälle byggs upp och för hur relationer skapas mellan människorna i samhället, samt mellan människorna och den omgivande verkligheten. Kort och gott, texten kommer att handla om hur vi skapar de pengar vi vill ha och därmed också det samhälle vi vill ha.

1.1 Problemställning

1.1.1 Vad är valuta?

Formuleringen av en problemställning kring valuta underlättas om det först finns en förståelse för vad valuta egentligen är. Trots att vi alla använder valuta dagligen är det inte säkert att vi kan beskriva vad det är som gör en valuta till en valuta. Vi vet alla t.ex. hur man cyklar, men vi kan kanske inte förklara i fysiska termer varför vi kan hålla balansen?

Begreppen valuta och pengar har i stort sett samma betydelse. Pengar är den mer vardagliga benämningen för betalningsmedlet, medan ordet valuta brukar användas i sammanhang när man talar om olika länders betalningsmedel. I den följande texten kommer båda begreppen att användas och behandlas som synonymer till varandra. Den grundläggande användningen för valuta som alla känner till är att den är ett medel för betalning. Genom att vi har tillgång till valuta kan vi ha ett effektivt utbyte av varor och tjänster med varandra utan att behöva bedriva byteshandel. Därmed fungerar valutan som ett viktigt smörjmedel för hela samhällsorganismen. Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att föreställa sig ett modernt mänskligt samhälle utan detta smörjmedel.

Pengar har existerat i många olika former i olika samhällen under historiens gång, men den gemensamma faktorn för dem alla är att de grundar sig på en överenskommelse. Enligt penningreformisten och professorn i internationella finanser Bernard Lietaer, är pengar *”en överenskommelse, inom en gemenskap, att använda någonting som medel för betalning”*.⁶ Det viktiga är således inte hur pengarna ser ut eller vad de består av. Pengarna kan bestå av allt från kor, nötter och stenar till papper eller digitala bitar i en dator. Vad som däremot krävs för att de ska vara användbara som betalningsmedel är att samhället (gemenskapen) är överens om att varje valutaenhet har ett definierat värde. Det centrala i en valuta, det som gör den användbar och ger den ett värde, bygger således på någon form av socialt kontrakt mellan minst två parter. Så länge parterna accepterar kontraktet fungerar valutan. Detta accepterande kan ske på många olika sätt, formellt eller informellt, frivilligt eller ofrivilligt, medvetet eller omedvetet.

Jacob Needleman, professor i filosofi, beskriver pengar på följande sätt; *”pengar är ett medel för att organisera våra liv i den materiella världen; pengar är en uppfinning, en mental anordning, väldigt nödvändig, väldigt genial, men i slutändan bara en tankeprodukt.”*⁷ I grunden är valuta således ingenting mer än en realiserad tanke skapad av människors subjektiva värderingar. När dessa tankar och värderingar från olika människor möts och förenas i skapandet av en gemensam valuta, då skapas också ett medel som av de inblandade kan betraktas som reellt och påtagligt. Den subjektiva tanken ges ett konkret värde och en konkret form, tanken blir verklighet. Även om dessa pengar inte har något värde för en utomstående betraktare (som står utanför gemenskapen), har de ett ytterst viktigt och avgörande värde för dem som använder sig av dem. Oavsett om dessa pengar kan betraktas

⁶ Lietaer, B. 2001. Sida 41.

⁷ Needleman, J. 1991. Sida 177.

som reella eller icke reella, har de genom sin användning en högst reell påverkan på verkligheten.

Att skapa en valuta handlar inte så mycket om att välja material, form och värde för pengarna, utan det handlar mest om att skapa regler för användning, samt institutioner för service och kontroll av systemet, d.v.s. en fungerande valuta kräver även en fungerande infrastruktur runtomkring. Denna omgivande struktur kan naturligtvis organiseras på olika sätt, beroende på människornas och samhällets krav, förväntningar, värderingar o.s.v.

Mot denna bakgrund framgår det tydligt att en valuta aldrig kan betraktas som värdeneutral. Valutan i sig, såväl som dess omgivande infrastruktur, är resultatet av mänsklig skaparkraft. För att valutan ska kunna betraktas som neutral, krävs det att den ska bygga på objektiva naturlagar utan någon inblandning av subjektiva mänskliga värderingar eller handlingar. Ovanstående genomgång har redan visat att valuta i högsta grad är en del av både våra värderingar och våra handlingar. Den objektiva och värdeneutrala valutan kommer aldrig att existera.

Om valutan inte kan betraktas som värdeneutral, hur stor betydelse har då dess utformning för samhällsutvecklingen? Enligt Lietaer, påverkar utformningen av valutan inte bara vilka transaktioner som äger rum i ett samhälle, utan den styr även hur relationerna byggs upp och formas mellan människorna.⁸ Lietaer menar vidare att; *”det inte är tillräckligt att betrakta valutor som enbart en typ av tillgång bland andra. Ett lands valuta är verkligen mer än så. Den spelar rollen av det centrala nervsystemet som styr värdena av alla övriga tillgångar i landet.”*⁹

Finansmannen och grundaren till American Monetary Institute, Stephen Zarlenga betonar också valutans betydelse för samhällsutvecklingen. *”Medan mycket uppmärksamhet fokuseras på valen till presidenter, premiärministrar och parlamentariker, beslutas de verkliga resultaten i samhället, som t.ex. om det skapas ekonomisk rättvisa eller om vissa grupper kommer få speciella privilegier, ofta indirekt genom strukturen på samhällets monetära system.”*¹⁰

Hur vi strukturerar den svenska kronan är således avgörande för hur vi styr den svenska samhällsutvecklingen, nu och i framtiden. Genom att syna konstruktionen på vårt nationella valutasystem kan vi troligen också finna nycklar till möjliga förbättringar. Genom att göra kloka analyser, kan vi förhoppningsvis också göra kloka justeringar, vilket i sin tur kan leda till en bättre utveckling. Det är onekligen en inspirerande tanke. Lietaer beskriver samma tanke genom en liknelse med ett fartyg. *”Vem bestämmer över ett fartyg? Svaret är konstruktören, eftersom han redan i konstruktionen har byggt in nittio procent av det som kaptenen kan göra. (...) samma sak händer med (...) världen. Konstruktionen på penningssystemet förutbestämmer nittio procent av investeringsbesluten i världen.”*¹¹

Det finns ett ordspråk som säger, *”för den som bara har en hammare ser alla problem ut som spikar”*¹². Ordspråket förklarar att det verktyg som vi har till hands påverkar våra sätt att lösa problem. Om nu pengar är ett viktigt verktyg för samhällsutvecklingen och detta verktyg för

⁸ Lietaer, B. 2001. Sida 187.

⁹ Ibid. Sida 319.

¹⁰ Zarlenga, S. 2002. Sida 2.

¹¹ Lietaer, B. 2001. Sida 241.

¹² Engqvist, A. 2004. Sida 176.

tillfället är den svenska kronan, då är det rimligt att anta att det verktyget också påverkar våra sätt att lösa vardagens problem? Frågan är på vilket sätt?

1.1.2 Precisering av problemställningen

Grundfrågan är således på vilket sätt som den nuvarande utformningen av den svenska kronan påverkar den vardagliga användningen av pengarna, och därmed också hur den påverkar hela samhällsutvecklingen. Problemet kan delas upp i två delar, där den första delen handlar om att ta reda på vilken typ av mänskligt agerande som det nuvarande systemet leder till, och den andra delen handlar om att bedöma ifall detta agerande är bra eller dåligt för samhällsutvecklingen. För att en bedömning ska kunna genomföras på ett vetenskapligt sätt kommer det mänskliga agerandet, d.v.s. människans handlande som en konsekvens av kronans utformning, att jämföras med målet om en långsiktigt hållbar utveckling.

Ett samhälle som bygger på långsiktig hållbarhet måste anpassas efter vissa grundläggande naturvetenskapliga principer som är allmängiltiga för alla komplexa levande system, inklusive det mänskliga samhället. Den biofysiska verkligheten sätter helt enkelt vissa ramar för hur vi människor kan bete oss på jorden. För att den svenska kronan ska kunna anses vara långsiktigt hållbar, bör den inte vara utformad på ett sätt som driver människor till att gå utanför de biofysiska ramarna. Om så sker har valutan en skadlig inverkan på samhällsutvecklingen och den kan inte anses vara långsiktigt hållbar.

Problemställningen kan nu sammanfattas på följande vis. Valuta är ett medel/verktyg som är skapat av människors subjektiva tankar och handlingar. Det innebär att det är människorna som styr de processer som valutan i sin tur driver. Förutsättningen är dock att människorna väljer att styra valutan i stället för att låta sig styras av valutan. För att styra måste man ha ett mål att sikta mot. Målet i den här uppsatsen är ett långsiktigt hållbart samhälle. Problemet som skall undersökas är i vilken utsträckning den svenska kronan fungerar som ett hjälpmedel för att uppnå ett långsiktigt hållbart samhälle.

I en enda mening formuleras problemställningen på följande sätt:

Är den svenska valutan anpassad för en långsiktigt hållbar utveckling?

1.2 Syfte

Uppsatsens två syften är:

- (a) att beskriva och ringa in de brister som existerar i den svenska kronan i relation till målet om en långsiktigt hållbar utveckling,
- (b) att analysera vilka lösningar som finns till hands för att bäst åtgärda de existerande bristerna.

1.3 Avgränsning

Uppsatsens problemställning och syfte är båda brett formulerade, vilket gör att analysen kommer få en tvärvetenskaplig och holistisk prägel. Målet är att försöka skapa en så heltäckande översikt som möjligt över den svenska penningstrukturen. Det blir därför viktigt att undvika avgränsningar som utesluter delar av verkligheten som är centrala för analysen. De avgränsningar som ändå måste göras kommer av den anledningen att inriktas till att främst ske på analysens djup för att på det sättet säkerställa att bredden och översikten kan bibehållas. Den svenska valutan som system har dock en viss avgränsning inbyggd i sig själv genom att den endast fungerar som lagligt betalningsmedel inom nationen Sverige. Svenska pengar har en relativt begränsad inverkan på omvärlden utanför Sverige. Uppsatsen får

därmed en naturlig geografisk och politisk avgränsning genom att den enbart fokuserar på de samhällsprocesser som berörs av den svenska kronan.

1.4 Författarens personliga ambitioner

Som författare till uppsatsen har jag vissa personliga ambitioner med arbetet. Först och främst ser jag arbetet som en möjlighet för mig själv att fördjupa mig i förståelsen för pengarnas betydelse för samhällsutvecklingen. Vidare ser jag det som en möjlighet att söka efter lösningar till de moderna samhällsproblemen, som jag tror att pengarna kan bidra med. Jag hoppas därför att uppsatsen ska kunna hjälpa till att öka kunskapen och medvetenheten inom dessa områden.

I arbetet med uppsatsen har jag haft en stor frihet som författare. Inriktning, innehåll och struktur har utvecklats efter egna önskemål, naturligtvis i kombination med samråd och stöd från min handledare. De enda begränsningar som har funnits är de ramar som ställs på en vetenskaplig c-uppsats inom utbildningsprogrammet. Den störta begränsningen i det hänseendet har varit uppsatsens längd, eftersom en c-uppsats i det här fallet förväntas vara ca 35 sidor lång. Därmed har det varit en utmaning att få uppsatsen tillräckligt kortfattad. Väldigt mycket av det som tas upp hade med fördel kunnat diskuteras, analyseras och beskrivas ytterligare.

Uppsatsen har genomförts med stöd från JAK medlemsbank i form av ett stipendium. Stipendiet kan sökas av den eller dem som vill bedriva studier inom området räntefri ekonomi. I min ansökan för stipendiet fick jag redogöra för problemställning och syfte med den planerade uppsatsen. JAK var samtidigt tydliga med att förklara att man har förståelse för om inriktningen på uppsatsen justeras under arbetets gång. Därför har stipendiet inte på något sätt styrt eller påverkat utformningen av uppsatsen.

2 METOD

2.1 Teoretisk referensram

Den här uppsatsens teoretiska referensram tar sin utgångspunkt från de nya kunskapsteoretiska antagandena som har växt fram inom cybernetiken och den dynamiska systemvetenskapen under de senaste årtiondena. Den ekologiska ekonomin har inga problem att passa in i denna allomfattande referensram som en vetenskapsgren bland andra, men för att ge en rättvisande beskrivning av idéstrukturen krävs det här en kortare utvikning.

Kuhns paradigmatteori är en lämplig startpunkt för detta. Vetenskapsfilosofen Thomas Kuhn menar att det i alla teorier finns inslag som inte riktigt stämmer med verkligheten och att alla teorier strängt taget därför är falsifierade. Ingen teori är således helt rätt. Likväl fortsätter forskare att arbeta vidare med ”pusselläggandet” inom sin respektive teori. Detta pusselläggande syftar direkt eller indirekt på att försvara och lyfta fram ett visst sätt att tänka kring en teoretisk konstruktion, d.v.s. det försvarar ett paradigm. När det blir allt fler pusselbitar som inte stämmer hamnar vetenskapen i kris. Enligt Kuhn, är det då bara en tidsfråga innan någon så småningom lyckas med att konstruera ett nytt paradigm som bättre beskriver verkligheten och får pusselbitarna att falla på plats. Därefter börjar processen om på nytt.¹³ Om vi utgår från att Kuhns modell beskriver vetenskaplig utveckling på ett generellt riktigt sätt, kan vi redan nu ana att den neoklassiska ekonomiska disciplinen har svårigheter

¹³ Pålsson Syll, L. 2001. Sida 21.

att få sitt pussel att gå ihop. Ett paradigmskifte står troligen för dörren och kanske blir det den ekologiska ekonomin som tar över det ekonomiska tolkningsföreträdet framöver.

Den vetenskapliga teorin stöter på problem redan från första början när man ska försöka definiera vad kunskap är. Den kunskapsteoretiska diskussionen har med tiden visat att den objektiva och sanna verkligheten aldrig kan låta sig beskrivas med 100 % säkerhet. Problemet är att mellan verkligheten och kunskapen befinner sig alltid observatören, vars observation alltid måste vara subjektiv eftersom observatören själv är en del av den verklighet som studeras. Eftersom världen är allt som är fallet, den är totaliteten av allting, inklusive observatören, går det aldrig att uppnå total objektivitet. Således, enligt Bertil Mårtensson, universitetslektor i filosofi, kan den objektiva verkligheten *”ses lika lätt som man lyfter sig själv i håret”*¹⁴. Paul Feyerabend, doktor i filosofi och känd motståndare till den kritiska rationalismen, påstod t.o.m. att *”om vi ska använda begreppet vetenskap måste vi inse att vetenskap bara är en kunskapsform eller ideologi bland andra. (...) Man kan inte avgränsa vetenskap från icke-vetenskap.”*¹⁵

Om man väljer att följa en sådan strikt kunskapsrelativistisk ståndpunkt blir hela den vetenskapliga idén omöjlig, eftersom all ansträngning för att uppnå en allmängiltig kunskap i så fall är utsiktslös. Det ställningstagandet skulle inte vara konstruktivt för en vetenskaplig uppsats som denna, men vad är det då som berättigar en vetenskaplig ambition? Svaret är att bara för att det visar sig omöjligt att uppnå en slutgiltig sanning, bör man inte avstå från att anstränga sig för att komma så nära som möjligt. Erland Lagerroth, professor i litteraturvetenskap, skriver att *”mening är beroende av sammanhanget, och sammanhanget kan vidgas i det oändliga. Men det betyder inte att sammanhanget inte kan fixeras tillräckligt länge för att människor ska kunna komma överens om en sanning, eller rättare, om vad som vid ett visst tillfälle är adekvat och relevant.”*¹⁶ Lars Pålsson Syll, bl.a. docent i ekonomisk historia och doktor i nationalekonomi, tillägger att *”det finns en av medvetandet oberoende verklighet”*. Han fortsätter, *”det är möjligt att få kunskap om denna verklighet även om vår kunskap alltid är felbar.”*¹⁷ Vetenskap handlar således om att skapa modeller och teorier som beskriver verkligheten så bra som möjligt, men liksom kartan aldrig kommer att bli detsamma som verkligheten, kommer vetenskapens kunskap aldrig att kunna beskriva verkligheten på ett fullständigt sätt. Utmaningen blir att försöka komma så nära som möjligt.

Pålsson Syll hävdar, med hänvisning till den kritiska realismen, att varje teori och metod explicit eller implicit bygger på ontologiska antaganden om hur verkligheten ser ut.¹⁸ Med det menar han att vi först måste göra vissa antaganden om hur verkligheten är strukturerad innan vi kan veta något om den. Om författaren till en uppsats genast skulle sätta igång och analysera verkligheten utan att först klargöra sina egna underliggande antaganden, skulle det enbart innebära att uppsatsen kommer att bekräfta författarens världsbild utan att den blir begriplig för andra personer med annorlunda referensram. Med det konstaterandet avklarat, kan vi nu börja beskriva vilka antaganden om verklighetens strukturer som ska ligga till grund för denna uppsats teoretiska referensram.

Eftersom uppsatsen ska handla om ekonomi, vilket inbegriper en analys av öppna komplexa system i form av samhällen och mänskliga individer måste antagandena på något sätt anpassas

¹⁴ Mårtensson, B. och Nilstun, T. 1988. Sida 33.

¹⁵ Pålsson Syll, L. 2001. Sida 25-26.

¹⁶ Lagerroth, E. 2003. Sida 150.

¹⁷ Pålsson Syll, L. 2001. Sida 182.

¹⁸ Ibid. Sida 42.

efter detta. En förta pusselbit ges av Pålsson Syll som återigen utgår från den kritiska realismen. Den *”bygger på grundtanken att den sociala verkligheten är stratifierad, att individ och samhälle är två åtskilda sfärer och att den ene inte kan reduceras till den andra.”*¹⁹ De påverkar och är beroende av varandra. Samhället kan inte förstås om individerna lämnas utanför och vice versa.

Denna användbara modell kan i sin tur utvecklas och kompletteras ytterligare genom att hänvisa till filosofen Ken Wilbers teori kring verklighetens strukturella uppbyggnad. Om Pålsson Syll utgår från två identifierbara sfärer så delar Wilber i sin tur upp dessa sfärer ytterligare en gång genom att separera mellan ”inre” och ”yttre” verklighet, d.v.s. en uppdelning skapas mellan idé och materia, mellan icke observerbart och observerbart. Med det ingreppet har Wilber utvecklat Pålsson Sylls tvådimensionella modell genom att klyva den mitt itu och skapa en fyrdimensionell verklighet som han åskådliggör schematiskt i en figur bestående av fyra kvadrater (se bilaga 1). Om Pålsson Syll talade om (yttre) individ och (yttre) samhälle, så tillägger Wilber en sfär för inre individuella medvetanden samt en sfär för inre kollektiva medvetanden.²⁰ Utan att gå in i detaljer i Wilbers ontologiska modell, kan vi konstatera att ingenting i verkligheten existerar utan att samtidigt vara i kontakt med samtliga fyra sfärer på något sätt. En röd blodkropp kan t.ex. betraktas som (1) en individuell cell, (2) en del av ett kollektiv i en organism, (3) något med en inre förmåga att avläsa omgivningen samt (4) en del av en kollektiv varseblivning. Ingen av dessa fyra dimensioner av blodkroppen kan existera i de övrigas frånvaro. Wilbers modell hjälper oss därmed också att se vetenskapen som en helhet genom att den tillhandahåller en enande ram för samtliga vetenskapliga discipliner från psykologi till klassisk fysik. Om klassisk fysik fokuserar på fenomen inom sfär nummer 1, behandlar psykologin fenomen främst inom sfär 3 och 4, men ingen av disciplinerna kommer troligen att lyckas med att beskriva verkligheten särskilt bra ifall man bortser helt från övriga sfärer. Pålsson Sylls viktiga påpekande kvarstår således, d.v.s. att ingen enskild sfär kan förstås under isolering från de övriga sfärerna.

För att bättre förstå värdet av Wilbers modell måste även begreppet holon förklaras. Begreppet skapades ursprungligen av författaren och filosofen Arthur Koestler. Holon är namn på en helhet som samtidigt är en del av en annan överordnad helhet (från grekiska *holos* = hel och suffixet *on* som, liksom i ”proton” eller ”neutron”, syftar på en partikel eller del).²¹ Ett exempel på en holon är en atom, som är en del av en molekyl som i sin tur är en del av en cell som är en del av en organism som är en del av ett samhälle som är en del av ett ekosystem o.s.v. Verkligheten kan på det sättet ses som ett nätverk av holoner, av serier av helheter som blir delar av andra helheter. Världens alla ting och processer kan således beskrivas uteslutande i form av holoner. Dessa holoner kan vara individuella (t.ex. enskilda organismer eller atomer) eller sociala (t.ex. ett ekosystem eller en kristall i en bergart). I det första fallet är varje del ett konstituerande element, underordnat helheten, i det andra fallet en medlem i ett samhälle.²² Wilber sammanfattar, *”Jag har framkastat att det finns individuella och sociala holoner, av vilka var och en har en insida och en utsida. På det sättet finner vi i utvecklingen i allmänhet och människans utveckling i synnerhet fyra olika strängar, där var och en är intimt relaterad till och förvisso beroende av alla andra, men där ingen kan reduceras till de andra.”*²³ Wilber menar således att inom var och en av de fyra sfärerna har det skett en utveckling från enkla strukturer till mer och mer komplicerade strukturer, men att

¹⁹ Pålsson Syll, L. 2001. Sida 28.

²⁰ Lagerroth, E. 2003. Sidor 152-160.

²¹ Koestler, A. 1982. Sida 40.

²² Lagerroth, E. 2003. Sida 192.

²³ Ibid. Sida 156.

utvecklingen inom varje enskild sfär samtidigt är intimt sammankopplad med utvecklingen i de övriga sfärerna. Genom att låna Richard Norgaards (professor i ekonomi) begrepp kan man tala om en co-evolution mellan de olika sfärerna.²⁴

I den teoretiska referensram som växer fram ur detta finns upptäckterna från systemvetenskaperna inkluderade. Nobelpristagaren i kemi, Ilya Prigoines upptäckter kring dissipativa strukturer (d.v.s. strukturer som organiserar sig själva) är en central del.²⁵ I och med denna upptäckt har man fått ett nytt verktyg för att förstå de öppna systemen inom ekologin och de sociala vetenskaperna. Lagerroth skriver att verkligheten nu kan förstås som *”strukturer och system mer eller mindre långt från jämvikt, system som förändrar sig med tiden och som därför kan leda till något annat och nytt. Livet är den yttersta konsekvensen av förekomsten av självorganiserade förlopp.”*²⁶ Evolutionen framstår tydligare som en riktad utveckling ”uppåt” mot allt mer komplicerade varelser p.g.a. *”de självorganiserande systemens ständiga överskridanden av sin tidigare, enklare skepnad.”*²⁷

Holoner uppvisar fyra grundläggande förmågor; självbevarande, självanpassning, självöverskridande och självupplösning. Som helhet förmår holonen alltså fasthålla sitt eget mönster, men som en del i en större helhet måste den samtidigt anpassa sig till denna helhet. Detta kallar Wilber holonens handlingsförmåga respektive gemenskap, bådadera liksom balansen mellan dem är lika nödvändiga. Han sammanfattar, *”Det är svårt att vara holon – och ändå är allt i världen det.”*²⁸

Vi kan nu fråga oss, på vilket sätt hjälper denna referensram oss att förhålla oss till vetenskapen och vår egen forskning? En uppenbar hjälp är att vi nu kan se hela vetenskapsteorins utveckling i form av en sammanhängande holonkedja i den kollektivistiska idévärlden (sfär nummer fyra), snarare än som en kamp mellan olika inriktningar och synsätt. Kuhns revolutionära paradigmskiftet ersätts av en mera evolutionär syn där varje nytt paradigm innesluter erfarenheterna av det tidigare paradigmet. Fysikens logiska positivism blir en del av de nya kontextteorierna i de dynamiska systemvetenskaperna. Den neoklassiska ekonomiska teorin blir en mindre del i den mer allomfattande ekologiska ekonomin o.s.v.

En annan slutsats blir att ingen företeelse eller process kan isoleras och studeras separat från sin omgivning. En sådan uppdelning innebär ofrånkomligen att sfärer utesluts eller att holonkedjor kapas. Gregory Bateson, som var antropolog och en banbrytande tvärvetenskaplig tänkare, frågar oss om en hjärna kan tänka; *”svaret kommer (...) att bli ett nej. Vad som tänker är en hjärna inuti en människa som är en del av ett system som inbegriper en omgivning. Att dra en gränslinje mellan en del som sköter om det mesta av beräkningarna för ett större system och det större systemet i vilket den är en del - är att skapa en mytologisk komponent.”*²⁹ I förlängningen av detta argument förstår vi också att de gamla motsättningarna mellan atomism och holism samt materialism och idealism upphör. Dessa imaginära motsättningar är endast polära enheter i en sammanhängande världsbild.

Holonbegreppet och Wilbers fyra sfärer hjälper oss att förstå verkligheten som ett sammanhang, men vi ska samtidigt inte glömma bort att det är abstrakta begrepp. En holon är

²⁴ Norgaard, R. 1994. Sida 196-197.

²⁵ Lagerroth, E. 2003. Sida 252.

²⁶ Ibid. Sida 252.

²⁷ Ibid. Sida 273.

²⁸ Lagerroth, E. 2003. Sida 150.

²⁹ Bateson, G. 1967 (1998). Sida 200.

t.ex. aldrig absolut. Beroende på vad vi studerar eller beskriver drar vi upp gränserna för holonerna på olika sätt. En holon kan antingen ses som en fysisk struktur eller som en tankekonstruktion, men i realiteten finns alltid båda dimensionerna med. Holonens avgörande funktion är att den pekar ut och förtydligar samband och relationer mellan delar och helheter eller mellan de fyra sfärerna, enligt Wilbers beskrivning. Genom att påstå att världen kan beskrivas som ett nätverk av holoner som växer in i varandra, kan vi faktiskt också bättre förstå att det inte existerar några absoluta gränser i verkligheten. Varje del har en relation till sin omgivning och sina beståndsdelar, samt en relation mellan en inre idésfär och en yttre materia-energi sfär. Var gränsen ska dras kan alltid diskuteras eftersom allting i någon mån hänger ihop.

En grov referensram börjar nu få konturer. För att göra den ytterligare konkret presenteras här några generella systemvetenskapliga principer som är centrala för den här uppsatsen, ursprungligen formulerade av Anthony Wilden, professor i kommunikationsteori.³⁰

- System som omfattar eller simulerar liv eller tanke är öppna system, som är beroende av sin omgivning.
- Ett öppet systems omgivning är av högre logisk typ [d.v.s. den är överordnad] än det system det underhåller.
- Ett öppet system kan vara organiskt, ekologiskt, socialt, ekonomiskt och/eller abstrakt.
- Den oorganiska naturen är den ekologiska basen för den organiska naturen.
- Den oorganiska och organiska naturen är basen för samhället. Samhället är en del av naturen och naturen är en del av samhället, men de är inte samma delar.
- Produktion och reproduktion av det som kallas för ”existensmedlen” är den ekologiska (...) basen för alla andra sociala relationer.
- Sociala relationer, inklusive produktion, byte och reproduktion är beroende av både materia-energi och information.
- Kommunikation betecknar informationsbehandling, [vilket] är en egenskap hos öppna system. Allt beteende är kommunikation.
- Ingen kommunikation kan förstås eller analyseras på ett tillfredställande sätt på den nivå där den äger rum.
- Kommunikation är omöjlig utan kodning.
- En kod kan [bl.a.] vara av företrädesvis pragmatisk art och ha att göra med organisationen av olika slags värden, i synnerhet bruksvärde, bytesvärde och överlevnadsvärde.

Med denna referensram blir det nödvändigt med en stor portion ödmjukhet inför forskningsuppgiften. Livets och de levande systemens komplexitet kan endast med stora svårigheter täckas in och omöjligt förutsägas av mänskligt förstånd. Varje logiskt utarbetad tanke är dömd att vara bristfällig ur någon aspekt, vilket också innebär att så länge som den mänskliga tanken inte är allsmäktigt allvetande, utan en del av det levandes medvetande, kommer oöverblickbara sidoeffekter att bli resultatet av vårt handlande, oavsett om vi besitter vetenskaplig expertkompetens eller inte. Att forska och att ge praktiska råd utifrån forskningen blir i grund och botten en fråga om att minimera sidoeffekter, d.v.s. det gäller att orsaka så lite skada som möjligt snarare än om att skapa lösningar.

Denna typ av inställning till forskningen gör att allt fler forskare omformulerar målen med sitt eget forskningsarbete. Elisabet Sahtorius, doktor i evolutionsbiologi, sammanfattar exempelvis forskningens uppgift genom att rekommendera oss att ”lära av livet för att

³⁰ Wilden, A. 1998. Sida 241-246.

överleva”.³¹ Lagerroth säger, ”jag kan känna världen utanför mig, därför att den redan finns inom mig – jag är ju själv en produkt av evolutionens överskridande och bevarande av det som har överskridits.”³² Bateson slutligen, menar att ”vi ska göra vetenskapen till vår egen avbild. Och vår egen avbild borde avbilda vetenskapen.”³³

Den svenska valutan kan, med hjälp av denna referensram, betraktas som en social holon, vars existens bygger på de yttre mänskliga individerna och den yttre samhällsstrukturen likväl som på de inre individuella idéerna samt de inre kollektiva uppfattningarna hos människorna. Holonen ”svenska kronan” existerar genom människornas fysiska och mentala existens. Denna holons självbevarande, själv Anpassning, självöverskridande och eventuella självupplösning handlar således om både en yttre och inre helhet. Denna helhet, som också kan beskrivas som en medvetenhet över holonens samtliga beståndsdelar, måste hela tiden hållas central om analysen ska få ett långsiktigt meningsfullt värde. Om vi ska förstå valutasystemets påverkan på samhället måste vi alltså bilda oss en uppfattning om hur människors tankar och praktiska handlingar tillsammans skapar den gemensamma slutprodukten; samhället.

Därutöver krävs det även en medvetenhet om holonens överordnade omgivning, det som Wilber kallar för dess gemenskap. Det krävs en slags balans mellan den överordnade omvärlden (ekologin och naturen) och de underordnade delarna (människorna). M.a.o. det krävs en balans mellan valutaholonens gemenskap och dess handlingsförmåga. Handlingsförmågan kan aldrig utvecklas utan att det också leder till en påverkan på gemenskapen. Det går således inte att göra som i neoklassisk ekonomisk teori, att betrakta ekonomi eller valuta som slutna system utan hänsyn till någon form av begränsande omgivning. Det är detsamma som att bortse från gemenskapen och enbart fokusera på handlingsförmåga. Just detta konstaterande visar vilken hjälp vi får genom att använda oss av holonbegreppet. Genom att se den svenska kronan som en holon sätter vi fingret på en av dess nuvarande svagheter, nämligen att den betraktas som ett system med ett slutet cirkulärt flöde. Genom att se systemet som en holon förstår vi lättare att det finns en överordnad omgivning (holonens gemenskap) som på något sätt styr och begränsar den. Denna omgivning är jordklotets samlade resurser, dess totala ekologi och biosfär. Om valutan ska vara långsiktigt hållbar måste analysen vidgas och inkludera denna omgivning för att den ska kunna anpassas därefter.

2.2 Metod

Metoden för uppsatsen tar sin utgångspunkt från Pålsson Sylls modell över vetenskaplig metodik (se figur 1). I figuren framgår det att även den gamla antagonismen mellan vetenskapsmetoderna deduktion och induktion bör betraktas som en hierarkisk sammanhangskedja. Vetenskapen är beroende av båda metoderna för att kunna utvecklas, men induktionen är överordnad deduktion eftersom ingen deduktion kan ske förrän någon form av induktion från verkligheten har ägt rum.

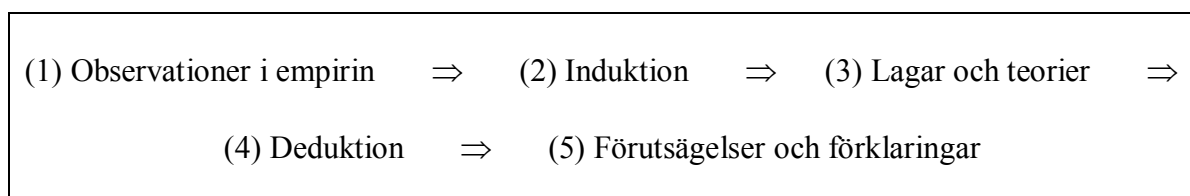
För att kunna utföra en holistisk analys (en syntes) av valuta krävs det också en avvägd balans mellan de olika metodstegen i Pålsson Sylls modell. Det första steget, ”observationer i empirin” kommer i den här uppsatsen nästan undantagslöst att handla om allmängiltiga och allmänt accepterade observationer. Inget experiment med insamlade data ligger till grund för analysen. Således ligger fokus inte heller på att genom induktion (det andra steget) skapa nya

³¹ Lagerroth, E. 2003. Sida 8.

³² Ibid. Sida 155.

³³ Bateson, G. 1967 (1998). Sida 147.

lagar och teorier (tredje steget). Fokus kommer däremot att ligga på de tre sista stegen, d.v.s. nummer 3, 4 och 5. Analysen kommer helt enkelt att bygga på teoretisk reflektion, där en central strävan kommer att vara kausal enkelhet. Med det menas att varje förklaring bör utgå från endast de mest grundläggande och fundamentala lagarna och teorierna. Denna princip blir ett självklart grundkrav för uppsatsen eftersom tidigare kapitel redan har antytt att många av grunderna för den ekonomiska vetenskapen ifrågasätts. När t.ex. den neo-klassiska teorin har som grundantagande att det ekonomiska systemet är ett slutet jämnviktssystem, måste alla efterföljande slutledningar också ifrågasättas ifall man inte håller med om det. Följden av detta avståndstagande blir att analysen för den här uppsatsen blir hänvisad till att gå tillbaka och utgå från mera grundläggande och allmängiltiga lagar och teorier. En sådan återgång bör inte ses som något negativt, utan snarare som en mera relevant och säker utgångspunkt från en förhoppningsvis mera allmänt accepterad och vetenskaplig grund. Med en sådan ambition blir det även lättare att uppnå en kausal enkelhet, något som i så fall höjer den vetenskapliga kvalitén på arbetet.

Figur 1. Modell över vetenskaplig metodik³⁴.

Ett exempel på vilken typ av lagar som kan bli aktuella att använda som utgångspunkt är termodynamikens två huvudsatser. (1) Att energin i ett slutet system är konstant, samt (2) att energi överförs spontant endast från en högre energinivå till en lägre.³⁵ De termodynamiska lagarna är enbart användbara inom slutna system och de förklarar inte levande system, vilket är ett faktum man bör vara medveten om när man använder sig av dem. Däremot förklarar de på ett oöverträffat sätt hur systemet jorden, med sina resurser, utgör en begränsning för liv, eftersom jordklotet trots allt i många delar kan betraktas som ett slutet system. Därför utgör termodynamikens lagar också en central del för varje diskussion om långsiktigt hållbar utveckling. En annan mycket viktig utgångspunkt för uppsatsen kommer att vara de erfarenheter och slutsatser som finns att hämta från den monetära historieskrivningen.

Abstraktion som en huvudmetod för teoretisk analys, blir också en viktig del av arbetet. Genom abstraktionen har man större möjlighet att bibehålla en helhetssyn utan att delar av verkligheten reduceras bort. (Med helhetssyn och holistisk analys avses här en analys som tar hänsyn till verklighetens alla delar, inre såväl som yttre, däremot avses inte en analys som tar hänsyn till alla olika sätt att beskriva verkligheten.) Pålsson Syll skriver att, *"i stället för att utesluta delar av verkligheten och behandla andra som isolerade företeelser, låter abstraktionen forskaren tillfälligtvis fokusera på några faktorer och lämna andra utanför fokus. Kvaliteten på en ny bil kan bedömas genom att man kör den, (...) [i stället för] att successivt undersöka de olika bilkomponenternas kvalitet."*³⁶ Abstraktion kan även kallas för aggregerad analys.

Således, genom en teoretisk analys som bygger på abstraktion och kausal enkelhet kommer uppsatsen att utgå från allmänt accepterade grundlagar och teorier (steg 3), och genom en

³⁴ Pålsson Syll, L. 2001. Sida 32.

³⁵ Bonniers Lexikon 19, 1997. Sida 203.

³⁶ Pålsson Syll, L. 2001. Sida 85.

deduktiv process (steg 4) sträva efter att presentera förklaringar (steg 5) för hur den nuvarande svenska valutan fungerar. Även i detta slutsteg i forskningsprocessen är Pålsson Syll till stor vägledning. *"För att en förklaring ska vara relevant och adekvat ur kritisk-realistisk synpunkt måste den:*

1. *Ta sikte på att ange möjliga mekanismer bakom det studerade fenomenet,*
2. *Värdera argument för och emot existensen av dessa mekanismer,*
3. *Eliminera andra möjliga förklaringar.*"³⁷

Uppsatsen kommer även att inriktas på att presentera funktionalistiska förklaringar i första hand, och endast i undantagsfall gå in på orsaksförklaringar eller individualistiska ändamålsförklaringar. Orsaksförklaringar representeras bäst av den klassiska fysikens arbetsätt, medan individuella ändamålsförklaringar är ett kännetecken på neoklassisk ekonomi. När det gäller funktionalistiska förklaringar är de vanligast inom ekologin och biologin. En funktionalistisk förklaring innebär att man förklarar en egenskap eller ett fenomen med dess funktion i det större sammanhanget. T.ex. att människan har en tumme därför att det ger oss en fördel av att kunna greppa saker och använda verktyg. På det sättet kan funktionen hos delstrukturen förklara den större strukturens existens. Det blir en förklaring på högre sammanhangsnivå i jämförelse med de två andra typerna av förklaringar.

Analysen och resultaten kommer att vävas in i varandra. Analysen följer en stegvis process där nästa steg hela tiden bygger på de resultat som den föregående analysen har gett. Det första steget i analysen blir att söka efter en definition av begreppet långsiktigt hållbar utveckling (kapitel 3.1). När det är avklarat kommer valutasystemet kronan att beskrivas, med dess teori, praktik och bakgrund (kapitel 3.2). Stor vikt kommer att läggas på att beskriva den historiska utvecklingen av valutasystemen. Med hjälp av denna bakgrundsbeskrivning kommer sedan tre betydande brister i den svenska valutan att ringas in och förklaras (kapitel 3.3). Det kapitlet följs i sin tur upp av en analys av de samhällskonsekvenser som dessa brister medför (kapitel 3.4). När det är genomfört blir det möjligt att jämföra bristernas samhällskonsekvenser med definitionen på hållbar utveckling för att bedöma i vilken utsträckning kronan är hållbar eller inte (kapitel 3.5). Slutligen avslutas analysen genom att lyfta fram tänkbara lösningar för att åtgärda bristerna (kapitel 3.6).

2.3 Källkritik

Det har varit en målsättning att försöka basera uppsatsens källor på publicerade texter i första hand. Antalet forskningsartiklar inom området är emellertid få, eftersom det har gjorts väldigt lite forskning på pengar i relation till social och ekologisk hållbarhet. En del av källorna består därför av en mer allmänt inriktad litteratur. De data som beskriver penningmängder, skulder och övriga finansiella uppgifter är hämtade via internet, framför allt från Riksbankens och Statistiska centralbyråns hemsidor. Det förekommer även andra internetkällor vid enstaka tillfällen. I några få fall kommer källan från personlig kontakt med personal på Statistiska centralbyrån och en källa hänvisar till en dokumentär på Sveriges television.

Några källor har haft en mer central betydelse för uppsatsen än andra och förtjänar därför en kort introduktion. När det gäller att beskriva ekonomins förhållande till ekologin, är Herman Dalys böcker av grundläggande betydelse. Han har även djupa insikter att förmedla kring pengarnas struktur och funktion. Daly har en professur i ekonomi och har bl.a. arbetat på Världsbanken. Stephen Zarlenga, som har en bred bakgrund som finansman, författare och akademiker, har skrivit ett utförligt verk över pengarnas historia. Det inkluderar bl.a.

³⁷ Pålsson Syll, L. 2001. Sida 127.

sammanfattningar över tidigare penninghistorisk forskning, samt olika tiders teoribildning kring pengar. Boken har varit en självklar källa att utgå från när det gäller att beskriva pengarnas historiska bakgrund. Den oberoende tidskriften ”Pengar”, som endast gavs ut i några få nummer, har varit en viktig källa för att få en översikt över de nutida debattinläggen kring penningreformer. I kapitlet om hållbar utveckling har information om energi hämtats från en artikelserie i ”Forskningsnytt”, som ges ut av Centrum för uthålligt lantbruk, Sveriges Lantbruksuniversitet. Artikelserien är skriven av forskningsledarna Lennart Salomonsson och Torbjörn Rydberg. Salomonsson och Rydberg baserar i sin tur en stor del av sitt material på forskningsresultat från Tom Odum (doktor i zoologi). Odum har genom att utveckla begreppet energi förklarat energiflödenas centrala betydelse för levande system.

3 ANALYS OCH RESULTAT

3.1 Vad är en långsiktigt hållbar utveckling?

Begreppet utveckling i dess mest grundläggande bemärkelse skiljer sig egentligen inte alls från evolutionsbegreppet. Den naturliga evolutionen representerar den objektiva och värdeneutrala betydelsen av ordet utveckling. Som sådan kan utvecklingen varken vara bra eller dålig, den bara är. Av den anledningen saknar det också betydelse för naturen som helhet ifall en enskild art som människan överlever eller inte.

Den här uppsatsen gör dock ett avsteg från den värdeneutrala betydelsen av begreppet utveckling. Den gör det eftersom den är skriven av en människa och är riktad till människor. Därmed är det underförstått att uppgiften handlar om att utforska vad som är en bra utveckling ur ett mänskligt perspektiv. För att kunna ta sig an den uppgiften bör man först definiera begreppet utveckling m.h.a. den subjektiva uppfattningen att mänsklig överlevnad är av överordnad betydelse. Samtidigt, enligt tidigare resonemang, måste en sådan definition inkludera medvetenheten om att mänskligheten (den mänskliga populationen) är underordnad naturens lagar. En användbar definition på långsiktigt hållbar samhällsutveckling bygger med andra ord på medvetenheten om att mänsklighetens intresse överordnas naturens intresse, samtidigt som det mänskliga samhällets struktur underordnas naturens struktur. Om denna underordning till naturens sätt att organisera sig inte accepteras av människan kommer det ovillkorligen att leda till att människan med tiden förstör basen för sin egen existens.³⁸

För att långsamt närma sig en bra definition av begreppet kommer här tre viktiga och generella principer för levande naturliga system att beskrivas, d.v.s. att de är (1) resursbegränsade, (2) hierarkiska och (3) pulserande. Slutligen kommer en fjärde punkt att diskuteras som rör mänsklighetens egen förmåga att organisera sig och vilka konsekvenser det får för hållbarheten. Det är nödvändigt att ägna en stor del av uppsatsen åt dessa grundläggande ekologiska och sociala faktorer eftersom det inom den ekonomiska vetenskapen är långt ifrån allmänt accepterat att ekonomin bör anpassas efter dem. Ståndpunkten som förs fram och förklaras i det här kapitlet är med andra ord, att ekologin och den sociala verkligheten, i ett hållbarhetsperspektiv, är överordnad ekonomin.

3.1.1 Hållbarhet i ett resursbegränsande perspektiv

Det mänskliga samhället är en del av jordklotets totala geo-bio-sfär och det ingår därför i det totala naturliga kretsloppet. Människans aktiviteter samverkar med naturen genom att dels plocka ut resurser, dels genom att lämna ifrån sig restprodukter och avfall. Eftersom jordklotet

³⁸ Daly, H.E. och Cobb, J.B. 1994. Sida 190-206.

består av en begränsad mängd materia utför naturen ett kretsloppsarbete genom att omvandla människans restprodukter till nya resurser. Dessa processer hålls igång av solenergin, vilket gör att jordens geo-bio-sfär trots allt kan beskrivas som ett öppet system med ett genomströmmande flöde av resurser i form av energi.

Det finns således två omfattande resursflöden som är livsviktiga för människans fortlevnad, dels det slutna kretsloppsflödet av materia där avfall omvandlas till nya resurser, dels det öppna energiflödet av solljus som skapar energi till nästan alla processer. I båda fallen är människan beroende av att naturen gör en del av arbetet eftersom ingen mänsklig teknik kan göra det lika bra och effektivt (se nedan). I båda fallen finns det också inbyggda begränsningar eftersom även naturen har sina gränser för vad den kan uträtta.

När det gäller det slutna kretsloppet kan man konstatera att naturen måste lämnas ett visst utrymme både i tid och rum för att den ska hinna med sin ”uppgift”. Blir utrymmet för litet kommer resultatet att bli ökade koncentrationer av skadliga ämnen samt brist på nya resurser för människan. Lennart Salomonsson och Torbjörn Rydberg, som båda är forskningsledare på Centrum för uthålligt lantbruk på Sveriges Lantbruksuniversitet, skriver att ”*idag står vi i en situation där flera potentialer börjar bli sällsynta (...), men framför allt börjar vi se att recipientförmågan, d.v.s. förmågan att ’svälja’ och uppgradera våra avfallsprodukter, börjar överskridas på många håll.*”³⁹ För att kunna bemöta detta problem måste människan lära sig att se naturen som en livsviktig samarbetspartner. En partner som man i varje situation och vid varje tillfälle bör anstränga sig för att integrera i varje mänsklig aktivitet.

Det andra flödet, det öppna energiflödet från solen, är om möjligt av ännu större betydelse för människan. Solen är den livsviktiga energikällan för allt liv på jorden och för de mänskliga samhällena, men för att effektivt kunna binda energin kemiskt är människan åter igen hänvisad till naturens hjälp. Växternas bidrag till det mänskliga samhällets energiförsörjning är väldigt dominerande. Kärnkraft och geotermisk energi är av marginell betydelse vid en sådan jämförelse i ett globalt och långsiktigt perspektiv.⁴⁰ Kort sagt, det mänskliga samhällets energiförsörjning är beroende av den mängd energi som växterna kan fånga upp från solljuset. Det innebär att mängden energi som blir tillgänglig för människan i slutändan beror på hur stor yta som odlas av energibindande växter.⁴¹

De alternativa lösningarna på energiproblemen är ytterst osäkra. Termodynamikens lagar gör gällande att det är ganska osannolikt att människan på vetenskaplig väg ska kunna hitta energialternativ som ger ett betydande energinetto i ett holistisk perspektiv.⁴² Det är också ett faktum idag att mänskligheten kraftigt överbelastar naturens förmåga genom att förbruka fossila energiresurser i snabb takt (se nedan, kapitel ”3.1.3 Hållbarhet i ett pulserande perspektiv”). När de resurserna är slut kommer det att bli tydligare att den slutgiltigt begränsande resursen för människan är mängden solfångande yta.

3.1.2 Hållbarhet i ett hierarkiskt perspektiv

Termodynamikens andra lag visar att det finns en hierarkisk grundprincip inbyggd i alla energiomvandlingar i levande system. Det här är också anledningen till att ekosystem är strukturerade efter hierarkiska näringskedjor. Eftersom entropin ökar i varje energiomvandling finns det alltid färre rovdjur än vad det finns bytesdjur, och det finns alltid

³⁹ Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2000. Sida 5.

⁴⁰ International Energy Agency. 2004. Sida 6. och Walter, A.E. 1995.

⁴¹ Daly, H.E. och Cobb, J.B. 1994. Sida 205-206.

⁴² Hanson, J. www.dieoff.com, 2005-01-25, Sökväg: Synopsis.

färre bytesdjur än vad det finns växter. Hierarkin i systemet gör det således tydligt att ju fler mellanled som finns mellan den ursprungliga fotosyntesens energibindning och den aktuella organismpopulationen, desto mindre energi potential har populationen kvar att leva på. Av den anledningen bildas det alltid en näringspyramid i varje ekosystem där varje population blir tvungen att anpassa sig efter storleken på sin resursbas under sig i pyramiden.⁴³

Människan ingår naturligtvis i denna näringspyramid. Hon har haft möjlighet att anpassa majoriteten av jordens näringskedjor efter sina behov, men även hon måste underordna sig de generella hierarkiska principerna för energiomvandlingarna. Liksom alla levande organismer kan även människans tekniska och ekonomiska system betraktas som öppna och självorganiserade system, vilket gör också dem till en del av denna energiomvandlingshierarki. Mänsklig teknik och ekonomi är beroende av människors existens och därför befinner sig dessa system högt upp i hierarkin. När forskare talar om energianalyser på denna nivå har man i allmänhet övergått från att tala i termer av näringskedjor till att tala om transformitetsskalor. För att göra en lång diskussion kort får Salomonsson och Rydberg sammanfatta; *”Transformeringsprocesser i öppna, kopplade, självorganiserade system genererar alltid flera olika ”output”, i ekonomin kallade ”biprodukter”. Påverkan på omgivningen av dessa ”biprodukter” står i direkt proportion till den plats i systemets transformitetsskala som processen intar. Ju högre upp i transformitetsskalan processen står, ju mer kraftfulla blir dess ”biprodukter”.*⁴⁴ Med enklare ord, ju fler energiomvandlingssteg ett system bygger på, desto svårare att få det att passa in i det omgivande systemet. Salomonsson och Rydberg antyder därmed att enkla och småskaliga lösningar i mänskligt utvecklade system oftast har bättre förutsättningar för att passa in i ett hållbart samhälle än vad stora och omfattande lösningar har. Småskalighet är ett sätt att minska risken för stora bakslag i den tekniska och ekonomiska utvecklingen.

Naturens hierarkiska struktur bör också tjäna som modell för hur vi ser på ekonomiska strukturer. En av de första som tydligt såg detta var den självlärd ekonomen Henry George, som levde under 1800-talets andra hälft. Hans teorier utgick från de tre produktionsfaktorerna land, arbete och kapital. Produktionsfaktorn ”land” representerar här samtliga naturresurser. ”Land” är, enligt George, överordnad produktionsfaktorn ”arbete” eftersom inget ”arbete” kan verka eller existera utan ”land”. På samma sätt är produktionsfaktorn ”kapital” beroende av att ”land” först bearbetas genom ”arbete” innan det kan bildas. Ett finansiellt kapital bör enligt detta synsätt, vara anpassat (storleksmässigt men kanske även på andra sätt) efter de resursbaser det vilar på, d.v.s. ”land” och ”arbete”.⁴⁵

Naturens sätt att organisera sig hierarkiskt leder till slutsatsen att alla system som är underordnade naturen måste anpassa skalan efter de överordnade systemens kapacitet. Om så inte sker måste resurser som skapats i angränsande system tas i anspråk för att hålla det egna systemet igång. En sådan konfiskering/erövring av andras skapade resurser kan aldrig vara en lämplig utgångspunkt för en långsiktigt hållbar utveckling (se nedan, kapitel ”3.1.4 Hållbarhet i ett socialt perspektiv”). Den metod som då återstår är att anpassa varje systems skala efter rådande resurstillgång samtidigt som biverkningar och resursanspråk på angränsande system minimeras.

⁴³ Chapman, J.L. och Reiss, M.J. 1992. Sida 130-132 samt Hubendick, B. 1985. Sida 91-96.

⁴⁴ Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2001(a). Sida 21.

⁴⁵ George, H. 1879 (1992). Sida 17-88.

3.1.3 Hållbarhet i ett pulserande perspektiv

Energiflöden som underhåller levande system har oftast pulsartade förlopp. Dessa pulser skapas genom de levande systemens växelverkan med varandra genom s.k. ”självförstärkande processer”. Salomonsson och Rydberg förklarar processen; *”en del av den uppbyggda tillgången avsätts i en förstärkande återkoppling som gör att mer resurser per tidsenhet kan tas in från drivkällan (...) genom denna process uppstår det som vi här kallar puls: växling mellan en gradvis uppbyggnad genom produktion följt av en kort period av snabb konsumtion”*.⁴⁶ Om vi tar ett exempel med rovdjur och bytesdjur i ett ekosystem, innebär den självförstärkande processen att populationen med rovdjur kommer att växa allt snabbare ju större bytesdjursunderlaget är. Denna exponentiella tillväxt fortsätter tills bytesdjursresursen blir begränsande. Rovdjurspopulationens kurva planar då ut samtidigt som bytesdjurspopulationens kurva ”kraschar”. Följden blir att rovdjurspopulationen till slut också kraschar, vilket slutligen ger bytesdjuren nya möjligheter att föröka sig igen. Dessa interaktioner skapar därmed ett pulserande energiflöde genom populationerna i ekosystemet.⁴⁷

Den här typen av pulsartade flöden är en generell regel i levande system. De förekommer överallt i olika skalor i tid och rum. Vissa pulser kan vara så korta att de ur människans perspektiv uppfattas som brus. Många andra följer t.ex. den puls som skapas av årscykelns variationer. Är tidsförloppet tillräckligt långt mellan pulserna framstår de för människan ofta som naturkatastrofer trots att de bara är en del av geo-bio-sfärens kretslopp. Exempel på detta kan vara jordbävningar, istider och vulkanutbrott.⁴⁸

Detta med energins pulsartade flöden är naturligtvis även en central faktor för det mänskliga samhällssystemet. Mänsklig utveckling med olika civilisationers uppgång och fall, har till stora delar styrts av kulturernas förmåga att utnyttja och finna nya potentialer i existerande energipulser. Salomonsson och Rydberg skriver; *”Civilisationer uppstår där man har nära till sådana potentialer (som t.ex. den egyptiska kulturen som baserades på ett ständigt tillflöde av bördighetsbildande material från Nilen), eller där handelsvägar, via transporter, koncentrerar sådana resursbaser till speciella platser (via tull eller röveri), eller i kombinationer av dessa strategier.”*⁴⁹ Människans historia går att tolka genom dess förmåga att växla mellan och upptäcka nya energipotentialer. Många kulturer som har dött ut har gjort det p.g.a. att deras energipuls har upphört. Ställer vi detta synsätt mot dagens situation i den västerländska kulturen, kan det konstateras att den enormt snabba utvecklingen de senaste hundra åren bygger på nya förmågor att utnyttja nya energipotentialer.

Det energiflöde som underhåller världens ekonomiska system idag är till 52 % beroende av den fossila energipulsen, enligt Brown och Ulgiati.⁵⁰ Samtidigt tyder allt fler prognoser på att tillgången på fossila bränslen snart kommer att minska. Oljans pulstopp beräknas inträffa omkring 2008.⁵¹ Det innebär att det moderna samhället riskerar att gå in i en kraschsituation om inga nya energipotentialer kan tas i bruk. Evolutionshistorien, den ekologiska populationsdynamiken och de termodynamiska lagarna i naturen visar tydligt att förr eller senare kommer pulstoppen för det moderna samhället att nås och passeras.

⁴⁶ Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2001(b). Sida 14.

⁴⁷ Begon, M., Harper, J.L. och Townsend, C.R. 1990. Sida 337-340.

⁴⁸ Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2001(b). Sida 14.

⁴⁹ Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2000. Sida 5.

⁵⁰ Brown, M. och Ulgiati, S. 1999. Sida 486-493.

⁵¹ Association for the Study of Peak Oil and Gas, (ASPO), www.peakoil.net, 2005-01-25, Sökväg: Peak Oil in 2008, read more/world summery of regular oil production.

Ekologiprofessorn Crawford Holling har skapat en modell som beskriver levande systems pulserande förändringar över tid (se figur 2). Figuren visar att levande system följer ett visst cykliskt förlopp som bygger på fyra steg, (1) exploatering av resurser, (2) konservering av resurser, klimax, (3) kreativ förstörelse och (4) omstart med degenererat material. Modellen hjälper till att fördjupa förståelsen av problematiken kring begreppet hållbar utveckling. Man kan t.ex. fundera över var någonstans i figuren som det västerländska samhället befinner sig idag?

Figur 2. Hollings modell visar ekosystemets cykliska förlopp i relation till dess inre organisationsgrad och mängd lagrat kapital.⁵²

För att uppnå en långsiktig hållbar utveckling bör man undvika att förstärka resurspulser som samhället är beroende av till nivåer som förvärrar möjligheterna till återhämtning tiden efter pulstoppen. Om samhällsutvecklingen schematiseras enligt Hollings modell, innebär det att man bör försöka krympa svängningarna i modellens x- och y-led så mycket som möjligt. Det kan åstadkommas genom att olika självförstärkande återkopplingar som existerar mellan samhällsutvecklingen och energipulsen bryts eller försvagas. På det sättet finns det möjligheter att hålla samhällets organisationsgrad och kapitalmängd på mera stabila nivåer. Den enskilt viktigaste åtgärden i det sammanhanget är troligen att frångå det politiska målet om en fortsatt exponentiell ekonomisk tillväxt.

3.1.4 Hållbarhet i ett socialt perspektiv

Så här långt har hållbarhetsbegreppet diskuterats i ett övergripande ekologiskt systemperspektiv. Diskussionen kommer nu att fördjupas med ytterligare en punkt, nämligen ”hållbarhet i ett socialt perspektiv”. Denna punkt skiljer sig från tidigare punkter på det sättet att den är underordnad dem (den befinner sig på en lägre nivå i holokedjan). Den handlar om hållbarhet i ett internt populationsperspektiv, d.v.s. den belyser frågan om hur den mänskliga populationen bäst kan hållas på en hög och stabil nivå för människans egen skull.

Varje population av en art, samt varje grupp med individer, har i teorin olika möjligheter att organisera sig sinsemellan för att fördela de grundläggande energiresurserna. Räckvidden av möjligheter kan beskrivas på en kontinuerlig axel mellan två motsatta pooler, där den ena poolen representerar fullständig konkurrens och den andra högt utvecklat samarbete. Generellt sett kan man säga att ju mer relationerna bygger på konkurrens om resurserna, desto mer energi kommer att gå åt till att försvara dessa resurser från andra. Ju mer man samarbetar i

⁵² Holling, C.S. 1986.

fördelningen av resurserna, desto mer energi frigörs för andra ändamål.⁵³ För den nutida mänskliga populationen är konkurrensen med andra arter helt obetydlig i jämförelse med den som sker inom arten. Det innebär att ur ett mänskligt försörjningsperspektiv ökar systemets "bärförmåga" vid en högre grad av samarbete människor emellan, d.v.s. samarbete gör att fler människor kan underhållas av systemets begränsande tillgångar.

Ekonomiprofessorn och en av grundarna till den ekologiska ekonomin, Herman Daly använder ekonomiska termer för att uttrycka ungefär samma sak; *"Total social nytta ökar när resurser omfördelas från låg marginell nyttoanvändning hos de rika till hög marginell nyttoanvändning hos de fattiga."*⁵⁴

Desto ojämnare fördelning av de begränsande resurserna, desto svagare kommer solidariteten och gemenskapen att bli inom samhället. Konkurrensen och metoderna för att konkurrera hårdnar. När diskussionen förs över till den nutida verkligheten kan konkurrens och ojämna fördelning av resurser översättas till en rad företeelser som t.ex. våld, stöld, globalisering och resurskoncentrerande ekonomiska system.⁵⁵ Alla dessa företeelser riskerar att minska jordklotets totala bärförmåga för det mänskliga samhället. Uppskattningar om hur jordens totala miljöutrymme fördelas idag visar att cirka 20% av jordens befolkning tar cirka 70-80% av resurserna i anspråk.⁵⁶ *"Den största klyftan tycks vara den som skiljer de globaliserade rika människorna från de lokalanknutna fattiga"*, enligt Wolfgang Sachs, doktor i social vetenskap och forskningsledare på Wuppertalinstitutet för klimat, miljö och energi. Han fortsätter, *"Som framgår av dessa och andra exempel har kampen om det knappa miljöutrymmet redan börjat. (...) Det enda sättet att göra denna konflikt mindre våldsamt är att den konsumerande klassen drar ner på sin efterfrågan på naturresurser, d.v.s. minskar sitt tryck på andra folks naturområden."*⁵⁷

Således, för att en ekologisk långsiktig hållbarhet ska kunna uppnås, *"måste de mäktiga lämna ifrån sig både politiskt och ekologiskt utrymme till de maktlösa"*, enligt Sachs.⁵⁸ Med det menar han att en jämn fördelning av de ekologiskt begränsande resurserna mellan människor bör eftersträvas, men för att kunna göra det krävs det i sin tur även en jämnare fördelning av politiskt inflytande.

3.1.5 Definition av långsiktigt hållbar utveckling

De föregående kapitlen kan sammanfattas genom att konstatera att ett arbete mot en långsiktigt hållbar utveckling för mänskliga samhällen förutsätter en insikt om att:

- A) flödet av energi genom samhället är en begränsande resurs.
- B) flödet av energi från fossila tillgångar genom samhället är en övergående energipuls.
- C) flödet av materia mellan samhället och naturen är ett kretslopp med begränsande kapacitet.
- D) en rättvis fördelning av de begränsande resurserna mellan individerna är en grundförutsättning för ett stabilt samhälle.

⁵³ Hubendick, B. 1985. Sida 129-130, 145 och 544.

⁵⁴ Daly, H.E. 1996. Sida 84.

⁵⁵ Hornborg, A. 1998. Sida 127-136 och Shiva, V. 2005. Sida 6-9

⁵⁶ Sachs, W. 2004. Sida 25.

⁵⁷ Ibid. Sida 23-27.

⁵⁸ Ibid. Sida 25.

Med dessa insikter som grund kan det minimala mänskliga agerandet som är nödvändigt för att åstadkomma en hållbar utveckling definieras. Definitionen är följande:

En långsiktigt hållbar utveckling för det mänskliga samhället förutsätter ett agerande där:

- A) solfångande yta betraktas som den i särklass viktigaste energibasen att optimera och att varje underordnat system anpassar sin storlek (skala) efter sin energiförsörjande bas.
- B) självförstärkande återkopplingar mellan samhällets utveckling och den fossila pulsen aktivt motverkas, d.v.s. varje underordnat system strävar efter att minimera sitt beroende av pulsen.
- C) naturen ges tillräckligt stort utrymme i tid och rum för att kunna optimera sina egna processer och att varje underordnat system anpassar sina restprodukter efter omgivningens förmåga att absorbera och recirkulera.
- D) fördelningen av de begränsande resurserna görs så pass rättvis att solidariteten och gemenskapen i samhället bevaras och att varje underordnat system eftersträvar en intern rättvis fördelning baserad på demokratiskt inflytande.

För att en valuta ska kunna stödja en långsiktigt hållbar samhällsutveckling bör den, som ett minimikrav, vara anpassad till dessa fyra ramformuleringar för mänskligt handlande. Skulle den motverka någon av dessa fyra punkter innebär det ofrånkomligen att den är destruktiv för den hållbara samhällsutvecklingen och därmed också för alla människor i samhället på längre sikt.

3.2 En beskrivning av den svenska valutan; kronan

Pengarnas funktion i samhället styrs av både den fysiska verkligheten och av människors mentala verklighet. Dessutom finns det en viktig kollektiv dimension i pengarna som antyder att pengarnas användning är beroende av relationer. Pengarna i plånboken skulle bli oanvändbara som pengar ifall det inte fanns andra runtomkring som också väldigt gärna ville ha dem.

Wilbers kunskapsteoretiska grund med de fyra dimensionerna som förklarades i teorikapitlet kan användas för att beskriva verklighetens alla fenomen, men den är till extra stor hjälp när pengar ska beskrivas. Med Wilbers modell blir kronans fysiska, mentala, kollektiva och individuella dimensioner tydligare och enklare att förstå. Genom att fokusera på en dimension i taget ökar möjligheten att beskriva viktiga egenskaper var för sig och därmed bredda förståelsen för begreppet pengar innan en mer holistisk diskussion påbörjas.

Den första dimensionen, **den yttre, individuella dimensionen**, beskriver kronans individuella fysiska karaktär. Det är den dimension av kronan som är mest självklar och enkel att förstå. Den individuella enheten krona består av ett metallmynt. Isolerad i denna dimension är kronan således inte mer än en bit metall i ett säreget format. Utan någon uppskattande människa i närheten är den en bit metall som vilket annat fysiskt material som helst. I evolutionär eller biologisk mening är den i princip helt värdelös. Alternativt kan den fysiska enheten krona beskrivas som ett delvärde i en papperssedel eller som en digital notering i ett datorsystem. Kronans fysiska dimension blir då något annorlunda, men faktum kvarstår att utan mänsklig närvaro blir dess existens relativt meningslös.

Den andra dimensionen, **den inre, individuella dimensionen**, beskriver kronans individuella mentala karaktär. Om död materia som metall och papper har ett medvetande skulle detta medvetande kunna inkluderas här. Den här uppsatsen bortser dock från ett sådant eventuellt medvetande och fokuserar i stället på kopplingen mellan det mänskliga medvetandet och kronan eftersom det är det medvetande som är helt dominerande för hur valutasystemet fungerar. Därför är den minsta analyserbara enheten i denna dimension en krona tillsammans med en människa. Kronans inre, individuella dimension motsvaras med andra ord av de uppfattningar som en enskild människa har om kronan, samt vad han eller hon anser att den kan användas till. Vad man använder pengarna till kan framstå som en självklarhet, men behöver inte vara det. Förutom användningen som betalningsmedel kan en krona t.ex. användas som ett medel att förvara värde, den kan användas som ett mått att uppskatta värde, den kan användas som ett spekulationsmedel för att tillskansa sig mer förmögenhet eller den kan användas som ett maktutövningsmedel. Eftersom det mesta kan köpas för pengar och eftersom pengar i allmänhet är eftertraktade, får den som har tillgång till betalningsmedlet också tillgång till en viss makt. Hur denna makt, eller hur andra sekundära funktioner hos kronan utnyttjas beror på innehavaren av pengarna. Individens behov, möjligheter och tankesätt bestämmer således hur kronan uppfattas i det enskilda fallet.

Den tredje dimensionen, **den yttre, kollektiva dimensionen**, beskriver hela den fysiska infrastruktur som måste finnas för att kronan ska kunna existera som samhällsvaluta. Här finns alla användare och organisatörer för pengarna, d.v.s. alla aktörer i form av individer, företag, banker, myndigheter och andra. Riksbanken, de privata bankerna, Riksgäldskontoret samt Regering och Riksdag tillhör idag de mest inflytelserika aktörerna för kronan inom denna dimension. Hur dessa aktörer är strukturerade och hur de samarbetar med varandra är naturligtvis av stor betydelse för kronans samhällsfunktion i stort.

Den fjärde dimensionen, **den inre, kollektiva dimensionen**, handlar om den kollektiva samsynen kring kronan. Denna dimension inrymmer ett slags samhällskontrakt som indirekt och outtalat uppdateras varje dag genom den praktiska användningen av valutan. Varje individuell användare bidrar genom sin närvaro och användning av kronan till att förstärka eller försvaga olika uppfattningar om kontraktet. När ekonomer talar om marknadens förtroende för kronan så är det i princip detta samhällskontrakt man talar om. Det intressanta med denna dimension är att den helt bygger på mentala uppfattningar utan någon fysisk begränsning. Vad människorna gemensamt anser är pengar är också pengar, och vad människorna gemensamt anser att dessa pengar är värda bestämmer också deras värde. En förståelse för betydelsen av pengarnas fjärde dimension öppnar upp för insikten om att pengar i grunden förutsätter en gemensam tankekonstruktion. Skulle samsynen kring konstruktionen försvagas innebär det också att funktionen hos pengarna försvagas.

Kronan är beroende av att de fyra dimensionerna harmoniserar med varandra. När en av dimensionerna ändras på något sätt påverkar det samtliga dimensioner. Alla fyra dimensioner påverkar nämligen varandra. Den yttre och inre dimensionen, liksom den individuella och kollektiva dimensionen är ömsesidigt beroende. Därmed är det bara en halv sanning att påstå att det är individerna som styr kollektivet, vilket är en grundtanke bakom teorin "the economic man"⁵⁹. Det är en lika stor sanning, enligt Wilbers synsätt, att påstå att det är kollektivet som styr individen. Denna dubbelsidighet existerar oavsett om ekonomin är avreglerad eller centralstyrd. Samma relation finns också mellan den inre tanken och den yttre

⁵⁹ Söderbaum, P. 2000. Sida 32-41.

verkligheten. Kronan formas av båda dessa dimensioner och ingen av dem kan fullständigt underordnas den andra.

3.2.1 Den svenska kronan som holon

Kronans uppbyggnad i de fyra dimensionerna motsvarar handlingsförmågan i Koestlers holonbegrepp. Vad holonen den svenska kronan kan uträtta som system bestäms av samtliga fyra dimensioner tillsammans och hur alla deras beståndsdelar samverkar. Den svenska valutan har den handlingsförmåga som för tillfället finns inbyggt i de olika delarnas kapacitet och förmåga att samspela.

Koestlers andra holonbegrepp är gemenskap. Holonens gemenskap anger vilka ramar som omgivande och överordnade system ställer på holonens handlingsförmåga. För holonen den svenska kronan är det rimligt att utgå från definitionen på hållbar utveckling (se kapitel, ”3.1.5 Definition av långsiktigt hållbar utveckling”) för att klargöra vilka omgivande system som sätter ramarna. I korta ordalag handlar det om att anpassa holonen efter samhällets ekologiska och sociala välbefinnande.

Det är intressant att konstatera att nästan all ekonomisk forskning som anknyter till pengar behandlar frågor som berör penningholonens handlingsförmåga, medan det är mycket sällsynt med fördjupade studier kring dess gemenskap. Både företagsekonomin och nationalekonomin tenderar att negligera existensen av en sådan omgivande påverkan eller gemenskap. Det nya ämnesområdet ekologisk ekonomi får därmed en viktig funktion att fylla i det hänseendet.

3.2.2 En historisk tillbakablick

Pengars olika dimensioner med nära kopplingar till människans mentala verklighet gör att dess evolutionära utveckling är intimt sammankopplad med människans mentala och kulturella utveckling. Människans förmåga att kreativt påverka sin vardag och att tänka i abstrakta termer har i sin tur styrt vilka penningssystem som har skapats. För att kunna förstå varför dagens penningssystem ser ut som det gör är det därför nödvändigt att ha en överblick över den historiska utvecklingen av pengarna. Genom att följa den kan vi lära oss att bättre förstå grunden till det nutida systemet och samtidigt bättre värdera de framtida möjligheterna. I det följande kommer tre centrala utvecklingsfaktorer att beskrivas, d.v.s. (1) pengarnas uppbackning, (2) synen på ränta samt (3) kontrollen över utgivningen av pengarna.

3.2.2.1 Från fysisk till mental uppbackning

Pengarnas värdering i olika valutasystem genom historien följer en viss trend, där de mera primitiva formerna av pengar förlitar sig nästan uteslutande på fysisk uppbackning medan mera utvecklade former har ett större inslag av mental uppbackning⁶⁰. Alla valutor som har existerat har haft en värdering som har bestått av en blandning av dessa två uppbackningstyper. Den enklaste formen av pengar uppstod när vissa bytesvaror började användas som ett bytesmedel, d.v.s. varans värde uppskattades inte enbart genom sitt praktiska användningsområde utan den var även eftertraktad av andra som ett bytesmedel. Sådana ursprungliga bytesmedel var ofta boskap eller säd. Den fysiska uppbackningen fanns i dessa fall inneboende i själva bytesmedlet.⁶¹

⁶⁰ Med fysisk uppbackning avses här den del av pengarnas värde som motsvaras av bytesvärdet på det fysiska materialet som pengarna består av eller backas upp genom. Värdet av den mentala uppbackningen motsvaras av pengarnas totala värde minus värdet på den fysiska uppbackningen.

⁶¹ Zarlenga, S. 2002. Sida 9-38.

I nästa steg i utvecklingen övergick den fysiska uppbackningen från att vara levande material till att handla om eftertraktade metaller. Guld och silver blev på det sättet ett smidigare bytesmedel eftersom det var enklare att förvara och transportera, men den fysiska uppbackningen täckte fortfarande större delen av pengarnas värde. De första stegen mot dagens mera mentalt uppbackade valutor togs sedan troligen i de grekiska statsstaterna 500-600 år f. Kr. Där präglades mynt, med en stämpel som representerade statens myndighet. I och med detta tillfördes ett mentalt värde till metallens fysiska värde (i det här fallet guld) eftersom mynten fick ett slags status som lagligt betalningsmedel. Detta extra mentala värde kommer sig av att mynten blir eftertraktade när de kan användas till att betala skatten till myndigheterna.⁶²

Denna förståelse för den mentala uppbackningen är central för förståelsen för pengar. Den grekiske filosofen Aristoteles var den första som klart och tydligt uttryckte detta genom att säga att *”pengar existerar inte av naturen, utan genom lagen”*⁶³. Vilket värde pengarna får beror således i grunden på hur samhället organiserar villkoren för utgivningen. Dessa villkor bestämmer sedan hur samhällets alla aktörer reagerar i den dagliga ekonomin, vilket i sin tur bestämmer hur högt en enhet av valutan värderas. Den fysiska uppbackningen är i sammanhanget ofta av relativt liten betydelse. Historien har visat att pengarna kan bestå av alla sorters fysiska material från guld till papperssedlar, men det som avgör hur väl pengarna fungerar i samhället har mer att göra med hur lagen eller det allmänna förtroendet stödjer den mentala uppbackningen.⁶⁴ Zarlenga förtydligar detta genom att säga att *”pengarnas natur är en uppbackning genom lagen, en uppfinning och skapelse av mänskligheten och samhället, snarare än en fysisk vara”*⁶⁵.

Utan mental uppbackning förblir pengarna knappast mer än en förfinad form av byteshandel⁶⁶. När en större andel av uppbackningen sker mentalt tillförs ett större potentiellt värde till samhället. Den mentala uppbackningen innebär helt enkelt att nya värden adderas till gemenskapen och kan cirkulera och stimulera handelsutbyten och produktion utan någon direkt fysisk kostnad. Det som avgör hur mycket värde som tillförs pengarna utöver det grundläggande fysiska värdet är det allmänna förtroende för systemet. Historien är rik på exempel på hur penningssystemets struktur har stimulerat samhällsutvecklingen i olika grader. Ett av de tydligaste exemplen på den mentala uppbackningens betydelse är Roms skapande av statligt utgivna kopparmynt (runt år 385 f. Kr.). Dessa mynt kunde skapas till ett mycket lägre pris än de omgivande silver och guldmynten, samtidigt som deras värde sattes i paritet med de ”ädlare” mynten. Följden blev att Rom utan problem kunde skapa den mängd pengar som behövdes för att stimulera en hög ekonomisk aktivitet, något som traditionella guld- och silvermyntsystem inte klarade. De samhällen som gav ut guld- och silvermynt hade inte möjlighet att producera den mängd mynt som behövdes p.g.a. bristen på guld och silver, vilket i sin tur orsakade en brist på bytesmedel i samhället. Utvecklingen i dessa länder stagnerade därför i förhållande till Rom.⁶⁷ Den monetära historikern Alexander Del Mar skriver att *”Roms numerära system [kopparpengar] varade i 200 år, den tid då allt som var beundransvärt av Romersk civilisation såg sitt ursprung, sin tillväxt och mognad”*⁶⁸.

⁶² Zarlenga, S. 2002. Sida 9-250.

⁶³ Aristoteles. 350 f. Kr. (1988).

⁶⁴ Zarlenga, S. 2002. Sida 9-334.

⁶⁵ Ibid. Sida 35.

⁶⁶ Ibid. Sida 109.

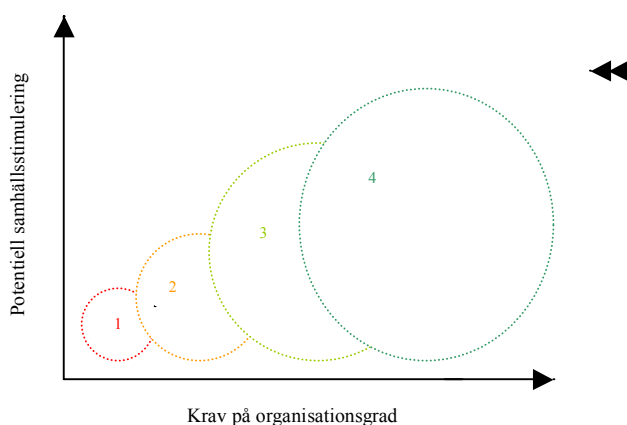
⁶⁷ Ibid. Sida 39-82.

⁶⁸ Del Mar, A. 1885. Sida 241.

Ända sedan de första statspräglade mynten skapades fram till idag har utvecklingen gått från att den fysiska uppbackningens andel minskar i förhållande till den mentala, men endast under de senaste 50 åren har valutor som i princip enbart backas upp mentalt blivit dominerande. Den djupt inrotade uppfattningen bland vetenskapsmän och allmänhet att pengarnas värde måste ha en anknytning till en fysisk resurs har hela tiden spjärnat emot denna utveckling. Få har insett att pengarnas potential att främja samhällsaktiviteten är direkt beroende av hur stor andel av uppbackningen som är mental⁶⁹. Än idag har t.ex. den svenska riksbanken kvar en guldreserv, även om den numera mest har ett symbolvärde mer än något praktiskt uppbackningsvärde.

Formen av uppbackning är således avgörande för hur stor påverkan pengarna i sin tur kan få på utvecklingen (se figur 3). Enkelt uttryckt kan den mentala uppbackningen bidra till en positiv utveckling genom att valutan blir billigare att producera. Det blir därmed enklare att skapa en tillräckligt stor mängd bytesmedel för att stimulera till en aktiv handel, vilket driver utvecklingen framåt.

Valutasystemens utveckling och deras potentiella möjligheter att fungera samhällsstimulerande

Figur 3. Schematiskt diagram som visar hur sättet att backa upp pengarnas värde påverkar valutans utvecklingspotential. (1) Uppbackning genom levande värde. Pengarnas uppbackning är i huvudsak fysisk (t.ex. i form av boskap eller säd). (2) Uppbackning genom värdemetaller. Pengarnas uppbackning är i huvudsak fysisk (t.ex. i form av guld- eller silvermynt). (3) Uppbackning genom värdemetaller i kombination med uppbackning genom lag. Den fysiska uppbackningen finns antingen i myntet eller förvaras separat (t.ex. en guldreserv). Vad själva pengarna består av varierar (t.ex. koppar, papper eller digitala konton). (4) Uppbackning genom lag. Pengarnas uppbackning är i huvudsak mental (vad pengarna består av kan variera). Varje cirkel indikerar var någonstans i diagrammet som olika system inom samma uppbackningsprincip tenderar att hamna. Varje enskilt valutasystem placerar sig någonstans inom sin cirkel beroende på hur övriga faktorer organiseras i systemet. (Egen bearbetning efter Zarlenga, S. 2002.)

Diagrammet i figur 3 visar idealiserade förhållanden där pengar skapas utan någon anknytning till skuldbelastning eller för privat vinnings skull. De följande kapitlen kommer att visa att dessa förhållanden endast har existerat i undantag. Den första valuta som skapades med näst intill 100 % mental uppbackning och i allmännyttig form (d.v.s. utan tydliga privata vinstintressen vid utgivningen), är troligtvis den valuta som Nordamerikas federala regering började ge ut under inbördeskriget år 1862. Valutan gick under namnet "the greenbacks" och var helt uppbackad genom federal lag. "The Greenbacks" hade en stor potential att stödja

⁶⁹ Zarlenga, S. 2002. Sida 110.

samhällsutvecklingen men den motarbetades av privata bankintressen och dess historia blev därför kortvarig.⁷⁰

Den fysiska uppbackningen av världens ledande valutor upphörde officiellt i och med att USA övergav gulduppbackningen 1971⁷¹. Därefter har världen varit hänvisad till mentalt uppbackade valutor. Denna relativt nya situation tvingades mer eller mindre fram eftersom det blev orimligt att den ständigt växande penningmängden skulle ha en motsvarighet i lagrat guld. Mängden guld var helt enkelt för liten för att täcka behovet, vilket egentligen har varit ett konstant dilemma för alla fysiskt uppbackade valutor genom århundradena. Beslutet av den amerikanska centralbanken att lämna gulduppbackningen tvingade mänskligheten att ta ett stort kliv framåt i den monetära utvecklingen, men frågan som bör ställas i det sammanhanget är ifall världens ledande nationer och världen som helhet egentligen var mogna att ta detta steg.

Att hantera en valuta som enbart bygger på mental uppbackning kräver ett samhälle, där valutans alla fyra dimensioner fungerar på tillräckligt hög nivå. Framför allt kräver det en förståelse hos dem som organiserar systemet att värdet på pengarna är ett fiktivt icke reellt värde som måste vårdas försiktigt för att inte orsaka negativa konsekvenser. Det är t.ex. ett vanligt misstag att betrakta pengar som en form av välfärd. Detta är dock helt fel eftersom pengarnas värde bygger på att de eftertraktas av andra, på en outtalad social överenskommelse. Daly skriver tillsammans med John Cobb, professor i teologi, *"om alla försökte byta sina pengar mot verkliga tillgångar skulle det inte kunna ske, eftersom alla verkliga tillgångar redan ägs av någon, och i den slutliga analysen måste någon bli kvar med pengarna"*⁷². Pengarna i sig har inget värde utan värdet uppstår först när de får ett kollektivt värde i samhället. Penningreformisten och nobelpristagaren i kemi, Frederick Soddy kallade detta samlade fiktiva penningvärde i en valuta för virtuell välfärd. Han förklarade att den virtuella välfärden motsvaras av det samlade värdet av de reella tillgångar som samhället frivilligt avstår från att köpa för att i stället kunna inneha pengar. Pengarna blir därför eftertraktade eftersom alla inser nyttan av att ha dem för att kunna köpa saker. Detta samlade behov av pengar motsvarar den virtuella välfärden. Virtuell välfärd uppstår i alla valutasystem som har ett inslag av mental uppbackning, men den kan aldrig tas för given.⁷³ Storleken på den virtuella välfärden bygger i grund och botten på förtroende och förtroende är en tillgång som måste vårdas om man vill behålla det.

Den virtuella välfärden kan inte utökas genom att utfärda mer pengar eftersom dess totala storlek bestäms av användarnas behov av bytesmedel. Om utgivningen av pengar ökar innebär det endast att värdet per enhet av valutan minskar, d.v.s. det skapas en inflation. Värdet på en enhet valuta är den virtuella välfärden dividerat med antalet enheter av valutan som utfärdats.⁷⁴ Som organisatör för en fullständigt mentalt uppbackad valuta finns det därför en viktig tumregel framför andra att rätta sig efter, nämligen att anpassa utgivningen av mängden pengar efter samhällets behov av pengar. På det sättet skapas prisstabilitet⁷⁵.

Det mesta talar för att penningssystem med inriktning på mental uppbackning skapar stora utvecklingspotentialer, men endast under förutsättning att samhället kan hantera och

⁷⁰ Zarlenga, S. 2002. Sida 453-478.

⁷¹ Lietaer, B. 2001. Sida 40.

⁷² Daly, H. & Cobb, J. 1994. Sida 421.

⁷³ Ibid. Sida 420-421.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Zarlenga, S. 2002. Sida 62.

kontrollera dessa möjligheter. Det är tveksamt ifall mänskligheten än så länge har klarat av det, vilket antyds av det faktum att 114 bank- och finanskriser inträffade i 93 olika länder runt om i världen mellan åren 1981 och 2001, enligt siffror från nationalekonomen Kenneth Hermele⁷⁶.

3.2.2.2 Synen på räntan

Även synen på räntan följer en historisk utveckling. Ursprungligen var räntan en naturlig del av jordens avkastning. Det som kunde skördas på åkern motsvarade jordens ränta. Det är också belysande att sumererna, detta fornfolk som skapade den första högkulturen mellan 4000 och 2000 år f.Kr., faktiskt hade samma ord för kalv som för ränta. Diskussionen om ränta på kapital uppstod först i samband med att pengar övergick från att vara levande ting till att bli döda ting (guld- och silver mynt). Dessa döda mynt hade inte samma förmåga att själv fortplanta sig och skapa avkomma i form av nya mynt.⁷⁷ Grundproblemet var därmed ett faktum och diskussioner om vad som var rätt och fel i nyttjandet av räntan fortsatte kontinuerligt över århundradena ända fram till 1500- och 1600-talen. Därefter dog diskussionen ut mycket p.g.a. att den protestantiska kyrkan med Calvinisterna i spetsen hade tagit räntan i försvar. I och med uppstartandet av Bank of England 1694, institutionaliserades användningen av ränta slutgiltigt i den moderna världen, enligt Zarlenga.⁷⁸

Det är svårt att sammanfatta den stora bredd av argument som har förts fram under historien i debatten kring räntan. Skälet till detta är att problemet är väldigt abstrakt till sin natur. Som redan har visats finns det väldigt få rätt och fel när det gäller pengar eftersom pengarna i sig är en socialt grundad konvention. De enda begränsningar som finns är de ramar som ekologin sätter, i övrigt är det vad människor anser vara korrekt som bestämmer utformningen. Räntefrågan är således i grunden en moralisk fråga bortsett ifrån de yttre ramar som naturen antas sätta någonstans långt borta från den egna vardagen. I första hand har diskussionen om räntan kommit att handla om rätten att ta ut ränta på utlånade pengar, s.k. låneränta⁷⁹.

Det ekologiska argumentet mot räntan presenterades redan av Aristoteles. Han påpekade att pengar är sterila, och menade att av alla sätt att skapa välfärd var ränta på pengar det mest onaturliga⁸⁰. Det argumentet står sig än idag som en fullständig sammanfattning över ekologins grundförutsättningar för räntan. Övriga argument har alla ett inslag av moraliska ställningstaganden.

Huvudopponenterna i den moraliska debatten under historien har på ena sidan representerats av dem som ansett sig vilja försvara rättvisan och ett rättfärdigt leverne och på andra sidan av dem som har varit mera pragmatiskt inriktade på den rådande verkligheten samt de med privata intressen i frågan. Detta är dock en grovt generaliserad bild av en mycket lång och komplex historisk process. Rättvisans och rättfärdighetens företrädare utgjordes under medeltiden av de stora världsreligionerna, islam och kristendomen som menade att utkrävandet av ränta var en synd. Men trots det kompakta motståndet från de religiösa ledarna kom användandet av ränta att gradvis praktiseras mer i samhällena. Ofta skapades det regler som klargjorde i vilka situationer som ränta var tillåten. I större delen av Europa blev t.ex. judarna den folkgrupp som tilläts praktisera utlåning mot ränta. De övriga kristna kunde därmed undvika synden genom att överlåta det ”smutsiga utförandet” på andra. Detta

⁷⁶ Hermele, K. 2001. Sida 34.

⁷⁷ Zarlenga, S. 2002. Sida 12-13.

⁷⁸ Ibid. Sida 177-278.

⁷⁹ Pålsson Syll, L. & Lingärde, S. 2000. Sida 6.

⁸⁰ Zarlenga, S. 2002. Sida 185.

dubbeltydiga agerande är antagligen ytterligare en anledning till att det ekonomiska inflytandet till slut växte i förhållande till det religiösa inflytandet, vilket till slut gjorde att räntan blev en helt accepterad del av ekonomin. Den enskilt mest avgörande förändringen var troligtvis framväxten av den protestantiska kyrkan under 1500-talet, som hade en betydligt liberalare syn på problemet i jämförelse med den katolska kyrkan.⁸¹

Det kanske mest bestående argumentet för låneränta är att långgivaren har rätt att ta ut en skälig ersättning för de alternativkostnader (förbigången vinst) som de orsakar utlånanen⁸². Det främsta motargumentet presenterades av Thomas av Aquina som tillhörde Skolastikerna inom Kristendomen. Han menade att pengar inte förbrukades vid utlåning på samma sätt som andra tillgångar och att det därför var orätt att kräva ränta⁸³. Thomas argument var tungt vägande under medeltiden, då han själv levde, eftersom ekonomierna då ofta var påverkade av deflation, men argumentet har kommit att urholkas under andra tider då inflation har varit ett större problem. Vid en inflationssituation har långgivaren starkare skäl för att kräva en ersättning för pengarnas värdelöshet. Vilket av de två argumenten som väger tyngs beror i grund och botten på om ekonomin som helhet är strukturerad som en tillväxtekonomi eller som en ”steady-state” ekonomi, (en s.k. förvaltningsekonomi för att använda Dalys benämning)⁸⁴. Utvecklingen av en tillväxtbaserad ekonomi gav till slut ränteförespråkarna ”rätt”, men faktum är att användningen av ränta är i sig en av de viktigaste orsakerna till att ekonomin måste växa. Argumentet bygger i sin mest avskalade form på att jag måste få rätt att ta ut ränta ifall någon annan gör det. Ur det perspektivet framstår användandet av ränta som ett mänskligt misslyckande i fråga om att organisera systemet.

Ett starkt rättviseargument i debatten, bl.a. framfört av professorn i offentlig rätt Dieter Suhr, är att räntan representerar penningströmmar som går åt fel håll i ett fördelningsperspektiv. Räntan ger mer till dem som redan har mycket pengar och mindre till dem som redan har ont om pengar.⁸⁵ Detta argument mot räntan stöds av det fjärde kriteriet för en hållbar utveckling som tidigare har presenterats i den här uppsatsen (kapitel 3.1.5).

På senare tid har det också påpekats, av bl.a. Daly och Cobb, att eftersom pengar är ett socialt baserat medel som bygger på ett slags kollektivt avtal, blir det omöjligt att äga pengar individuellt. Att säga att man äger sina pengar blir lika fel som att påstå att man äger sin fru bara för att man har gett varandra ömsesidiga löften i form av ett äktenskap. Följden av detta blir att det är fel att räntan på pengarna går till privata utlånare när de i stället borde gå till de kollektiva ägarna, d.v.s. till hela samhället. Åsikterna går dock isär om hur ett sådant ställningstagande skulle kunna realiseras praktiskt (denna frågeställning tas upp igen i kapitel 3.6 och 4.1).⁸⁶

Räntan är och förblir en svårlöst fråga och kanske bör vi se diskussionen som ofrånkomlig och nödvändig. Ett i grunden moraliskt och abstrakt problem kan aldrig lösas slutgiltigt, utan det bör snarare diskuteras kontinuerligt. Inställningen till räntan förändras rimligtvis i takt med människors kulturella och mentala utveckling, och något bestående korrekt svar kommer således aldrig att finnas. Därför är det troligen viktigt att kontinuerligt förnya vår syn. Kanske kommer diskussionen att skjuta ny fart igen med tanke på att den hänger samman med så

⁸¹ Zarlenga, S. 2002. Sida 177-278.

⁸² Pålsson Syll, L. & Lingärde, S. 2000. Sida 10.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Daly, H. 1996. Sida 31-44.

⁸⁵ Pålsson Syll, L. & Lingärde, S. 2000. Sida 19.

⁸⁶ Daly, H. & Cobb, J. 1994. Sida 432.

många av de moderna samhällsproblemen, t.ex. förmögenhetsklyftor, ekologisk hållbarhet och finansiell stabilitet.

3.2.2.3 Kontrollen över penningutgivningen och dess koppling till makt

Utgivning av pengar innebär en ekonomisk vinst. Denna vinst uppstår så snart det finns en skillnad mellan tillverkningskostnaden av en enhet av pengarna och det värde som en enhet har på marknaden. Skillnaden eller vinsten kallas seniorage. Ju högre andel av uppbackningen som är mental desto större är i allmänhet senioraget. Senioraget kommer utgivaren till godo när han eller hon använder de skapade pengarna till att köpa något.⁸⁷

Senioraget har flitigt använts av historiens kejsare och kungar för att stärka sitt lands makt och rikedom, eller alternativt sin egen makt och rikedom. Oavsett vem eller vilka som dragit nytta av vinsten är den ett resultat av penninganvändarnas mentala uppbackning. Denna till synes lättförtjänta inkomst har i alla tider eftertraktats av enskilda privata intressen, och denna privata strävan efter att få del av utgivningskontrollen är en viktig del i pengarnas historia. Den har visat sig få en avgörande inverkan på valutasystemens utveckling, men eftersom denna kamp över penningmakten i stora delar går stick i stäv med de demokratiska idealen, är det också en historia som de mest delaktiga har månat om att hålla kvar i det fördolda.⁸⁸

Det enklaste och simplest sättet att få del av senioraget är att ägna sig åt förfalskning av pengar. En förfalskare gör egentligen samma sak som de lagliga utgivarna med det undantaget att han inte har stöd av den mentala uppbackningen. Ett annat sätt att dra nytta av den mentala uppbackningen var att reducera guld- eller silverhalten hos utgivna mynt utan att förstöra själva myntet och stämpeln. Den ädelmetall som extraheras kan sedan användas i eget syfte. Dessa småfiffelarknep hade en begränsad påverkan i jämförelse med de katastrofala följder som orsakades av att vissa förmögna familjer i Romarriket genom kontakter med myndigheter fick möjlighet att ge ut nypräglade mynt från egna tillgångar men med statens stämpel. Det här ledde till enorma inkomstskillnader, utslagning och slavarbete. I förlängningen var det en starkt bidragande orsak till romarrikets sönderfall.⁸⁹

Tillgång till seniorage blev också en viktig del av införlivade folks självständighetssträvanden. För det mesta förstod dåtidens härskare betydelsen av detta och var därför noga med att se till att monopolet på penningutgivningen bibehölls. Detta strikta krav på penningmonopol anses av Zarlenga, ha spelat en avgörande roll i frigörelsen av de nordamerikanska staterna från England. Förbudet att skapa egna pengar orsakade en enorm penningbrist och ständig deflation i kolonierna, vilket gjorde att missnöjet växte och till slut utmynnade i revolution mot kolonialmakten England.⁹⁰

Nästa snillrika metod att få en privat vinst av senioraget uppstod när Europeiska guldsmeder började lämna ut kvitton på tillgodohavanden av deras guldtilgångar. Varje kvitto var ett löfte om att kunna hämta ut en viss mängd guld från smeden. Dessa kvitton började till slut att cirkulera som en form av papperspengar eftersom de ansågs vara tillförlitliga. Smederna upptäckte snart att det var möjligt att ge ut fler kvitton än vad de egentligen hade täckning för eftersom folk sällan krävde att få ut gullet. Därmed hade den metod som man idag kallar för ”fractional reserv banking” uppstått. Resultatet för smederna var att de kunde erhålla ett kostnadsfritt seniorage på överskottsutgivningen, men samtidigt uppstod en risk att inte kunna

⁸⁷ Huber, J. 2001. Sida 6. samt Daly, H. & Cobb, J. 1994. Sida 414.

⁸⁸ Zarlenga, S. 2002. Sida 305-334.

⁸⁹ Ibid. Sida 61.

⁹⁰ Ibid. Sida 386-387.

betala ut fodringarna. Risken ökade ju mindre guldtäckningen var och följden blev också att det inträffade finansiella kriser vid återkommande tillfällen. Smederna gjorde egentligen inget intrång i det statliga senioraget eftersom de utfärdade sina egna certifikat, utan de lyckades helt enkelt med att skapa nya allmänt accepterade pengar. Anledningen till att det lyckades berodde på en kombination av att folk hade en hög tilltro på guld som värdemetall och att det rådde en penningbrist i de statliga myntsystemen.⁹¹

Det verkligt stora genombrottet för de privata krafterna när det gällde att skaffa sig kontroll, makt och egna vinster genom penningssystemet, kom i samband med bildandet av Bank of England år 1694. Under senare delen av 1600-talet inträffade en rad händelser i England som förändrade penningssystemet i grunden. Förändringarna kan beskrivas som en maktkamp mellan de ekonomiskt allt starkare guldsmederna och handelsmännen mot den engelska monarkins kontroll över penningssystemet. Beskrivningen över denna något smutsiga maktkamp är bristfällig i historieskrivningen, troligen p.g.a. att segrarna i detta fall aldrig var intresserade av att upplysa allmänheten om vilka privilegier som hade privatiserats. För en bra beskrivning över denna process rekommenderas ytterligare läsning i Zarlengas bok ”The Lost Science of Money”. Redogörelsen här begränsar sig till att peka ut de monetära konsekvenser som bildandet av Bank of England medförde.⁹²

Det mest anmärkningsvärda med den nya ordningen var att banken var privatägd trots att den ansvarade för utgivningen av Englands nationella valuta, pundet. Senioraget blev således privatiserat genom att vinsterna från utgivningen gick direkt till bankens aktieägare. Detta faktum blir extra anmärkningsvärt i kombination med att banken dessutom gav ut majoriteten av pengarna i form av papperspengar. Övergången från guldpengar till papperspengar innebär en enorm ökning av senioraget. I princip motsvaras hela värdet hos en enhet pappersvaluta av senioraget. Banken kunde av det skälet skapa pengar av luft tack vare dess officiella status som nationsbank. Ett tredje faktum ökade ytterligare på det privata vinstprivilegiet, nämligen att banken gav ut pengarna i form av lån med krav på återbetalning med ränta. Banken skapade således pengar från ingenting (men med mental uppbackning från folket) och krävde sedan dessutom ränta på dessa pengar. Även monarkin lånade sina pengar för krigsföringen på detta sätt. Ägarna till banken satt på en fullkomlig guldgruva med nästan oändliga inkomstmöjligheter, naturligtvis på det övriga samhällets bekostnad.⁹³

Hur kunde detta ske? Huvudskälet är att nästan ingen utanför banken förstod mekanismerna bakom vinsterna med penningutgivning och övergången från fysiskt till mentalt uppbackade pengar. Zarlenga menar att *”de bakom banken stödde ett falskt koncept över pengarnas natur i sina ansträngningar att dölja den sanna bilden av banken och dess källa till makt. Medan de skapade abstrakta pengar, presenterade de ett gammaldags varuslagskoncept på pengar i form av guld- och silver”*⁹⁴. Så länge folk är av den åsikten att pengar är beroende av en fysiskt begränsad resurs för att skapas, framstår inte kontrollen över utgivningen som någon inkomstkälla eller maktfaktor. *”Bankens huvudsakliga skydd var att dess komplexitet hindrade människor från att förstå den verkliga orsaken till dess makt – skapandet och utgivningen av pengar”*, enligt Zarlenga⁹⁵.

⁹¹ Lietaer, B. 2001. Sida 302-304.

⁹² Zarlenga, S. 2002. Sida 251-334.

⁹³ Ibid. Sida 251-334.

⁹⁴ Ibid. Sida 278.

⁹⁵ Ibid. Sida 286.

Med Bank of England som förebild och ekonomiskt centrum i världens mäktigaste land, låg nu världen öppen för en enorm expansion av den finansiella sektorn. Till stora delar kan denna expansion härledas till det faktum att privata intressen fick en del av kontrollen över det som borde vara gemensamt och demokratiskt kontrollerat, nämligen pengarna. Bank of England hamnade till slut under statlig kontroll, men det skulle dröja ända till 1946⁹⁶. I och med att de flesta centralbankerna blev statliga försvann det värsta problemet med den privata utgivningen, men andra betydande problem kvarstår i den moderna penningekonomin (vilket delvis redogörs för i kapitlet ”3.3 Brister i det svenska valutasystemet”). De dimridåer kring kunskapen om pengar som spreds av Bank of England har ännu inte skingrats fullständigt. Fortfarande är kunskapen om pengarnas natur och vikten av kontroll över senioraget dålig bland allmänhet och t.o.m. bland ekonomer. Denna bristande kunskap har gjort det enklare för de destruktiva krafterna inom den finansiella sektorn att dra nytta av förvirringen.⁹⁷ Pengarnas funktion har dessutom utvecklats en hel del sedan 1600-talet. Förutom mynt och sedlar använder vi idag kontokort för att göra våra betalningar. Detta gör komplexiteten och förvirringen bakom penningssystemets vinstfördelning ännu större. Att privata vinstintressen även idag letar efter penningssystemets brister för att kunna utnyttja dem till sin egen fördel råder det inga tvivel om. Något om hur det går till ska denna uppsats förhoppningsvis kunna beskriva.

Att beskriva följderna av Bank of Englands privatisering på 1600-talet skulle kräva en mycket lång utläggning. Försvare av privat utgivning, ränta och kredit skulle antagligen peka på den mängd kapital som skapades och som i sin tur genererade investeringar i produktion och i teknisk utveckling och välfärdsökningar. Andra mer skeptiskt inställda skulle troligen föredra att peka på sambandet till stora förmögenhetsklyftor, massarbetslöshet, industrialismens negativa sidor i form av hög resursförbrukning, kolonialism, och miljöförstöring, samt inte minst sambandet mellan privat kredit och krig⁹⁸. Troligen beskriver båda sidor samma sak men med valt fokus på antingen det positiva eller det negativa i förändringen. Ramarna för den här uppsatsen tillåter dock inte någon djupare penetrering i detta från det historiska perspektivet. Frågorna kommer däremot att delvis besvaras i den följande texten, men då sett ur ett svenskt nutidsperspektiv.

En intressant och avslutande kommentar är att världens idag mäktigaste centralbank, the Federal Reserve fortfarande är och alltid har varit privat kontrollerad⁹⁹.

3.2.3 Det nuvarande svenska systemet

Det här kapitlet beskriver det svenska penningssystemet genom en kort bakgrundsbeskrivning och genom att ange aktuella siffror på olika penningflöden. Texten är därför något kompakt och bitvis krävande, men tanken är att det ska fungera som ett faktaunderlag för de följande kapitlen, vilka är mer inriktade på att lyfta fram brister och konsekvenser från det nuvarande systemet.

Sverige har hela tiden följt i spåren efter de dominerande världsvalutorna. De flesta av de synsätt, med sina förtjänster och brister, som har beskrivits i föregående kapitel har påverkat det svenska penningssystemet på ett snarlikt sätt. Det svenska systemet är därför i sin struktur i huvudsak likadant uppbyggt som de mest betydande valutasystemen i världen. Den största

⁹⁶ Zarlenga, S. 2002. Sida 571-572.

⁹⁷ Ibid. Sida 305-334.

⁹⁸ Lietaer, B. 2001. Sida 136-144. , Zarlenga, S. 2002. Sida 305-306. och Daly, H. & Cobb, J. 1994. Sida 435-441.

⁹⁹ Zarlenga, S. 2002. Sida 507-574.

skillnaden är att den svenska valutan används mycket mindre på den internationella markanden.

Sveriges Riksbank är en statlig myndighet som är ansvarig inför riksdagen. Riksdagen utser genom elva riksbanksfullmäktigeledamöter riksbankens direktion som sedan 1999 har det verkställande ansvaret. Dessförinnan låg det verkställande ansvaret ytterst på regeringen. Direktionen består av sex ledamöter. Det finns också en särskild lag som reglerar riksbankens verksamhet (Lag 1988:1385).¹⁰⁰

Sedan 1904 har riksbanken ensamrätt att ge ut sedlar i svenska kronor. Ensamrätten att prägla de svenska mynten har banken haft ända sedan sitt grundande år 1668. Kronans värde garanterades under lång tid av en guldmyntfot, d.v.s. kronans värde motsvarades av en viss mängd uppbackat guld som förvarades i Riksbankens reserver. Mängden kronor som cirkulerade var emellertid betydligt högre än den motsvarande mängden guld i förvar, vilket till slut gjorde situationen ohållbar. 1931 övergavs guldmyntfoten efter en allmän inlösningsrusch då människor försökte lösa in sina pengar mot guld. Efter det garanterades kronans värde genom en fast växelkurs, först mot det engelska pundet och därefter mot den amerikanska dollarn. När sedan även dollarn lämnade gulduppbackningssystemet 1971 försökte Sverige knyta sin växelkurs mot de dominerande europeiska valutorna, först genom ett samarbete som kallades valutaormen, sedan till den europeiska valutaenheten ecu. 1992 utsattes den svenska kronan för ett starkt spekulationstryck, vilket resulterade i att kronan gick över från en fast växelkurs till en rörlig.¹⁰¹

Riksbanken ansvarar för landets penningpolitik. Det innebär att banken dels värnar om prisstabiliteten i samhället, dels att den främjar ett säkert och effektivt betalningsväsende. Det övergripande skälet till att banken strävar efter prisstabilitet är att pengarna på det sättet kan behålla sitt värde, vilket gynnar den ekonomiska stabiliteten.¹⁰² Riksbankens ensamrätt till sedel och myntutgivningen används emellertid inte på ett aktivt sätt till att påverka mängden pengar i samhället, vilket skulle kunna vara ett sätt att påverka prisstabiliteten eller inflationen. Det är i stället marknaden, i praktiken bankerna, som genom sin efterfrågan bestämmer hur mycket nya sedlar och mynt (kontanter) som riksbanken skapar. Riksbanken levererar nya sedlar och mynt till bankerna när de så önskar, antingen i form av ett lån eller genom att bankerna köper pengarna genom en kontoöverföring från egna tillgångar till riksbankens konto. Den enda direkta styrning som riksbanken har på sedel- och myntutgivningen är således genom att styra räntenivån på kontantutlåningen.¹⁰³

Riksbankens styrmedel för att garantera prisstabiliteten är reporäntan. Ordet repa kommer från engelskans ”repurchase agreement”. En repa innebär att riksbanken lånar ut pengar (i form av en digital kontoöverföring, d.v.s. inte i kontanter) under ett visst antal dagar till en bank, mot säkerhet i form av värdepapper. Räntan på lånet kallas för reporänta. Genom reporäntan kan riksbanken påverka övriga marknadsräntor i Sverige. Marknadsräntorna påverkar i sin tur mängden investeringar och mängden konsumtion i samhället, vilket i sin tur innebär att efterfrågan på varor och tjänster också påverkas. Om efterfrågan t.ex. minskar p.g.a. höga räntor på allmänhetens banklån minskar sannolikheten för att priserna höjs på olika varor och tjänster. Priserna hålls stabila och inflationen låg. Pengarna behåller m.a.o. sitt

¹⁰⁰ Sveriges Riksbank, www.riksbank.se, 2005-05-15, Sökväg: Riksbanken/Lagstiftning.

¹⁰¹ Sveriges Riksbank, 2001. Historisk bilaga utan sidnumrering.

¹⁰² Ibid. Sida 3.

¹⁰³ Ibid. Sida 13.

värde bättre.¹⁰⁴ Inflationsmålet som riksbanken har satt ligger på 2 % per år och inflationen mäts genom konsumentprisindex, KPI. KPI mäter priset på en korg av varor och tjänster. Priserna på de olika varorna och tjänsterna vägs ihop på basis av hur stor andel av konsumtionen de utgör. Varor som det konsumeras mycket av får en stor vikt i KPI och vice versa.¹⁰⁵

Riksbanken förvaltar även en reserv i form av utländsk valuta och guld. Denna reserv har ingen funktion som fysisk uppbackning, men däremot går det inte att utesluta att den har en påverkan på den mentala uppbackningen av kronan. Riksbankens motiv för reserven är i första hand att den kan användas till att intervensera i valutamarknaden. Den kan t.ex. användas för att stödja kronans värde under eventuella spekulationsattacker. Den används också till att sälja utländsk valuta till staten när det behövs, t.ex. när Sverige ska betala sin medlemsavgift till EU.¹⁰⁶ Värdet på valutareserven uppgick till 177 miljarder kronor den 31 maj 2005, varav ca 17 miljarder var guld¹⁰⁷. Den totala reserven motsvarar ca 186 % av mängden sedlar och mynt i samhället¹⁰⁸.

Kronor används inte enbart som ett betalningsmedel för varor och tjänster. De används också för att köpa och sälja s.k. finansiella instrument på de finansiella marknaderna. De finansiella marknaderna brukar kategoriseras som tre olika typer av handel, d.v.s. handel med aktier, handel med räntebärande värdepapper och handel med valutor¹⁰⁹.

Omsättningen i svenska kronor på valutamarknaden uppgick till i genomsnitt ca 210 miljarder kronor per dag under 2004 (det motsvarar ca 214 % av den totala mängden sedlar och mynt i samhället)¹¹⁰.

Marknaden för räntepapper är i princip en marknad där olika myndigheter och företag ger ut skuldbrev för att få tillgång till kontanter. Investerare köper dessa skuldbrev eftersom utgivaren förbinder sig att betala en ränta under skuldbrevets löptid. Om löptiden på skuldbreven överstiger ett år kallas de för obligationer. Handeln med obligationer kallas således för obligationsmarknaden, medan den handel som sker med skuldbrev på kortare löptider än ett år brukar kallas för penningmarknaden.¹¹¹ Staten är den största utgivaren (eller låntagaren) på både obligationsmarknaden och penningmarknaden. Statsobligationernas värde svarade i slutet av 2004 för ca 770 miljarder kr, vilket representerar knappt hälften av det totala värdet på den svenska obligationsmarknaden¹¹². På penningmarknaden uppgick statens statsskuldväxlar till knappt 270 miljarder kr, vilket är drygt hälften av det totala värdet på marknaden¹¹³. Den svenska statsskulden består till största delen av denna utgivning av korta och långa skuldbrev. Övriga stora utgivare är bostadsinstitut, banker och icke finansiella

¹⁰⁴ Sveriges Riksbank, 2001. Sida 10-12.

¹⁰⁵ Sveriges Riksbank, www.riksbank.se, 2005-05-15, Sökväg: Penningpolitik/prisstabilitet.

¹⁰⁶ Sveriges Riksbank, 2001. Sida 21.

¹⁰⁷ Sveriges Riksbank, www.riksbank.se, 2005-07-17, Sökväg: Statistik/Tillgångar & skulder/Valutareseerv och likviditetsdisposition/Maj 2005.

¹⁰⁸ Statistiska Centralbyrån, www.scb.se, 2005-07-08, , Sökväg: Statistik efter ämne/Finansmarknad/Riksbankens finansmarknadsstatistik/II Penningmängd, in- och utlåning.

¹⁰⁹ Sveriges Riksbank, 2005. Sida 10.

¹¹⁰ Ibid. Sida 44.

¹¹¹ Ibid. Sida 10-39.

¹¹² Ibid. Sida 22.

¹¹³ Ibid. Sida 28.

företag. Drygt 90 % av köpen (placeringarna) på räntemarknaden görs av försäkringsbolag, utländska placerare, icke finansiella företag och banker.¹¹⁴

När vanliga människor behöver låna pengar vänder man sig till något kreditinstitut, d.v.s. vanligtvis en bank, ett bolåneinstitut eller kanske någon annan typ av kreditmarknadsföretag. 45 % av utlåningen till allmänheten under 2004, ordnades genom bankerna, 43 % genom bolåneinstituten och ca 12 % av de övriga kreditmarknadsföretagen¹¹⁵. 97 % av bolåneinstitutens utlåning täcks emellertid in av institut som ingår i något av de fyra dominerande bankernas bolag, vilket innebär att ca 87 % av den totala utlåningen av kronor till allmänheten organiseras genom någon av bankerna Nordea, Svenska Handelsbanken, Skandinaviska Enskilda banken eller Föreningssparbanken¹¹⁶.

Utlåningen från bankerna är reglerad i ett antal lagar och förordningar, framför allt genom lagen om kapitaltäckning (lag 1994:2004)¹¹⁷. Precis som för andra företag är bankerna skyldiga att sammanställa årsredovisning med bl.a. en balansräkning som visar samlade tillgångar och skulder. Bankerna är också skyldiga att redovisa en s.k. kapitaltäckningsgrad.

I traditionell ekonomisk redovisning förekommer det två olika mått för att uppskatta ett företags betalningsförmåga, d.v.s. likviditet och soliditet. Likviditeten syftar till att bedöma företagets kortsiktiga betalningsförmåga, medan soliditeten används för att bedöma den långsiktiga betalningsförmågan¹¹⁸. I Sverige avskaffades kravet på likviditet för kreditinstituten 1994, vilket med andra ord innebär att likviditetskravet för bankerna idag är 0 %¹¹⁹. Däremot finns det ett kapitaltäckningskrav som ligger på 8 %, som är en form av internationell praxis inom kreditutlåningsmarknaden¹²⁰. Kapitaltäckningskravet är ett bankanpassat krav på soliditet. Kapitaltäckningskravet innebär i grova drag att en kapitalbas, bestående av eget kapital och främmande kapital i form av förlagslån¹²¹, delas med företagets riskvägda tillgångar. De riskvägda tillgångarna (som hos en bank till största delen består av lånefodringar) är vägda m.h.a. en internationellt standardiserad riskfaktor, som är satt efter låntagarens bedömda risk för att inte kunna betala tillbaka lånet¹²². Olika länder och företag får på detta sätt en riskprocent som anger landets eller organisationens kreditvärdighet.

Regelverket och klassningsförfarandet är nu under förändring, men det nya system som troligen kommer att tas i bruk inom kort är en vidareutveckling av de gamla principerna¹²³. Allt detta kan vara lite krångligt att sätta sig in i, men rent konkret innebär det att bankernas risktagande tas med i soliditetsbedömningen. Ju fler låntagare med låg kreditvärdighet en bank har desto lägre blir kapitaltäckningsgraden. En negativ konsekvens av systemet blir att

¹¹⁴ Sveriges Riksbank, 2005. Sida 20-29.

¹¹⁵ Ibid. Sida 95.

¹¹⁶ Ibid. Sida 45-52.

¹¹⁷ Sveriges Riksdag, www.riksdagen.se, 2005-07-01, Sökväg: Lagar/Svensk författningssamling (SFS)/SFS-nummer 1994:2004.

¹¹⁸ Olsson, J. & Skärvad, P.-H. 1994. Sida 298-300.

¹¹⁹ Sveriges Riksbank, www.riksbank.se, 2005-05-15, Sökväg: Publicerat/Författningssamling/1994:1 Riksbankens tillkännagivande om kassakrav för bankaktiebolag, sparbanker, centrala föreningsbanker utländska bankföretags filialer i Sverige.

¹²⁰ Ibid. 2005-07-10, Sökväg: Publicerat/Publikationer/Finansiell stabilitet/1997/Finansmarknadsrapport 1997:1/Lägre konkurrenstryck på utlåningsmarknaden.

¹²¹ Ett förlagslån är ett lån uppdelat i ett antal skuldförbindelser på jämna belopp och med fast ränta. Förlagslån emitteras främst av ansedda industriföretag och banker. Bonniers Lexikon 6. 1994. Sida 258.

¹²² Sveriges Riksdag, www.riksdagen.se, 2005-07-01, Sökväg: Lagar/Svensk författningssamling (SFS)/SFS-nummer 1994:2004.

¹²³ Finansinspektionen, 2001. Sida 6.

det stimulerar utlåning till dem som redan har mycket kapital framför de som har lite kapital, d.v.s. lånen går till dem som minst behöver dem. En låg riskklass kan också stimulera till en väldigt stor utlåning. För kommuner och den svenska staten är riskklassen t.ex. satt till 0, vilket betyder att det går att låna ut hur mycket som helst till dem utan att kapitaltäckningsgraden sjunker.

Värt att nämna är också att tidigare styrdes bankernas utlåning av ett statligt reglerat utlåningstak, men det avskaffades 1985 i samband med avregleringen och internationaliseringen av kreditmarknaden¹²⁴.

3.3 Brister i det svenska valutasystemet

Det finns anledning att misstänka att det svenska valutasystemet har en del egenskaper som inte är förenliga en långsiktigt hållbar utveckling. Det här kapitlet kommer att peka ut några av de större bristerna. En heltäckande beskrivning av bristerna är dock tyvärr omöjlig att få med på ett acceptabelt sätt inom ramen för en c-uppsats. Av den anledningen kommer analysen bara delvis att beröra penningfrågor som handlar om utlåningsregler för banker. Likaså kommer frågan om återreglering av handeln med finansiella instrument bara att beröras mycket kort. Dessa frågor är absolut nödvändiga att diskutera i relation till en hållbar utveckling, men de diskussionerna får lov att fortsätta någon annanstans än här.

De centrala brister som kommer att presenteras här har inte enbart identifierats utifrån en hållbarhetssyn utan det finns även med ett grundantagande om vad pengarna bör ha för primär uppgift i samhället. Detta antagande går ut på att pengars primära uppgift är att tjäna som ett medel för betalning (alternativt ett medel för byte) i samhället. Vissa ekonomer och penningsskribenter brukar även lyfta fram att pengar har ytterligare funktioner som värdelagrare och som värdemätare.¹²⁵ Dessa två syften är naturligtvis inte oviktiga för samhällets utveckling, men de anses dock här vara av sekundär betydelse i jämförelse med funktionen som betalningsmedel.

Funktionen som värdemätare har inget motsatsförhållande till funktionen som betalningsmedel, tvärtom talar det mesta för att ju stabilare ett betalningsmedel är desto bättre fungerar det dessutom som värdemätare. Funktionen som värdelagrare är emellertid mer problematisk. En allt för stark funktion som värdelagrare i pengarna har t.o.m. en konkurrerande påverkan på bytesfunktionen, eftersom pengar som är lämpade för värdelagring i högre grad kommer att förvaras på bankkonton eller i madrasser, vilket gör att en mindre andel cirkulerar aktivt som betalningsmedel¹²⁶. Det finns därför inga tydliga samhällsnyttiga skäl till att pengar ska kunna förvaras länge utan värdeförlust. Nyttan av lagringsfunktionen finns enbart på individuell nivå. Vissa penningreformister som inspirerats av affärsmannen Silvio Gesell, menar att pengarnas värdebevarande funktion helst skulle tas bort fullständigt genom att införa en negativ ränta, d.v.s. en form av värdeförlust hos pengarna över tiden.¹²⁷ Utgångspunkten i den här uppsatsen är dock att funktionen som betalningsmedel sätts i fokus, vilket innebär att alla övriga funktioner tills vidare betraktas som sekundära följd effekter. Grundtanken är att om det finns ett tydligt, stabilt och demokratiskt system som organiserar valutans betalningsmedelsfunktion, kommer funktionen som värdemätare automatiskt att optimeras och funktionen som värdelagrare blir enklare att justera efter önskemål i andra hand (t.ex. genom anpassade avgifter, skatter eller regler).

¹²⁴ Dagens Nyheter, www.dn.se, 07-07-03, Sökord på Lycos sökmotor: Utlåningstak.

¹²⁵ Douthwaite, R. 1999. Sida 11-12.

¹²⁶ Pålsson Syll, L. & Lingärde, S. 2000. Sida 16-17.

¹²⁷ Ibid. Sida 16-18.

Sociologiprofessorn Joseph Huber och ekonomikonsulten James Robertson skriver att *”dagens penning och banksystem är i grunden fortfarande baserat på det 500 år gamla ”fractional reserv” systemet som anpassats efter metallpengar. Det måste fortfarande komma ikapp de nya betalningssätten och den accelererande cirkulationen av icke-kontanta pengar som baseras på modern information och telekommunikationsteknologi”*¹²⁸. Det svenska systemet utgör tyvärr inget undantag. Vissa delar i de privata bankernas funktionssätt för med sig brister som skapar problem i systemet som helhet. I korta drag kan de största bristerna sammanfattas i tre punkter:

- a) Privata banker skapar på egen hand, och utan kostnad, majoriteten av de betalningsmedel som cirkulerar i samhället.
- b) Bankerna kräver ränta på nyskapat betalningsmedel som de skapat ur intet och sedan lånat ut.
- c) Det betalningsmedel som bankerna skapar är i form av kredit, vilket i kombination med räntan orsakar en obetalbar samhällsskuld.

Bevisen för dessa påstådda brister är beroende av hur pengar definieras. För att kunna avgöra om bankerna själva skapar betalningsmedel, måste det först slås fast vad som räknas som betalningsmedel/pengar. Om enbart sedlar och mynt räknas som pengar är ovanstående påstående felaktigt eftersom riksbanken har monopol på den utgivningen, men problemet med en sådan definition är att den är föråldrad och inte passar in för att beskriva de betalningssätt som används i det nutida samhället. Idag sker majoriteten av alla betalningar genom transaktioner via konton, oftast med hjälp av kreditkort eller girobetalningar. Dessa betalningar sker utan någon inblandning av några mynt eller sedlar, men enheten är fortfarande i kronor. Frågan om vem som har kontroll på utgivningen av pengarna och i vilken utsträckning, måste alltså föregås av en gränsdragning mellan vad som är pengar och vad som inte är pengar. Här finns det inga självklara svar. Ekonomer tvistar om vilka kontoinsättningar som är tillräckligt likvida, d.v.s. tillräckligt lätta att omvandla till kontanter, för att man ska kunna räkna dem som pengar¹²⁹.

Inom den internationella monetära statistiken har det utvecklats några begrepp; M0, M1, M2 och M3, som delar in de monetära tillgångarna just efter hur lätt de kan omvandlas till kontanter. M0 motsvaras här av det samlade värdet på mynten och sedlarna. M1 motsvarar M0 plus de kontotillgångar som omedelbart, när så önskas, kan omvandlas till kontanter. M2 och sedan även M3 inkluderar därefter kontotillgångar med allt högre krav på sparprestation innan de tillåts att omvandlas till kontanter.¹³⁰ I Sverige blir distinktionen mellan M1, M2 och M3 betydelslös eftersom de allra flesta sparkonton som finns här inte hindrar insättaren från att ta ut pengarna när han eller hon så önskar. Riksbanken uppskattar därför enbart M0 och M3 i sin statistik. M3 definieras av riksbanken som allmänhetens innehav av sedlar och mynt, svensk allmänhets inlåning i bank samt svensk allmänhets innehav av bankcertifikat denominerade i svenska kronor. Pensionssparande i bank, ingår inte i M3.¹³¹ Bankcertifikat är kortfristiga skuldbrev som bankerna ger ut på penningmarknaden.

¹²⁸ Huber, J. & Robertson, J. 2000. Sida 1.

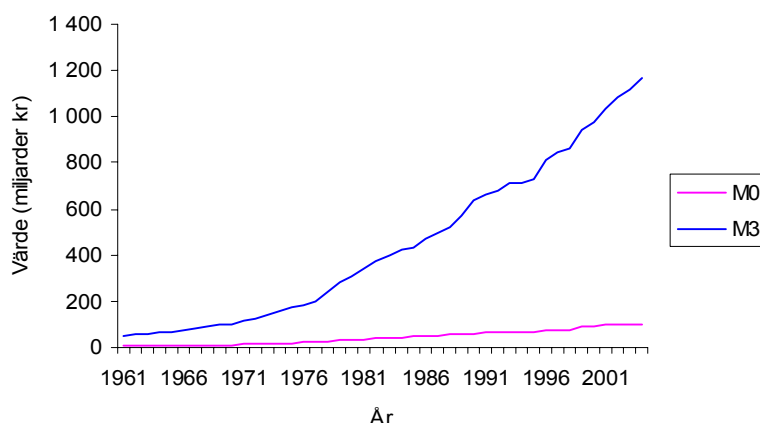
¹²⁹ Huber, J. 2001. Sida 6.

¹³⁰ Ibid. Sida 4-6.

¹³¹ Statistiska Centralbyrån, www.scb.se, 2005-07-08, Sökväg: Statistik efter ämne/Finansmarknad/Riksbankens finansmarknadsstatistik/II Penningmängd, in- och utlåning,.

I stora drag representerar M3 således samhällets sedlar och mynt plus allmänhetens kontotillgångar i form av kortfristigt kapital. Långfristigt kapital, som obligationer, aktier och andra värdepapper med lång bindningstid räknas inte med.¹³² Även om frågan om den exakta gränsdragningen mellan pengar och icke-pengar alltid kan diskuteras, blir det enklast att i den fortsatta analysen utgå från att samhällets samlade penningmängd definieras i form av M3.

Penningmängd i M0 och M3

Figur 4. Den svenska penningmängden mätt i M0 respektive i M3 mellan 1961 och 2004. Allemanspar och statsskuldväxlar är inte inkluderade. Egen bearbetning, för referenser se bilaga 2.

Figur 4 visar att andelen sedlar och mynt som riksbanken kontrollerar idag endast motsvarar ca 8 % av den totala penningmängden (se också bilaga 2). Detta stärker Hubers uttalande att *”i vår tid är pengar endast information – information om köpkraft. Informationsaspekten har blivit tydlig genom de icke kontanta pengarnas ökade betydelse. Kontoinsättningar utgör idag den största delen av penningmängden, även om pengar i strikt laglig bemärkelse endast är sedlar och mynt”*¹³³. Hur sker då kontrollen och utgivningen av de övriga 92 procenten av penningmängden som inte är mynt eller sedlar?

Det är de privata bankerna som skapar de icke-kontanta pengarna. Processen är nästan löjligt enkel. I exemplet från figur 5 får banken ett tillskott av nya pengar genom en insättning. I bankens balansräkning noteras denna insättning som en skuld till Emma. Denna skuld kan balanseras genom att motsvarande mängd lånas ut. Bosses skuld registreras därför som en tillgång för banken. När Margareta sedan sätter in samma hundra kronor på banken är balansräkningen fortfarande i balans. Tillgångarna består av 100 kr kontant, plus Bosses skuld på 100 kr, d.v.s. totalt 200 kr. Skulderna består också av 200 kr, 100 kr till Emma och 100 kr till Margareta. Allting har gått korrekt till, men i processen har 100 nya kronor skapats ur ingenting.¹³⁴

Huber förklarar att *”nyckeln till bankernas möjlighet att skapa nya pengar i form av kontoinsättningar ligger i ett slags dubbelt ägande av bankkonton. Pengarna du har insatta i banken tillhör dig, samtidigt som de är en del av bankens balansräkning.”*¹³⁵ Det är denna

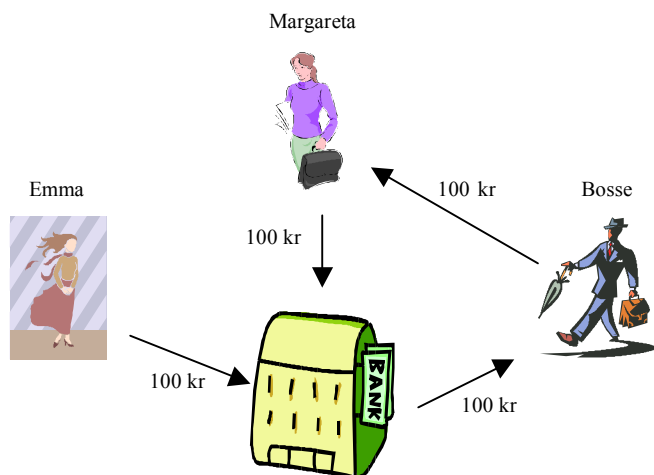
¹³² Huber, J. 2001. Sida 5.

¹³³ Huber, J. 2001. Sida 6.

¹³⁴ Tomlinson, J. 2001. Sida 12.

¹³⁵ Huber, J. 2001. Sida 7.

dubbla bokföring som gör det möjligt för bankerna att recirkulera inlånade pengar som egentligen inte är bankens egna pengar.

Figur 5. En enkel bild av hur banker skapar pengar från ingenting. Emma sätter in 100 kr på banken. Med hjälp av denna inlåning lånar banken sedan ut 100 kr till Bosse. Bosse köper en tjänst av Margareta för pengarna. Margareta sätter in sina intjänade pengar på banken. Banken har således skapat 100 kr till från de ursprungliga 100 kronorna, eftersom både Emma och Margareta nu har rätt att hämta ut varsina 100 kr, totalt 200 kr. Egen bearbetning.

Aktiemäklaren och penningreformisten John Tomlinson förklarar att bankmän kallar detta fenomen för multiplikatoreffekten. "För dem är det en självklar och accepterad del av ekonomin".¹³⁶ SEB:s chefsekonom Klas Eklund har tidigare beskrivit samma effekt i ett ekonomiskt standardverk. "Bankerna lånar ut pengar till hushåll och företag. Dessa pengar används till inköp av varor och tjänster, och det allra mesta av dessa medel sätts av mottagarna in på nya bankkonton. Därmed ökar allmänhetens inlåning till bankerna. När bankerna på detta sätt kommer att förfoga över mer pengar, blir det möjligt för dem att låna ut ännu mer. Därmed ökar penningmängden. På detta sätt kan bankerna "skapa" pengar genom att börja en expansion av sin utlåning"¹³⁷.

Denna för banksektorn så "självklara" effekt innebär att bankerna utifrån privata initiativ kan ge ut pengar vars värde underhålls av samhällsmedborgarnas gemensamma ansträngningar. En nytthet vars inneboende värde är beroende av gemensam uppskattning och förvaltning ges ut till ca 92 % av privata kreditföretag. Det är inte orimligt att anta att ett sådant system leder till att en större del av kostnaderna läggs på gemenskapen/samhället och att en större del av intäkterna hamnar hos de privata utgivarna.

Bankerna skaffar sig således lättförtjänta intäkter, men skapandet av pengar är inte ett intrång i senioraget i traditionell mening eftersom bankerna själva inte får någon vinst från själva utgivningen. För att få del av senioragevinsten måste man själv sätta pengarna i omlopp genom att köpa något för pengarna. Det gör inte bankerna, de lånar i stället ut pengarna i omlopp. Den vinst som bankerna får från de nyskapade pengarna är enbart den ränta som de kräver på återbetalningen av lånet. Även den räntebetalningen kan naturligtvis ifrågasättas om den är rätt, eftersom den betalas på pengar som det inte har kostat banken någonting att skapa. Den blir en gratis intäkt till utgivaren som samhället någonstans i andra änden får bekosta.

¹³⁶ Tomlinson, J. 2001. Sida 12.

¹³⁷ Eklund, K. 1992. Sida 238.

Dessutom är det en ränta på nyskapade pengar som det är tveksamt ifall samhället som helhet någonsin har efterfrågat.¹³⁸

Det mest ödesdigra problemet som bankernas penningsskapande medför är ändå den kostnad som läggs på samhället genom ökningen av den allmänna skuldbördan. Anledningen till att bankernas utgivning av pengar förvärrar samhällets grad av skuldsatthet är densamma som anledningen till att bankerna inte får del av senioraget. Eftersom bankerna lånar ut pengarna i omlopp är det nämligen inte ”äkta” pengar som skapas utan snarare en form av kredit. Denna skillnad är avgörande. Zarlenga använder Aristoteles begrepp för äkta pengar – Nomisma, som motsats till den falska typen av pengar – kredit. Förutom att äkta pengar måste definieras och uppbackas genom lag, kan dess användning inte villkoras genom krav på återbetalning. Riktiga pengar, enligt Zarlenga, har inte krav på återbetalning som grund för sin existens. De sätts i omlopp genom att användas inte genom att lånas ut.¹³⁹ När samhället misslyckas med att tillhandahålla riktiga, skuldfria pengar och i stället blir beroende av privat utgivning av kredit hamnar hela samhället i en skuldfälla. Penningreformisten och nobelpristagaren Frederick Soddy förstod detta redan på 1920-talet. *”Dessa pengar uppstår varje gång bankerna ”lånar ut” och försvinner varje gång skulden betalas tillbaka till dem. Så om industrierna försöker betala tillbaka sina lån, försvinner landets pengar”*¹⁴⁰. Soddy förklarar här ett centralt dilemma. Om huvuddelen av samhällets pengar har skapats i form av ett lån som ska betalas tillbaka med samma belopp, kommer det innebära att ju fler lån som betalas av, desto större penningbrist kommer det att leda till. När lånen sedan dessutom ska betalas med ränta blir det hela än mer ohållbart. Återbetalningskravet blir då hela tiden aningen större än tillgången på nya pengar. Författaren och ekonomiskribenten Michael Rowbotham sätter fingret på den ömma punkten. *”Skulder i dagens penningssystem är i grunden oåterbetalbara. (...) Det enda sättet som skulder kan återbetalas är med nya pengar, och därmed med nya och större skulder.”*¹⁴¹ Det blir i slutändan ett mycket högt pris som hela samhället får betala p.g.a. den privata utgivningen av pengar.

För Sveriges del är situationen lika allvarlig som på andra ställen. Den totala skuldsättningen i svenska kronor uppgick år 2004 till 4134 miljarder kronor, varav 956 miljarder utgör statens skuldandel. De pengar som finns till hands för att betala denna skuld är 1171 miljarder kronor. Ekvationen går inte ihop, se figur 6.¹⁴²

Det traditionella ekonomiska argumentet för det nuvarande systemet är att kreditmarknaden sköter sig bäst om den är fri och oreglerad. Penningmängden sägs balansera sig själv på en fri marknad under riksbankens räntekontroll.¹⁴³ Ovanstående genomgång har visat att en sådan balansering på sätt och vis sker med hjälp av privat kreditutgivning, men att det sker till ett högt pris för det övriga samhället. Riksbanken ägnar sig visserligen åt att försöka balansera penningmängden mot KPI, men dessa ansträngningar gör ingenting för att motverka den övergripande obalansen mellan penningmängden och skuldsattheten. Den obalansen ökar för varje dag som går och för varje ny utlåning som bankerna tillhandahåller.

En invändning som kan göras mot ovanstående resonemang är att gapet mellan skuld och penningmängd inte behöver öka ifall bankerna ser till att vinsterna från utlåningen

¹³⁸ Huber, J. 2001. Sida 8.

¹³⁹ Zarlenga, S. 2002. Sida 456, 657 samt 661.

¹⁴⁰ Goldin, S. 2001(2). Sida 40.

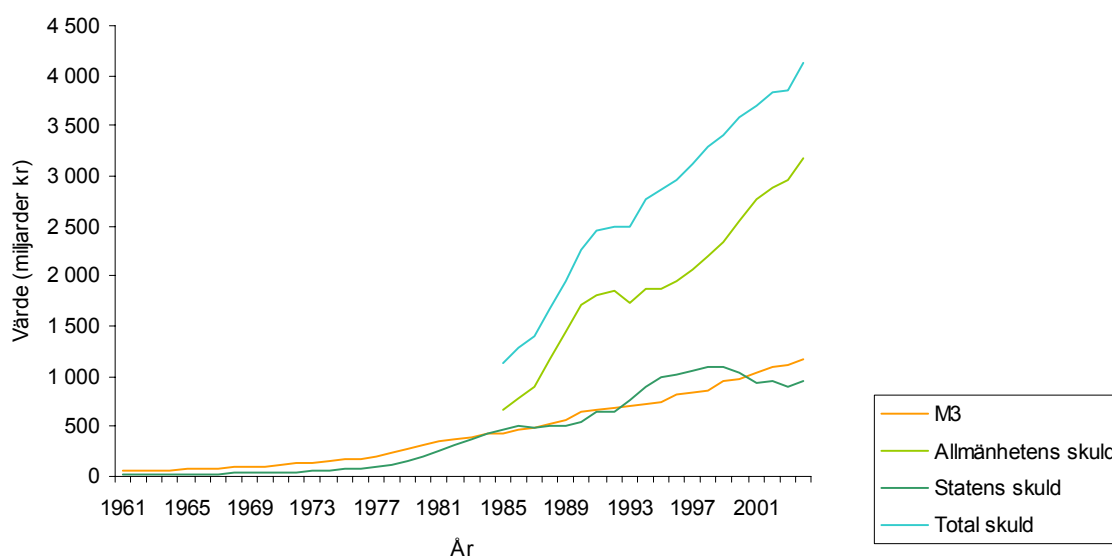
¹⁴¹ Rowbotham, M. 2001. Sida 5.

¹⁴² Egen bearbetning, för referenser se bilaga 2.

¹⁴³ Sveriges Riksbank, www.riksbank.se, 2005-07-22, Sökväg: Penningpolitik/Transmissionsmekanismen.

återcirkuleras som betalningsmedel i stället för att återföras i form av nya krediter. Om vinsten till 100 % återförs till övriga samhället genom olika former av utbetalningar, t.ex. som löner till personal, aktieutdelningar eller ränta på inlånade pengar, då skulle gapet mellan skuld och penningmängd inte öka. Det här resonemanget är teoretiskt riktigt, men det har inte särskilt mycket med verkligheten att göra. Som vinstdrivande företag är kreditinstituten inriktade på att använda sitt överskott på ett sätt som optimerar den framtida avkastningen på kapitalet. Om valet då, något förenklat, står mellan att omsätta vinsten i antingen ny konsumtion eller i ny utlåning, faller valet i första hand på ny utlåning eftersom konsumtion inte är en framkomlig väg att driva en affärsverksamhet på. Argumentet är därför praktiskt irrelevant så länge utlåningen drivs som en vinstdrivande verksamhet, vilket nästan uteslutande är fallet.

Penningmängd och skuld i SEK (1961-2004)

Figur 6. Diagrammet visar relationerna mellan skuldsättningen och tillgången på pengar definierat som M3. Den allmänna skulden började mätas av riksbanken först 1985 i samband med att lånetaket på kreditmarknaden avskaffades. Uppenbarligen ledde denna avreglering av kreditmarknaden till en rejäl ökning av kreditutlåningen. Egen bearbetning, för referenser se bilaga 2.

Om argumentet trots sin praktiska orimlighet förs vidare, och vi utgår ifrån att 100 % av utlånarnas ränteintäkter återförs samhället i form av skuldfritt betalningsmedel, skulle det alltså innebära att skillnaden mellan skuld och penningmängd inte ökar. Samtidigt finns det fortfarande ingenting som hindrar att skuldsättningen i sig fortsätter att öka. Ytterligare efterfrågan på betalningsmedel i samhället kommer fortfarande att tillgodoses genom nya krediter från bankerna. Inlåningen från återcirkulerad ränta kommer att stimulera systemet till att fortsätta att öka på den totala skulden. Det betyder att även om det växande gapet mellan mängd och skuld hamnar under kontroll, så kvarstår frågan om skuldsattheten. Eftersom en ökning av mängden pengar i ett creditsystem endast kan åstadkommas av en motsvarande ökning av människors skuldsatthet, bör man ställa sig frågan hur länge skulden kan öka innan den blir ett samhällsproblem?

Det går inte att enkelt svara på den frågan. Det är många faktorer, både fysiska och mentala som samverkar. Skulden kan bli ett problem när tillräckligt många låntagare inte längre kan sköta sina avbetalningar. Den kan bli ett problem när utlånarna får det allt svårare att hitta kreditvärdiga låntagare. Den kan bli ett problem när tillräckligt många människor börjar tvivla

på strukturen bakom pengarnas värde. På ett socioekonomiskt plan är således faktorerna och infallsvinklarna många, men i ett ekologiskt systemperspektiv bottnar de alla i en och samma sak, i en brist på resurser. Inga pengar kan bibehålla sitt värde om det inte också finns en ekologisk resursbas för detta värde. En ständigt växande skuld är således i grunden ett ekologiskt problem.¹⁴⁴ Daly och Cobb förklarar varför. *”Även om skuld kan följa lagen om ränta på ränta, kan inte det verkliga energi underlaget från framtida solstrålning, den reala framtida inkomsten som skulden är pantsatt mot, växa med ränta på ränta särskilt länge. (...) Skulden förefaller kunna erbjuda ett verktyg för att smita undan, för att undvika termodynamikens andra lag om utjämning, rost och nedbrytning. Men idén om att alla människor kan leva av räntan från deras ömsesidiga skuldsatthet är endast en förevigad missuppfattning – en vulgär desillusion i stor skala.”*¹⁴⁵

Som en sammanfattning av kapitlet, kan det konstateras att penningssystemets nuvarande utformning förutsätter att det finns en skuld för att det ska kunna finnas tillräckligt med pengar i samhället. Problemet är att denna skuld måste öka snabbare än penningmängden när bankerna recirkulerar låneräntan i nya krediter. Det här skapar några fundamentala problem, dels leder det till en privat vinst för långgivaren som måste betalas av användarna av pengarna, dels går det inte att skapa en penningmängd som är ”tillräcklig” eftersom varje nytt tillskott av pengar i form av kredit ökar på skulden ännu mer.

3.4 Konsekvenser för samhället

Målet med det här kapitlet är att försöka beskriva de konsekvenser som bristerna i penningssystemet leder till i det svenska samhället. Fokus ligger således på Sverige, men eftersom ekonomin i många aspekter fungerar allt mer globalt innebär det att analysen fragmentariskt även kommer att inkludera det större geografiska sammanhanget.

3.4.1 Kronisk penningbrist

För att ett lån ska kunna betalas tillbaka måste låntagaren först försöka tjäna in en tillräckligt stor mängd pengar. Oavsett vilken verksamhet man bedriver, vad man investerar i eller vad man arbetar med gäller det att få ett inflöde i den personliga ekonomin som inte är mindre än utflödet. Lyckas inte det blir man förr eller senare en belastning för andra i samhället, åtminstone i ekonomisk bemärkelse. Med dagens privata creditsystem blir den ekonomiska utslagningen ett måste, ett grundkriterium. Skulderna måste hela tiden öka snabbare än mängden pengar och således måste det finnas individer, företag och nationer som drar på sig ett allt större budgetunderskott. Vilka konsekvenser det får för den enskilda individen, företaget eller nationen varierar, men den gemensamma faktorn för dem alla är deras svårighet att få tillgång till en tillräckligt stor mängd pengar.

Rowbotham menar att *”i ett penningssystem där någon hela tiden måste sätta sig i skuld för att skapa bytesmedlet - pengarna –kommer man alltid att ha en brist på köpkraft”*¹⁴⁶. Han menar vidare att ett sådant system skapar en underkonsumtion och en överproduktion, d.v.s. det produceras i överskott för att pengarna ska kunna tjänas in, men det köps för lite för att alla som producerar ska känna sig nöjda. Eftersom alla ekonomier lider av skuld och underkonsumtion, och företag hela tiden söker efter nya marknader, kommer det som helhet betraktat att vara en jakt på köpkraft som inte finns.¹⁴⁷ Rowbotham talar klarspråk, men samtidigt är det viktigt att komma ihåg att när man i det här sammanhanget talar om

¹⁴⁴ Daly, H.E. & Cobb, J.B. 1994. Sida 423-428.

¹⁴⁵ Ibid. Sida 424.

¹⁴⁶ Rowbotham, M. 2001. Sida 9.

¹⁴⁷ Ibid.

underkonsumtion är det bara relevant i ett ekonomiskt perspektiv. Samma konsumtion har också en fysisk resursdimension som bedöms utifrån helt andra förutsättningar. Här uppstår det en omöjlig motsättning. Penningssystemet kräver hela tiden en högre konsumtion, eftersom hur mycket det än köps så är det för lite. I relation till vad producenterna önskar, skapas det en underkonsumtion. Å andra sidan skapar samma konsumtion en allt orimligare överkonsumtion med hänsyn till de ekologiska resurserna.

Företagens ansträngningar för att ständigt öka produktionen av varor och tjänster, blir på nationell nivå en fråga om ekonomisk tillväxt. Eftersom tillväxten anses vara det enda sättet att minska bristen på pengar är uppslutningen i samhället stor kring denna målsättning. Ju mer företagen kan höja produktionen, desto bättre för den ekonomiska tillväxten i landet. Bankerna å sin sida kan understödja denna utveckling genom att öka sin utlåning. Detta växelspel mellan kreditgivare och kredittagare gör att ekonomin fastnar i en expansionsfälla. Samhället hamnar i ett krav på ständigt ny kredit, som i sin tur kräver ständigt högre intäkter från produktion och service, som därmed också betyder ett krav på en evig ekonomisk tillväxt¹⁴⁸. Tyvärr är denna målsättning om en så hög ekonomisk tillväxt som möjligt inte förenligt med en hållbar utveckling. En ekonomisk tillväxt står i konflikt med de termodynamiska lagarna och detta faktum blir tydligare ju mer tillväxten är beroende av ökad skuldsättning och överproduktion¹⁴⁹.

Den grundläggande penningbristen i samhället kommer aldrig att kunna lösas på ett tillfredställande sätt genom mer produktion eller med högre ekonomisk tillväxt. De förbättringar som kan uppnås på det sättet kommer på något vis att bli tidsmässigt eller geografiskt begränsade p.g.a. de ramar som jordens ekologiska system sätter. Det finns bara en framkomlig väg om man ska gå till botten med problematiken och det är att reformera själva penningssystemet.

3.4.2 Välfärdskoncentration

Penningssystemet bidrar till att öka skillnaderna mellan olika grupper i samhället. Den stora skiljelinjen går mellan dem som får en nettointäkt genom sin kontakt med penningmarknaden och de som får en nettokostnad genom samma kontakt. Den dominerande delen av befolkningen har större kostnader p.g.a. avbetalningar på skulder än vad de har intäkter från sina eventuella penningtillgångar. Ett fåtal människor befinner sig i den motsatta situationen. Genom räntemekanismen arbetar systemet hela tiden med att ytterligare föra över pengar från de med nettokostnader till de med nettointäkter¹⁵⁰. Penningmarknaden bidrar på det sättet till att koncentrera välfärden till färre antal personer.

Välfärdskoncentrationen kan också studeras genom att följa prisutvecklingen inom olika områden. Genom riksbankens inflationsbekämpning har priserna på varor och tjänster framgångsrikt kunnat hållas nere, men däremot har inflationen varit hög under senare tid på finansiella tillgångar och på fastigheter. Det finns således en förmögenhetsinflation. Romilly Greenhill, ekonom verksam i The New Economics Foundation, skriver om den globala ekonomin att *"den totala mängden tillgångar som inbegriper obligationer, aktier, banklån och in-teckningar, såväl som komplicerade finansiella instrument så som derivat och optioner – har utvecklats snabbt i förhållande till BNP och "realekonomin", bestående av varor, tjänster och människor"*¹⁵¹. Den här trenden, som är lika tydlig inom Sverige, visar att

¹⁴⁸ Goldin, S. 2001. Sida 21.

¹⁴⁹ Daly, H.E. 1996. Sida 31-44.

¹⁵⁰ Kennedy, M., 1991. Sida 28-30.

¹⁵¹ Greenhill, R. 2004. Sida 60.

priserna på långfristiga kapitalplaceringar som aktier och obligationer, eller för den delen på fastigheter, ökar därför att det finns tillräckligt stor tillgång på pengar hos placerarna. Detta trots att det råder brist på pengar i samhället som helhet. Att det trots det finns ett överskott på pengar för att driva prisutvecklingen på långfristiga kapitalformer, antyder att det sker en kontinuerlig välfärdskoncentration från de mindre bemedlade till dem som redan har mer. Det här är naturligtvis stora och generella trender, både globala och lokala, med många bakomliggande faktorer, men de privata vinster och kollektiva kostnader som penningssystemet orsakar är säkerligen en viktig bidragande faktor till omfördelningen.

För människor som befinner sig på marginalerna när det gäller att få ihop pengar för avbetalningarna kan omfördelningen av förmögenheter och inkomster vara förödande. Även om kostnaderna för skulderna stiger relativt långsamt p.g.a. låga räntor, kan skuldernas realkostnad öka snabbare än vad realinkomsten gör för hushållet. *”Om huspriserna stiger med 25 procent per år, samtidigt som reallönerna höjs med bara 2 procent, tvingas folk ta stora lån för att trygga tak över huvudet”*, enligt Greenhill¹⁵². Det uppstår en personlig skuldcris p.g.a. att skulden ökar snabbare än inkomsten. Om välfärdsflykten fortsätter att öka och om skuldbördan fortsätter att öka snabbare än penningmängden, kommer det innebära att en allt större andel av samhället hamnar i en sådan situation. När tillräckligt många hushåll närmar sig gränsen för att klara avbetalningarna på sina skulder uppstår ett samhällsfenomen som brukar kallas för skulddeflation. Det innebär att skuldernas realvärde stiger p.g.a. att människor sparar sina pengar i stället för att använda dem för konsumtion¹⁵³. Då faller priserna, vilket minskar lönsamheten för företagen och lönerna blir i sin tur sämre. Folk försöker spara ännu mer för att betala av sina skulder vilket sänker efterfrågan ytterligare och det blir ännu högre deflation och ökning av skuldernas realvärde. En skulddeflationssituation är svår att ta sig ur med traditionella ekonomiska metoder, det förlamar hela samhället och det slår hårdast mot dem som har det sämst ställt¹⁵⁴.

Det är lite märkligt att penningpolitiken har kommit att handla uteslutande om inflationsbekämpning på konsumtionsvaror, medan inflationen på förmögenheter tillåts fortsätta utan några åtgärder. Konsumentprisindex (KPI) som är det mått som riksbanken använder sig av tittar enbart på konsumtionsvaror och konsumenttjänster som t.ex. livsmedel, kläder, bilar, biobiljetter och hårklippning¹⁵⁵. Riksbankens fokus på KPI har på senare tid t.o.m. orsakat deflation inom många varuslag. Vissa matvaror, kläder och teknikvaror har blivit billigare, vilket skapar tuffa villkor för alla producenter och anställda inom dessa områden. Samtidigt är det befogat att fråga sig om det är en tillfällighet att penningpolitiken har blivit så här. En låg prisökning på konsumtionsvaror och en hög prisökning på finansiella placeringar är nämligen en drömsitt för alla med förmögenheter. Vid deflationslika förhållanden på varu- och tjänstemarknaderna sjunker kostnader för löner, varor och annan input, samtidigt som prisinflationen på tillgångar ökar intäkterna från finanskapitalet¹⁵⁶. Det är frestande att tro att det finns ett samband mellan privata hänsynstaganden och den förda politiken hos dem som har makten. Många etablerade bedömare, bl.a. Zarlenga och Lietaer, tvivlar inte över att ett sådant samband existerar¹⁵⁷. Å andra sidan är det uppenbart att det inte finns någon bra lösning på problemet så länge man enbart förlitar sig på riksbankens styrränta.

¹⁵² Greenhill, R. 2004. Sida 63.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Statistiska centralbyrån. www.scb.se, 2005-07-23, Sökväg: statistik efter ämne/priser och konsumtion/konsumentprisindex(KPI)/Enkelt om KPI.

¹⁵⁶ Greenhill, R. 2004. Sida 62.

¹⁵⁷ Zarlenga, S. 2002. Sida 480 och Lietaer, B. 2001 (2). Sida 39.

Det krävs en grundläggande penningreform och aktiv fördelningspolitik för att förbättra situationen.

Avslutningsvis är det även viktigt att påpeka att det finns en geografisk dimension i välfärdskoncentrationen. Glesbygden dräneras på pengar till förmån för de expansiva regionerna, i första hand Mälardalen, Öresundsregionen och Göteborg. Dräneringen sker dels genom att allt större del av konsumtionsvarorna köps in från andra regioner, men också genom bankernas lånesystem. Av det som sparas av bygdens hushåll i banker, fonder, aktier och försäkringar är det i allmänhet endast en mindre del som styrs tillbaka till kommunens hushåll och företag i form av lån och riskkapital¹⁵⁸. Med bankernas allmänna krav på ekonomisk säkerhet innebär det helt enkelt en mycket större risk för kreditgivaren att låna ut till personer och företag i glesbygden. Även företagare och löntagare dras in till tillväxtregionerna, de förra för att söka efter mer köpkraft och de senare för att försöka öka sin egen köpkraft. I båda fallen är det bristen på pengar som drar.

3.4.3 Spekulation i stället för praktisk företagsamhet

Spekulation, enligt Bonniers lexikon, innebär att man gör en affär för att utnyttja en varas eller ett värdepappers väntade värdestegring¹⁵⁹. Spekulationen som företeelse tillför således inte samhället någon nytta eftersom den inte skapar några nya värden. Det spekulationen gör är att den omfördelar tillgångar. För samhället innebär det ofta att ekonomiska resurser omfördelas från produktiv verksamhet till icke-produktiv verksamhet, d.v.s. från den producerande sektorn till den finansiella sektorn. I slutändan leder det i värsta fall till en avstannande realekonomi med försvagade flöden av varor och tjänster.

Dagens svenska ekonomi får allt större inslag av spekulation och det går att härleda delar av orsaken till det bristfälliga penningssystemet. En av anledningarna till att spekulationen ökat är att det har blivit tuffare marginaler för att tjäna pengar inom realekonomin. Globaliseringen har pressat ner priserna på allt lägre nivåer så att storleken på vinsterna i industrin ofta blir små. Även denna globaliseringstrend har anknytning till penningssystemet, genom att hela processen med avreglerade handelshinder är en naturlig konsekvens av de nationella ekonomiernas jakt på mer köpkraft. Prispressen i realekonomin är också ett resultat av riksbankens prisstabilitetsmål. Om företagen höjer priserna och orsakar inflation så drar Riksbanken ner på kredittillgången genom styrräntan.

I takt med att realekonomin har blivit tuffare har istället den finansiella ekonomin utvecklats. Finansiella instrument som aktier, valutor och andra värdepapper har visat sig vara bra placeringar att spekulera i. Det beror på att spekulationsobjekt blir intressantare ju mer begränsat utbudet är och ju större efterfrågan förväntas vara, och eftersom antalet finansiella instrument är begränsat i förhållande till den kontinuerliga tillströmningen av placeringskapital blir situationen gynnsam. Det är också ett plus ifall spekulationen kräver lite ansvar och minimalt underhållsarbete. Det senare kriteriet gör finansiella instrument aningen intressantare än fastigheter och mark som annars hamnar ganska högt på listan.

Penningssystemet har således bidragit till utvecklingen genom att skapa en arena som är mer intressant för spekulation, men penningssystemet har också bidragit med att skapa mer placerare som sitter inne på placerbara pengar. I och med att systemet, dels kontinuerligt skapar mer krediter, dels koncentrerar och kanaliserar penningströmmarna till banker och

¹⁵⁸ Kjellberg, O. & Olsson, K. 2004. Sida 97.

¹⁵⁹ Bonniers Lexikon 18, 1997. Sida 94.

fondförvaltare, har det uppstått finansiellt kapital som måste placeras någonstans. Eftersom det är ”olönsamt” att bara hålla pengar, har de i allt större utsträckning använts till spekulation som blåser upp värdet på aktier och fastigheter. Problemet blir naturligtvis till slut att ju mindre andel av pengarna som investeras i realekonomin, desto sämre fungerar vardagsekonomin i samhället.

Lietaer hjälper oss att få en uppfattning om spekulationens storlek i den moderna ekonomin genom att beskriva den i siffror. År 1970 var den dagliga omsättningen på den internationella valutamarknaden ca 15 miljarder dollar. 1983 hade siffran ökat till 60 miljarder dollar, 1998 till 1500 miljarder dollar och under år 2000 låg den dagliga omsättningen på ca 2000 miljarder dollar. Lietaer beräknar att den spekulativa handeln motsvarade ca 98 % och den reella handeln ca 2 % av den totala globala handeln år 2000. Vidare ökade den spekulativa handeln med ca 25 % per år, medan den reella handeln ökade med ca 5 % per år.¹⁶⁰ Den dagliga valutaspekulationen överstiger OECD-ländernas samlade valutareserver. Dessa siffror, som enbart visar handeln i valutor men inte i värdepapper, visar vilken ofattbart stor del av ekonomin och handeln som idag har kommit att domineras av onyttig valutaspekulation.

För Sveriges del uppgår den dagliga omsättningen i svenska kronor på valutamarknaden, som tidigare redan har nämnts, till i genomsnitt ca 210 miljarder kronor per dag under 2004¹⁶¹. Det är mer än den svenska valutareserven som är 177 miljarder kronor (maj 2005)¹⁶². Stockholmsbörsens samlade aktievärde låg vid bokslutet för år 2004 på 2699 miljarder kronor och obligationsmarknadens samlade värde vid samma tidpunkt var 1579 miljarder kronor¹⁶³. Siffrorna kan ställas i relation till Sveriges bruttonationalprodukt som under samma år hamnade på 2375 miljarder kronor¹⁶⁴. Den finansiella ekonomin tycks växa snabbare än den reella ekonomin även här i Sverige.

En bra sammanfattning av situationen ges av Daly; ”*Den uppsättning av symboler [pengar] som har utvecklats för att representera reala tillgångar har förlorat kontakten med den verkliga produktiva aktiviteten. Finansien har progressivt utvecklats till sin egen sektor, med endast svag anknytning till industrin*”¹⁶⁵.

3.4.4 Ekonomisk och social instabilitet

När det är privata banker som sköter utgivningen av pengar skapas det kontinuerliga konjunktursvängningar i ekonomin. Bankernas strävan att maximera sin egen vinst gör att de gärna lånar ut mycket pengar i en högkonjunktur, eftersom efterfrågan på pengar då är högre och det blir lättare att kräva en högre ränta. Vid lågkonjunktur är situationen den motsatta, d.v.s. det är låg efterfrågan på pengar, svårt att hitta nya låntagare och räntorna pressas ner på lägre nivåer. Bankernas naturliga agerande blir med andra ord skadligt för samhällsekonomin eftersom det mest förnuftiga att göra hade varit det motsatta, nämligen att försöka kyla ner ekonomin i en högkonjunktur för att på det sättet hindra en skenande inflation och negativa bakslag längre fram. Vid en lågkonjunktur gäller det att stimulera ekonomin för att få den

¹⁶⁰ Lietaer, B., 2001. sida 312-314.

¹⁶¹ Sveriges Riksbank, 2005. Sida 44.

¹⁶² Sveriges Riksbank, www.riksbank.se, 2005-07-17, Sökväg: Statistik/Tillgångar & skulder/Valuta-reserv och likviditetsdisposition/Maj 2005.

¹⁶³ Sveriges Riksbank, 2005. Sida 93.

¹⁶⁴ Statistiska Centralbyrån, www.scb.se, 2005-07-08, Sökväg: Statistik efter ämne/Nationalräkenskaper/Nationalräkenskaper, årsvis(NR)/BNP 1950-Index/Data och diagram för utskrift/Data.

¹⁶⁵ Daly. H.E. 1996. Sida 40.

mera aktiv igen. Penningsystemet fostrar således ett beteende hos bankerna som går tvärs emot ett önskat agerande för den ekonomiska stabilitetens skull. Bankerna gasar i kurvorna och bromsar på raksträckorna för att använda en traditionell ekonomisk klyscha.¹⁶⁶

Det rådande systemet med privat utgivning och avreglerade valutamarknader skapar även en valuta som det är svårt att lita på. Det finns inte någon som garanterar pengarnas värde från ena dagen till nästa. Tomlinson ställer en retorisk fråga och undrar; *”Hur skulle våra liv se ut om en minut var en ständigt krympande enhet¹⁶⁷?”* Enheten för pengar är så oerhört viktig för våra liv eftersom den uppskattar, utvärderar, begränsar och bedömer så stor del av de saker som vi tar oss för. Ju stabilare denna enhet är desto mer lugn och trygghet kan varje enskild individ och företag skapa kring sig själva. Riksbanken gör troligen sitt bästa för att bidra till en sådan situation, men den har bara ett trubbigt redskap i form av styrräntan till sin hjälp i ett för övrigt instabilt konstruerat penningssystem. Dessutom, mot den slutgiltiga otryggheten som skapas av den växande skuldbördan finns det inte ens en styrränta att ta till. Hotet om en finansiell kris kommer ständigt att växa om inga förändringar görs i grunden.

Skuldsattheten och bristen på pengar skapar en direkt social instabilitet och osäkerhet i samhället. Personer som hamnar i en ohållbar skuldsituation kan, om de inte kommer ur knipan, till slut förlora det mesta. De förlorar sina resurser, sin kontroll över existensmedlen, sin trygghet på ålderns höst, sina barns framtid och sin förmåga att fatta beslut på grundval av egna bedömningar av sin situation och sina behov. I takt med att statens egen skuld växer försvinner det sociala skyddsnät som hittills har kunnat täcka upp för dessa utsatta personer. Otryggheten arbetar sig långsamt uppåt i samhällsstrukturen och föder destruktiva beteenden som våld och kriminalitet.

Den globala jakten på köpkraft leder också indirekt till social oro i form av ökad arbetslöshet. De nationella penningssystemen runt om i världen bygger alla på liknande principer. I och med globaliseringen blev därmed prispressen inom tillverkningsindustrin ett internationellt fenomen. Endast de tillverkare som kan få tillgång till råvaror och arbetskraft för lägst pris överlever. Prispressen blir global på både naturresurserna och arbetskraften. I länder med hög levnadsstandard leder detta till att jobb inom tillverkningsindustrin konkurreras ut så att arbetslösheten ökar. I fattigare länder leder prispressen till slut fram till ett omöjligt val mellan mänsklig svält eller överutnyttjande och nedbrytning av de återstående naturresurserna. Penningsystemet representerar även i detta fall en dunkel bakomliggande kraft genom att den fostrar en global konkurrens om köpkraft.¹⁶⁸ När det gäller arbetslösheten i Sverige, ökar den också genom att reell tillverkning förlorar riskkapital gentemot finansiell verksamhet och genom att den krympande offentliga budgeten minskar antalet anställda i den offentliga sektorn. Alla dessa förändringar härstammar från bristerna i penningssystemet.

3.4.5 Försvagad demokratisk makt till förmån för den finansiella makten

Staten hamnar i skuld till de privata bankerna precis som samtliga övriga aktörer i samhället. Därmed hamnar staten i en valsituation mellan alternativet att betala av skulderna genom en stramare finanspolitik (offentliga nedskärningar eller höjda skatter), eller alternativet att låna mer för att finansiera den fortsatta offentliga verksamheten. Här står politikerna inför svåra dilemman. Hittills har valen fallit på ett sådant sätt att de finansiella intressena inte ska skrämmas iväg från den svenska ekonomin. Med andra ord har finanspolitiken haft en tendens att förskjutas mot sådana områden där politikerna stöter på minst ekonomisk-politiskt

¹⁶⁶ Huber, J. 2001. Sida 8.

¹⁶⁷ Tomlinson, J. 2001. Sida 12.

¹⁶⁸ Rowbotham, M. 2001. Sida 8-9.

motstånd. Resultatet har blivit en kombination av generella skattesänkningar, ökad inlåning och offentliga nedskärningar, d.v.s. det har uppstått en allt snävare ekonomisk ram och en allt mindre demokratisk valfrihet. Politikernas otacksamma val handlar i praktiken om att bestämma vem eller vad som ska få mindre pengar framöver. P.g.a. den allmänna bristen av förståelse för problemet hos både allmänhet och regering förmår inte statens representanter att ens inleda en diskussion om hur man ska ta sig ur knipan. Politikernas hopp riktar sig i stället mot den ekonomiska tillväxten. I den handlingsförklaring som råder förskjuts makten kontinuerligt och obönhörligt från de folkvalda till dem som har pengarna. Zarlenga målar upp en dyster framtid ifall ingenting görs för att bryta utvecklingen; *”tagandet av någonting mot ingenting genom den strukturella misskötseln av pengarnas mekanism (...) kan kallas för ”makro ocker”, eftersom det opererar över hela penningssystemet, med påverkan på utbyten, ägande och arbetsmarknaderna. Över tiden skapar det en socialt oacceptabel och matematiskt omöjlig ekonomisk ekvation som, om det inte bekämpas, leder samhället till en form av ekonomiskt slaveri”*¹⁶⁹. Det är starka ord, men ytterst är det just det här som det handlar om när skuldsattheten ökar och demokratin förlorar makt.

Politikerna har troligen hela tiden agerat efter bästa förmåga, och situationen har uppstått p.g.a. svårigheterna med att förutsäga samhällskonsekvenserna av besluten. De har även varit vägleda av ekonomiska experter som varit oförmögna att hantera förtroendet, dels för att teorierna över pengarnas betydelse för samhällsutvecklingen har varit föråldrade och bristfälliga, dels för att de direkt eller indirekt har påverkats av privata ekonomiska intressen¹⁷⁰. Dan Josefsons TV-dokumentär över slopandet av det svenska penningssystemets sista stora restriktion, utlåningstaket, är belysande ur den aspekten. Den visar både på politikernas oförmåga att förstå, och på den traditionella ekonomiska expertisens odemokratiska sätt att övertyga de folkvalda och genomdriva förändringen i skymundan¹⁷¹.

3.5 Kronans brister i förhållande till den långsiktigt hållbara utvecklingen

Som en form av sammanfattning kan ovanstående konsekvenser nu jämföras med den definition på långsiktigt hållbar utveckling som presenterades i kapitel 3.1.5. För enkelhetens skull kommer de tre första kriterierna i definitionen att gemensamt få representera den nödvändiga ekologiska hänsyn som krävs för att uppnå hållbar utveckling. Dessa tre ekologiska punkter handlade om att varje system måste:

- (1) anpassa sig efter sin energiförsörjande bas,
- (2) minimera sitt beroende av den fossila energipulsen,
- (3) lämna tillräckligt stort utrymme för naturens processer.

Det fjärde kriteriet i definitionen kommer här att behandlas separat eftersom den snarare handlar om den nödvändiga sociala hänsynen än om den ekologiska hänsynen. Denna fjärde punkt i definitionen förklarade att varje system måste:

- (4) se till att det sker en rättvis fördelning av de begränsande resurserna.

Den första jämförelsen som utförs här, går således ut på att undersöka hur väl penningssystemet är anpassat efter den nödvändiga ekologiska hänsynen. Analysen har då visat att det nuvarande systemet är en grundläggande orsak till att samhället har problem med överproduktion och överkonsumtion som hela tiden tycks fortsätta öka. Den globala bristen på pengar skapar en prispress på naturresurser. En sådan sänkning av den ekonomiska kostnaden för att ta naturresurser i anspråk leder automatiskt till ett större nyttjande av resurserna. Detta

¹⁶⁹ Zarlenga, S. 2002. Sida 336.

¹⁷⁰ Daly, H.E. & Cobb, J.B. 1994. Sida 407-408 samt Zarlenga, S. 2002. Sida 676.

¹⁷¹ Josefsson, D. Dokumentärfilm i SVT 2004-11-17.

överutnyttjande av de ekologiska värdena är emellertid ett problem som först och främst uppstår utomlands i de fattigaste länderna, d.v.s. i de länder med den största penningbristen. I takt med att den svenska ekonomin blir mindre inriktad på tillverkningsindustri, kan de svåraste och mest kostnadskrävande delarna i nyttjandet av naturen läggas över på de länder som varorna importeras ifrån. Miljösituationen blir således eventuellt bättre i Sverige, men det beror då i första hand på att problemen har exporterats utomlands. I ett globalt perspektiv bidrar därmed prispressen till att ytterligare förvärra miljöproblemen med överproduktionen. Dessa problem står i direkt konflikt med, dels hur mycket energi som jorden kan tillhandahålla, dels med det begränsade utrymmet som en levande natur kräver. Troligen står överproduktionen också i konflikt med den ökade användningen av fossil energi även om analysen inte direkt har fördjupat sig i den frågan.

Vidare har analysen pekat på att penningssystemet fostrar till en ekonomi baserad på ekonomisk tillväxt. En evig ekonomisk tillväxt står i direkt motsats till definitionen om ekologisk hållbarhet. Definitionen visar att det finns en yttre ekologisk gräns för hur stor mängd resurser som kan tas i anspråk, medan begreppet och fenomenet ekonomisk tillväxt däremot förutsätter att det hela tiden ska finnas mer resurser att stoppa in i samhällssystemet¹⁷².

Sammanfattningsvis, även om analysen är översiktlig och troligen innehåller logiskt svaga punkter så pekar den åt ett klart och tydligt håll. Den visar att det svenska penningssystemet inte tar tillräckligt stor hänsyn till de ekologiska förutsättningarna, eftersom det bidrar till att skapa:

- (1) en överproduktion som bryter ner den ekologiska livsbasen,
- (2) en destruktiv målsättning i form av evig ekonomisk tillväxt som ytterligare förstärker problemet.

Den andra jämförelsen mellan kronan och den hållbara utvecklingen, handlar om hur väl penningssystemet är anpassat efter den nödvändiga sociala hänsynen. Det kan då omedelbart konstateras att den ohämmade ökningen av skuldsättningen som en direkt följd av penningssystemet medför stora sociala konsekvenser. När det ekonomiska utrymmet krymper måste allt fler människor och organisationer hamna i skuldfällan. I det långa loppet riskerar det nuvarande systemet att omyndigförklara allt från enskilda individer upp till hela stater. Det kan också konstateras att de sociala klyftorna ökar som följd av penningssystemets välfärdskoncentrerande effekter. Pengar omfördelas från de som har ont om kapital till de som har gott om kapital p.g.a. räntans och kreditens inverkan. Penningssystemets struktur stramar även åt det demokratiska handlingsutrymmet och hotar i förlängningen hela det västerländska demokratiska systemet. Det hotar den sociala hänsynen eftersom beslutanderätt och makt är en viktig resurs som måste fördelas för att driva ett hållbart system. Vidare bidrar penningssystemet på ett indirekt sätt, genom bristen på pengar, till att förstärka prispressen på arbete. Denna prispress leder i sin tur till att löner inom den produktiva industrin sjunker relativt mot andra löner, och i slutändan skapar det en högre arbetslöshet. Som om det inte var nog med detta bidrar penningssystemet även till att den ojämna fördelningen av välfärden också sker geografiskt. Kreditinstitutens utgivning av nya pengar styrs mot ekonomiskt aktiva regioner och bort från glesbygden. Företag och människor tvingas att lämna sina hembygder, eller till och med hemländer, för att söka bättre ekonomiskt underlag för sina liv i tillväxtregionerna. Sekundärt leder alla dessa brister till att ytterligare sociala problem byggs upp i samhället i form av utslagning, minskad trygghet, ökat våld och ökad kriminalitet.

¹⁷² Daly, H.E. 1996. Sida 31-44.

Sammanfattningen blir en dystert redovisning. Det svenska penningssystemet tar inte tillräckligt stor hänsyn till de sociala förutsättningarna, eftersom det bidrar till att skapa:

- (1) en ständig tillväxt av skuldsättningen,
- (2) ökande ekonomiska klyftor mellan människor,
- (3) en allt svagare demokratisk beslutsprocess,
- (4) en prispress på arbete som leder till ökad arbetslöshet,
- (5) en geografisk välfärdskoncentration som drabbar folk i glesbygden.

Det mesta tyder alltså på att den svenska valutan inte är anpassad till en långsiktigt hållbar utveckling. Den bidrar till överutnyttjandet av de ekologiska resurserna och skapar snedfördelningar som bryter ner samhällets sociala strukturer. Mot den bakgrunden är det motiverat att hänvisa till historikern Arnold Toynbee, som hävdar att det finns två generellt giltiga orsaker som förklarar kollapserna av 21 tidigare civilisationer¹⁷³. Den ena orsaken är en extrem koncentration av tillgångar och den andra orsaken är en liten flexibilitet inför förändrade förhållanden.¹⁷⁴ I ett ekologiskt betraktelsesätt blir dessa två orsaker egentligen en och samma sak. Extrem koncentration av tillgångar leder automatiskt till lägre mångfald och därmed också till lägre flexibilitet.¹⁷⁵ Mycket tyder således på att penningssystemet underbygger detta sammansatta och aggregerade hot om välfärdskoncentration. Om ingenting görs för att vända trenden kommer det förr eller senare att leda till någon form av kollaps av det svenska samhällssystemet eller t.o.m. av det västerländska systemet som helhet. Å andra sidan lever fortfarande hoppet om att penningssystemet kan organiseras om och därmed bli en viktig kugge för att motverka koncentrationen. Pengar bygger som sagt på människors uppfattningar och överenskommelser, och det finns inget som hindrar att framtidens pengar bygger på bättre idéer än dagens.

3.6 Hur kan penningssystemets brister åtgärdas?

Tidigare kapitel har visat att den svenska kronan som system går på kollisionskurs med den ekologiska och sociala hållbarheten. Kronans struktur är inte förenlig med den resursbegränsande fysiska verkligheten eller med kraven på rättvis fördelning. Frågan är nu; på vilket sätt kan kronan göras hållbar igen? Hur kan penningssystemets brister åtgärdas?

Lösningarna bör inriktas på att först och främst åtgärda de tre brister i systemet som har identifierats. Det betyder med andra ord att den privata utgivningen av pengar bör ersättas med en kollektivt och demokratiskt kontrollerad utgivning. I kronans fall handlar det om att återföra en fullständig kontroll till den svenska staten. Det betyder även att den statligt organiserade utgivningen av pengar bör domineras av utgivning av skuldfria pengar, Nomisma, i stället för kreditutgivning. När utgivningen sker till 100 procent av staten kommer det inte att finnas möjlighet för privata banker att tjäna pengar på ränta från kreditutgivning (Däremot kanske de fortfarande kan få en ränteersättning för utlåning av riktiga pengar, beroende på hur utlåningen regleras i övrigt).

Förutsättningarna för ekonomin skulle förändras ifall en demokratiskt reglerad och anpassad penningmängd, befriad från skuld, blev verklighet. Det skulle rimligtvis innebära att alla de negativa konsekvenser som listats i tidigare kapitel, och som är ett resultat av dagens privata kreditsystem, skulle minska. Även om det exakta resultatet skulle vara beroende av många

¹⁷³ Lietaer, B. 2001. sida 237.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Doherty, S. och Rydberg, T. 2002. sida 8.

andra samhällsfaktorer utöver pengarnas utformning, och även om det finns flera svårigheter med att organisera ett sådant system skulle ett förverkligande i den riktningen öka förutsättningarna för att åstadkomma förbättringar. En sådan penningreform kunde definitivt råda bot på den akuta penningbristen och främja en rättvisare fördelning av resurserna¹⁷⁶. Demokratin kunde stärkas gentemot de finansiella intressena¹⁷⁷. Troligen kunde det också leda till bättre möjligheter för den reella produktionen¹⁷⁸, vilket indirekt kunde minska arbetslösheten och bidra till en bättre balans mellan landsbygd och stad. Produktionen skulle kunna styras mer av människors praktiska och fysiska behov snarare än efter ekonomins behov. Om ekonomin blev mindre pressad av den kontinuerliga penningbristen skulle det sannolikt också minska risken för att man stirrar sig blind på en evig ekonomisk tillväxt. Förvaltandet av de ekologiska och sociala resurserna skulle få en högre prioritet i ekonomin i stället för dagens mål som är mera inriktat på flödesmaximering.

”I en finansiellt balanserad ekonomi skulle människor kunna köpa alla varor som producerades. Lågpris- och lågkvalitetsvaror skulle inte vara lika dominant. Det skulle inte finnas ett sådant överskott av varor som man var tvungen att försöka exportera. Och man skulle få en mindre aggressiv marknadsföring”, enligt Rowbotham.¹⁷⁹ USA:s tidigare president Abraham Lincoln, som också var den som låg bakom världens hittills kanske ”renaste” existerande form av Nomisma, ”the greenbacks”, har också tydligt formulerat samhällsfördelarna med skuldfria demokratiska pengar. ”Då statsmakten äger rätten att ge ut valuta och kredit som pengar och innehar möjligheten att ta ut både valuta och kredit ur cirkulationen genom beskattning och annat, behöver och bör den inte låna kapital mot ränta för att finansiera statligt arbete och offentliga företag (...) Privilegiet att skapa och ge ut pengar är inte bara den högsta statliga ensamrätten, utan är statsmaktens största kreativa möjlighet (...) Människorna kommer att få en valuta lika säker som deras egen statsmakt. Pengar kommer inte längre att vara mänsklighetens härskare, utan bli dess tjänare. Demokrati kommer att bli starkare än penningmakt.”¹⁸⁰

Hur skulle då en praktisk omorganisering av det svenska valutasystemet kunna gå till? Den första nödvändiga åtgärden är att komma överens om en definition om vad som ska betraktas som pengar i samhället. Att utgå från M3 är då ett lämpligt val eftersom det i princip täcker in de tillgångar som används som bytesmedel. Ett mer långtgående alternativ kunde vara att utgå från att alla skuldbrev på under ett års löptid räknades som pengar. Riksbanken gör indirekt redan en sådan distinktion eftersom den benämner marknaden för sådana skuldbrev för penningmarknaden.

Efter att det har definierats vad som skall räknas som pengar, blir nästa steg att säkerställa att privata intressen inte ska kunna skapa dessa pengar. Soddy var den som först presenterade en lösning på problemet, nämligen att kräva 100 % säkerhet vid utlåning¹⁸¹. Utlåning med 100 % säkerhet innebär att inga pengar kan lånas ut innan utlånaren har några pengar att låna ut. Det kan tyckas vara en självklarhet, men en sådan princip skulle innebära slutet för den långa traditionen av ”fractional reserve banking” som inleddes av de europeiska guldsmederna redan på 1600-talet. I dagens system innebär 100 % säkerhet vid utlåning att det måste finnas en tydlig gräns mellan vad som är bankens pengar och vad som är kundernas insatta pengar.

¹⁷⁶ Zarlenga, S. 2002. Sida 480, 634 och 675, och Rowbotham, M. 2001. Sida 10.

¹⁷⁷ Huber, J. 2001. Sida 40.

¹⁷⁸ Rowbotham, M. 2001. Sida 10.

¹⁷⁹ Rowbotham, M. 2001. Sida 10.

¹⁸⁰ Goldin, S. 2000. Sida 38.

¹⁸¹ Goldin, S. 2001(2). Sida 40.

D.v.s. den privata utgivningen av pengar kan helt enkelt hindras genom att förbjuda banker och andra utlånare att räkna kundernas insatta pengar som en del av utlånares egna tillgångar. På det sättet blir bankerna åter igen vad de en gång var ämnade att primärt vara, en institution för förvaring och inte som idag en institution för kreditutgivning. Övergången till en skuldfri ekonomi skulle bli mjuk och skonsam. I takt med att låntagarna betalade av sina lån skulle skulderna avskrivas. Lånen skulle betalas av genom en ny tillförsel av skuldfria pengar till samhällsekonomin genom en statlig utgivning. En mer detaljerad beskrivning över hur det skulle kunna organiseras finns i Hubers och Robertsons bok, "Creating new Money"¹⁸².

En statlig utgivning av äkta pengar kräver förstås en omarbetning av de existerande statliga myndigheternas roll- och ansvarsfördelning. Det är troligen klokt att utgå från Zarlengas tanke om att penningkontrollen borde utgöra den fjärde konstitutionella grenen i den demokratiska maktutövningen, d.v.s. att penningutgivningen ska vara en självständig gren vid sidan av den lagstiftande, den verkställande och den dömande verksamheten i statens myndighetsutövning¹⁸³. Dagens riksbank har goda förutsättningar att genom några smärre justeringar kunna axla en sådan roll. Framför allt behövs det diskuteras på vilket sätt som det demokratiska inflytandet i banken kan säkerställas. På något vis måste tyngdpunkten förskjutas från den nuvarande expertstyrningen mot ett mera politiskt och demokratiskt balanserat inflytande eftersom utgivningen av pengar i grunden är ett moraliskt-politiskt ställningstagande lika mycket som ett ekonomiskt ställningstagande. En lämplig ansvarsfördelning är att riksbanken bestämmer hur stor mängd pengar som ska ges ut, och att det sedan blir regeringen som bestämmer hur dessa nya pengar ska sättas i cirkulation. På det sättet återförs det gamla senioraget till staten, men i och med riksbankens oberoende roll minskas risken för att senioraget ska missbrukas av politiska skäl.

I den här strukturen blir riksbankens stora uppgift att bestämma hur stor mängd pengar som ska cirkulera i samhället. Banken får på det här sättet ett många gånger säkrare, tydligare och mer lätthanterligt instrument för att styra inflationen, jämfört med dagens räntestyrningsmekanism. Däremot är frågan om vilket långsiktigt mål som riksbanken bör ha med penningutgivningen inte självklar. Här kommer de politiska ställningstagandena in. Förenklat kan man urskilja två olika inflationsmål som är tänkbara. Det ena är att eftersträva noll inflation för att på det sättet säkerställa en stabil och pålitlig valuta vars värde fluktuerar mycket lite. Det andra alternativet är att eftersträva en svag men kontinuerlig inflation, genom att ständigt tillföra aningen mer pengar än vad samhället efterfrågar. Fördelen med den andra strategin är att pengarnas kontinuerliga värdetapp stimulerar till en bättre cirkulation. Vilken som är den fördelaktigaste strategin är dock beroende av en mängd andra faktorer som t.ex. reglerna för utlåning och valutahandel, hur fördelningspolitiken genomförs och hur inflationen mäts.

Med ovanstående förändring försvinner bankernas ränteinkomster från nyutgivna krediter eftersom de inte längre har möjlighet att ge kredit. Den värsta avarten av ränteanvändning är därmed bortröjd, men frågan om hur ränta på utlånade pengar ska hanteras är fortfarande en fråga som påverkar den långsiktiga hållbara utvecklingen. De gamla argumenten om att utlåningsränta bidrar till att skapa inflation, krav på ekonomisk tillväxt, försämrade cirkulation på pengar samt ojämn fördelning, kvarstår. Å andra sidan blir räntans negativa påverkan betydligt mer begränsad i ett system med skuldfria pengar och 100 % utlåningssäkerhet. Dessutom finns det även positiva effekter knutna till räntan. Framför allt bidrar räntan till att

¹⁸² Huber, J. & Robertson, J. 2000.

¹⁸³ Zarlenga, S. 2002. Sida 426-427.

skapa en högre tillgänglighet till riskkapital. Utan en utlåningsränta finns det naturligtvis färre kapitalstarka intressen som är villiga att låna ut sina pengar. Åter igen kan det konstateras att diskussionen om räntan kan ta många olika riktningar. Gemensamt för alla dessa riktningar är att de till slut leder till någon form av moraliskt ställningstagande. Den här uppsatsen har bara ytligt snuddat vid ränteproblematiken, delvis för att diskussionen blir näst intill ohanterlig ifall inte typen av pengar, utgivningssätt och skuldfrågan först analyseras, delvis för att de negativa konsekvenserna av räntan av sig själv begränsas avsevärt redan av dessa första reformsteg. När bristen på pengar minimeras genom den statliga utgivningen minskar efterfrågan på pengar och räntorna kommer automatiskt att hållas nere.

Det finns, trots ovanstående förklaringar, starka skäl att anta att det existerar en grundläggande motsättning mellan användandet av ränta å ena sidan och ekologins begränsningar i resurser å andra sidan. Uppsatsen har bara i förbigående behandlat detta påstående, men för dem som redan tar denna motsättning på allvar kommer här några tänkbara lösningar på ränteproblematiken att presenteras i korthet.

- 1) Att införa ett statligt monopol på utlåning mot ränta skulle ge bättre möjligheter att kontrollera samhällskostnaderna på lånen, samtidigt som vinsterna på lånen skulle gå till kollektivet, d.v.s. till de egentliga ägarna av valutan. Ett statligt monopol på utlåning är troligen mer motiverat än monopolen på försäljning av alkohol och mediciner.
- 2) Att bättre fördela riskerna för lånet mellan långivare och låntagare kan vara en annan väg. Idag står låntagaren för hela risken i och med den förutbestämda räntesatsen på lånet. Kanske är den utlåningspraxis som fanns i Venedig under senmedeltiden en intressant metod. Där fick utlånaren en överenskommen andel av låntagarens vinster från den verksamhet som pengarna investerades i. När låntagaren gick med förlust fick utlånaren ingen extra ersättning utöver återbetalningen på lånet. När vinsten blev stor fick utlånaren däremot en motsvarande större andel tillbaka.¹⁸⁴ Den här metoden skulle bättre anpassa räntan efter den reella produktionen.
- 3) Att ta bort det lagliga stödet för rätten att driva in sina skulder kan kanske vara en annan annorlunda väg att gå. Förslaget har förts fram av John Tomlinson. Han menar att en sådan lagförändring inte skulle hindra människor från att låna ut pengar. Skillnaden skulle vara att de inte hade någon laglig garanti för att få dem tillbaka. *"Man skulle endast låna pengar till sådana man kände och litade på"*, enligt Tomlinson¹⁸⁵. Konsekvenserna av förslaget är svåra att överblicka, men det skulle definitivt leda till en mer socialt ansvarsfull utlåningspraxis. Räntenivåerna skulle troligen hålla sig på en konstant låg nivå.
- 4) Att inte inkludera de administrativa kostnaderna för lånet i räntan skulle förtydliga skillnaden mellan betalningen för en service och de övriga ersättningskraven som utlånaren sätter genom räntan. De administrativa kostnaderna kan med fördel vara fasta avgifter som beror på lånets längd eller antalet delbetalningar i stället för att vara knuten till mängden pengar. Denna åtgärd förtydligar räntebegreppet och underlättar för en mer korrekt hantering av den egentliga räntan, d.v.s. avkastningen på utlåningskapitalet.

Avslutningsvis måste en penningreform även beakta lösningar för att begränsa skadlig spekulation inom valutasystemet. Det kan dels handla om att förhindra att valutaspekulanter får ett ökat intresse för en reformerad valuta med ökad stabilitet, vilket då riskerar att leda till att ekonomin läcker pengar till spekulanterna. Det kan även handla om att styra fokus från den

¹⁸⁴ Zarlenga, S. 2002. Sida 122.

¹⁸⁵ Tomlinson, J. 2001. Sida 15.

finansiella verksamheten till den reella verksamheten inom den egna nationella valutan. Dessa frågor är mycket viktiga att fundera kring för att en penningreform i sin helhet ska gå bra, men precis som med flera andra centrala penningfrågor har inte heller dessa saker penetrerats särskilt djupt i den här uppsatsen av utrymmesskäl. De lösningar som kommer att komma i fråga för att begränsa och hindra spekulation av olika slag kommer med all sannolikhet att handla om att styra och begränsa de finansiella flödena genom lagar och beskattningar. Med en statlig kontroll över penningutgivningen behöver politikerna inte vara lika rädda för att fatta beslut som går emot de finansiella intressena. En skatt på valutatransaktioner, en s.k. Tobin-skatt, är ett exempel på en sådan åtgärd, vars syfte skulle vara att hindra spekulation i själva valutan¹⁸⁶.

4 DISKUSSION

4.1 Pengarnas lagringsfunktion

Vilken typ av pengar som människor vill ha beror till stor del på vilken funktion man som individ är mest intresserad av. Kanske är det t.o.m. så att pengarnas huvudfråga handlar om det moraliska ställningstagandet ifall pengar primärt ska kunna lagras eller om de primärt ska kunna användas som bytesmedel. Båda dessa funktioner är naturligtvis tilltalande på olika sätt. Det är t.ex. bekvämt att kunna lagra sina besparingar tryggt i form av pengar. Det är samtidigt också viktigt att ha tillgång till ett fungerande bytesmedel. Dessvärre talar det mesta för att det finns en djupt inbyggd problematik i målet med att uppnå båda dessa funktioner i en och samma valuta. De två funktionerna bekämpar varandra. En stark lagringsfunktion innebär ofrånkomligt att en större andel av penningmängden hamnar i förvaring, med följderna att det blir en mindre återstående del som kan cirkulera som bytesmedel.

Vad är det då som skapar en stark lagringsfunktion hos valutan? Grunden för en bra lagring är att pengarna kan behålla sitt värde bättre än annan lagring av tillgångar. Här kommer räntan in i bilden. Med hjälp av ränta på kapital blir pengarnas lagringsfunktion stark. Räntan har således sina naturliga försvarare i dem som är intresserade av att ha en stark lagringsfunktion. I praktiken är det människor som är mer inriktade på säker förvaring av tillgångar än på aktivitet och handel som har det intresset. Det kan konstateras två saker i det sammanhanget. 1) Fördelarna med lagringsfunktionen är primärt privata, det är bekvämt för varje individ att kunna lagra sina tillgångar. Samtidigt är fördelarna med bytesfunktionen mera kollektiva till sin natur eftersom handel är ett fenomen som äger rum i ett större sammanhang. 2) Vinstfördelen med användandet av ränta koncentrerar sig i första hand till utlånanen, som nästan undantagslöst är en privat aktör, samtidigt som kostnaderna för räntan betalas av samhället kollektivt i form av den ökade inflation som den medför. Motsättningen mellan lagringsfunktionen och bytesfunktionen, eller om man så vill mellan ränteförespråkare och räntemotståndare, handlar således till stor del om en kamp mellan privata intressen och det gemensamma samhällsintresset. Historien visar att ränteanvändningen bekämpades så länge det sociala samhället var starkt, men när räntan nästlade sig in i systemet blev till slut den privata ekonomiska makten för stark för att den skulle kunna hållas tillbaka¹⁸⁷.

Det moraliska ställningstagandet till räntan och lagringsfunktionen kan även beskrivas som ett val mellan ståndpunkterna att pengar kan ägas individuellt, respektive att de inte kan ägas individuellt. Som bytesmedel betraktat är pengarna en kollektiv resurs, ägd av samhället, som

¹⁸⁶ Attac, www.attac.nu, 2005-08-05, Sökväg: Attac/Detta tycker vi/Tobins katt.

¹⁸⁷ Wegerif, B. 2001. Sida 26-30.

ska finnas till hands för att stimulera utbyte mellan enskilda parter. När ägandet kommer in i bilden förvandlas pengarna från att vara ett medel till att bli ett ändamål, från betalningsmedel till tillgång. Att inneha pengar blir ett syfte i sig i stället för syftet att använda dem för utbyte. Cirkulationen minskar, samhällsekonomin försämras men penningförmögenheterna ökas. Ränta på utlånade pengar uppstår när det finns en efterfrågan på pengar och ägaren till pengarna kräver en ersättning för att låta andra ta del av sitt innehav. Mot den bakgrunden kan man därför kanske betrakta privat ränta som rätt i de fall då samhället inte förmår att tillgodose den allmänna efterfrågan på pengarna, men som fel om samhället är kapabelt att tillhandahålla en lagom stor och cirkulerande penningmängd. I ett fungerande system där pengarna är demokratiskt utgivna utan skuld blir det naturligt att betrakta pengarna för vad de egentligen borde vara, en gemensam nyttighet som inte kan ägas privat. Det blir då också naturligt att bekämpa räntans lagringsfunktion och den nära kopplingen till utlåningsräntan. I alla nuvarande bristfälliga system blir det däremot nödvändigt att acceptera användningen av räntan i någon mån, eftersom penningbristen och inflationen är så påtaglig och eftersom systemet i sin helhet fostrar en syn på pengar som en privat egendom.

Hoppet ligger emellertid i att all förändring börjar någonstans med en tanke. Om denna tanke någon gång leder fram till ett svenskt valutasystem där penningmängden är optimerad efter behovet och under statlig kontroll, är det troligen också ekologiskt och socialt motiverat att begränsa pengarnas lagringsfunktion. Den teoretiskt optimala lösningen på problemet är då att följa Silvio Gesells förslag¹⁸⁸. Han menade att pengarna skulle ha en kontinuerlig värdeminskning inbyggda i sig själva, en form av negativ ränta. På det sättet skulle pengarna förlora långsamt i värde precis som majoriteten av övriga tillgångar i världen tenderar att göra. En sådan valuta skulle inte lämpa sig för lagring, utan varje innehavare av pengarna skulle automatsikt vara intresserad av att sätta dem i cirkulation så snart som möjligt. Om den totala låneräntan delas upp i tre beståndsdelar; grundränta, riskpremie och en administrativ ersättning, bör den negativa räntan motsvara grundräntans storlek.¹⁸⁹ Gesells förslag är utan tvekan välgrundat, men det stöter på praktiska problem. Hur ska värdeminskningen organiseras på de cirkulerande mynten och sedlarna? Lösningen ligger eventuellt i att majoriteten av pengarna idag är i digital form. Det skulle vara möjligt att via datorerna skapa en negativ ränta på alla existerande konton. Å andra sidan, om penningssystemet reformerades till att minimera penningbristen skulle den åtgärden i sig minska grundräntans andel av räntan. Om grundräntan är tillräckligt liten blir det kanske överflödigt att hålla på och krångla med en negativ ränta.

Troligen är det bättre att kontrollera räntan genom att begränsa den från det andra hållet, som det tidigare har föreslagits i uppsatsen. Receptet är följande; minimera penningbristen genom att skapa skuldfria och demokratiskt utgivna pengar. Förstatliga sedan utlåningen. Statlig utlåning mot en marknadsbestämd ränta kan även ses som en variant av negativ ränta eftersom kostnaden betalas privat och intäkten går till samhällskollektivet. Skillnaden är att räntan betalas enbart av låntagaren i stället för att vara en avgift som betalas av alla de efterföljande användarna av pengarna. Alternativet, eller kompletteringen, till statlig utlåning är att se över reglerna för bedrivande av privat utlåningsverksamhet så att låntagare och långgivare hamnar på en mera jämbördig förhandlingsnivå (t.ex. Tomlinsons förslag och förbud mot "fractional reserve" metoden.). Därefter bör risksättningen och den administrativa ersättningen behandlas separat och inte inkluderas i låneräntan. Kvar blir då eventuellt en grundränta som kommer att ligga väldigt nära noll p.g.a. de tidigare åtgärderna. Grundidén i receptet är att först skala bort de delar av låneräntan som inte är grundränta,

¹⁸⁸ Pålson Syll, L. & Lingärde, S. 2000. Sida 16-18.

¹⁸⁹ Ibid.

företrädesvis risk- och administrationskostnader och behandla dessa delar var för sig. Därmed kan de betraktas och behandlas precis som andra ersättningar för tjänster i stället för att bli en del av kapitalavkastningen. Den återstående räntan, grundräntan kan sedan kontrolleras genom att regelverket kring utlåningen anpassas efter den balans som önskas mellan lagringsfunktionen och bytesfunktionen.

4.2 En valutaparadox?

En annan grundfråga som bör diskuteras är ifall det finns en motsättning mellan mentalt uppbackade pengar och ekologins fysiska begränsningar. Att fullständigt förlita sig på mental uppbackning innebär att uppbackningen frikopplas från den fysiska verkligheten, men när pengarna börjar användas kommer kopplingen tillbaka förr eller senare genom att fysiska produkter eller mänskliga tjänster köps. När en mentalt uppbackad valuta, vars gränser endast sätts av den mänskliga tanken, möter den fysiskt begränsade verkligheten borde det rimligtvis uppstå någon slags motsättning.

Att så är fallet med bristfälliga valutor som baseras på kredit eller på någon form av penningbrist, har den tidigare analysen redan visat. Hur ser då situationen ut för en mentalt uppbackad valuta vars penningmängd är anpassad efter samhällets behov via en demokratisk utgivning? När pengarna skapats representerar de en virtuell välfärd, enligt Soddys beskrivning (se kapitel ”Från fysisk till mental uppbackning”). Denna fiktiva välfärd utgör dock i sig inget extra tryck eller hot mot den fysiska verkligheten eftersom virtuell välfärd skapas genom att människor avstår från att äga saker till förmån för att få inneha pengar. Att avstå från att ha fysiska saker minskar snarare trycket på de ekologiska värdena. Däremot är det rimligt att anta att trycket på ekologin ökar när människor gör anspråk på en större andel av den virtuella välfärden genom att producera mer saker för att bytas mot pengar. Här finns det troligen ett dilemma med mentalt uppbackade pengar som man inte kan komma ifrån. Så länge pengarna representerar en virtuell välfärd som det är attraktivt att ha tillgång till kommer existensen av pengarna att utgöra ett extra tryck på den fysiska verkligheten.

Den enda heltäckande lösningen på problemet är att återgå till fullständigt fysiskt uppbackade pengar, men det skulle innebära ett enormt bakslag för samhällsutvecklingen och en återgång till gamla tiders byteshandel. Det låter inte särskilt lockande för de flesta. För att inte gå miste om alla de samhällsstimulerande fördelar som mentalt uppbackade pengar skapar för människan bör lösningarna i stället inriktas på att minimera pengarnas negativa återkoppling på resursförbrukningen. Människornas individuella anspråk på att utöka den egna tillgången på virtuell välfärd måste minimeras, eller annorlunda uttryckt, bristen på pengar måste minimeras. Åter igen kommer diskussionen om pengarna tillbaka till denna centrala fråga om att minimera bristen, men i det här perspektivet blir det även tydligt att bristen bara till viss del är beroende av mängden pengar. Det är lika viktigt att också ta med i beräkningen hur jämnt fördelade pengarna är mellan aktörerna i samhället. Om bara några få får del av den ökade penningmängden kommer det inte att minska bristen för de övriga i samhället. Liknande resonemang kan föras om cirkulationen. Ju långsammare pengarna cirkulerar i samhället desto större kommer bristen att upplevas¹⁹⁰.

Sammanfattningsvis tyder det mesta på att blotta existensen av pengarna ökar nyttjandet av de ekologiska resurserna, men att denna ökning kan minimeras genom att optimera cirkulationen och fördelningen av pengarna i samhället. Att optimera fördelningen av pengarna bör inte förknippas med planekonomiska strategier eftersom det kan vara förödande för den

¹⁹⁰ Pålsson Syll, L. & Lingärde, S. 2000. Sida 17.

individuella initiativkraften. Det handlar snarare om beskattnings- och bidragsregler, om optimerad bytesmedelsfunktion och minimerad lagringsfunktion, samt om att utveckla ett mer ansvarstagande ekonomiskt klimat. Paradoxen finns där och den går inte att ta bort så länge pengarna backas upp mentalt, men de negativa biverkningarna på de ekologiska resurserna kan och bör begränsas.

4.3 Omvärldens påverkan

Utvecklingen av det svenska valutasystemet har under senare år gjort hela den svenska ekonomin mera känslig för omvärldsfaktorer utanför den nationella gränsen. Framför allt har den avreglerade valutahandeln med den flytande svenska kronan försatt hela den svenska ekonomin i en beroendeställning av den internationella valutahandelns aktörer.

”Industriländerna har givit upp möjligheten att kontrollera kredittillgången och avhänt sig kapaciteten att reglera sina växelkurser och därmed de externa balanserna”, enligt Greenhill¹⁹¹. Han förklarar att numera är det växelkursutvecklingen för landets valuta som snarare styr handelsbalansen, än tvärt om vilket var den tidigare situationen. När marknaden tappar förtroendet för valutan blir den svag och sjunker mot andra valutor. Med en svag valuta blir det svårt att klara ekonomin eftersom det blir dyrare att importera och dyrare att köpa utländsk valuta. För att få tillbaka förtroendet brukar det drabbade landet få ta till åtgärder som de internationella valutaspekulanterna uppskattar. Framför allt gäller det att exportera mer och importera mindre, men det kan också handla om att genomföra strukturrationaliseringar som att minska det statliga budgetunderskottet, liberalisera handeln, privatisera och avreglera.¹⁹² Dessa åtgärder anses vara ekonomiskt motiverade eftersom det ökar förtroendet för valutan hos den grupp människor som råkar ha tillgång till finansiellt kapital för valutaspekulation. Denna speciella grupp människor är i bästa fall marginellt intresserad av ett lands långsiktigt hållbara utveckling. Deras intresse ligger i att maximera sin egen spekulationsvinst. Därför är det troligen klokt att betrakta de anpassningar som görs i ekonomins namn för att stärka kronans värde med en stor portion skepsis. Antagligen skulle det öka möjligheterna för det svenska samhället att ta kontroll över sin egen ekonomi, ifall beroendet av den internationella valutamarknaden kunde minskas genom någon form av återreglering.

En annan tendens inom det svenska valutasystemet är att bankernas inlåning till större del täcks upp av utländsk valuta än tidigare. Efter avregleringen av kreditmarknaden fick bankerna det svårare att finansiera den ökade utlåningen med en tillräckligt stor inlåning. Förutom att själva utlåningsmängden har ökat, beror det även på att färre människor väljer att placera sina besparingar på vanliga bankkonton. Det har blivit fördelaktigare att placera i aktier och andra värdepapper. Detta inlåningsunderskott har bankerna försökt att åtgärda genom att i stället emittera fler värdepapper, men eftersom den svenska marknadens köpkraft är begränsad har blickarna på senare år vänts utomlands. Numera representerar de emitterade värdepapperna för de fyra svenska storbankerna ca 30 % av deras totala skuld och av dessa värdepapper är i sin tur drygt 30 % utgivna i dollar, pund och yen.¹⁹³ I takt med att bankerna finansierar en större andel av sin utlåning genom att ta in mer utländsk valuta, ökar den svenska valutans beroende av hur väl dessa valutor presterar på den internationella valutamarknaden. Riksbankens egen slutsats av detta är att *”beroendet av utlandsfinansiering medför dock en ökad risk för att problem på utländska finansmarknader sprider sig till det*

¹⁹¹ Greenhill, R. 2003. Sida 63.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Riksbanken, www.riksbank.se, 2005-08-07, Sökväg: Publicerat/Publikationer/2004/Finansiell stabilitet 2004:2/Storbankernas finansiering.

*svenska banksystemet*¹⁹⁴. Om däremot den privata utgivningen av pengar skulle tas bort försvinner denna risk.

Slutligen finns det ett stort hot mot det svenska valutasystemet genom att det indirekt är beroende av en stor import av fossil energi. År 2003 representerade den fossila energin 40 % av den tillförda energin i Sverige¹⁹⁵. Som redan har visats i tidigare kapitel kommer denna energiimport att orsaka problem framöver eftersom oljeutvinningen förväntas minska inom en snar framtid (Se kapitel ”3.1.3 Hållbarhet i ett pulserande perspektiv”). Minskad oljetillgång kommer att leda till högre energipriser, och det kommer i sin tur medföra konsekvenser för den övriga ekonomin. När energin blir dyrare blir det dyrare att producera. Den här utvecklingen kommer rimligtvis att försätta de producerande sektorerna i en kniptångssituation, där kostnaderna för produktionen ökar samtidigt som den globala konkurrensen fortsätter att pressa priserna. En allt större andel av producenterna riskerar att hamna i ekonomiska svårigheter och få problem med att betala av sina lån. Energibristen kommer med stor sannolikhet att dramatiskt påskynda den redan påbörjade processen med att fler och fler individer, företag och nationer fastnar i skuldfällan. Den slutliga och avgörande frågan som då bör ställas är; vad händer när en allt större del av samhället inte längre klarar att betala av sin skuld? Kommer systemet att utsättas för någon form av kollaps, eller om det inte gör det, vilken typ av makt kommer fordringsägarna att få över dem som tappat kontrollen över skulderna?

Colin Campbell, doktor i geologi och en av grundarna till ASPO (Association for the Study of Peak Oil and Gas) uttrycker det kritiska sambandet mellan energitillgången och skuldsattheten på följande sätt. *”Den andra halvan av oljans tidsålder gryr, och den kommer att präglas av minskningen av oljan och allt som är beroende av den. Detta inkluderar finansiellt kapital eftersom minskningen av oljebaserad energi tar bort den nödvändiga övertygelsen om att det blir expansion imorgon som betalar dagens skuld, ett kritiskt samband. Det förutsäger, med andra ord, slutet för ekonomin så som den nu förstås och praktiseras. Det i sin tur kräver fullständigt nya politiska strukturer och policys som kan ersätta de som är baserade på föråldrad ekonomisk teori.”*¹⁹⁶

4.4 Den optimala valutan

Den optimala valutan finns troligen inte. Varje valuta måste anpassas efter de rådande omständigheterna. Det går säkert att argumentera med välunderbyggda fakta att ränteanvändningen var en nödvändig del av industrialiseringen, genom att den bidrog till att koncentrera resurser och därmed skapa en grund för specialisering. Utan räntan kanske den teknologiska utvecklingen inte hade kommit lika långt. Med det synsättet är det kanske ett rimligt antagande att räntan var bra då, men mindre bra idag när koncentration av resurser snarare har blivit ett problem än ett behov. Var tid och var situation har troligen sin egen optimala struktur för valutan.

Alla de som är beroende av att den svenska valutan ska fungera har ett intresse av att se till att den utformas på ett bra sätt. Den framtidsutveckling vi själva önskar oss kan med större sannolikhet skapas om vi ser till att ha ett betalningsmedel som går hand i hand med våra visioner. Det handlar om att kunna se kronans potentiella möjligheter och begränsningar. Som

¹⁹⁴ Riksbanken, www.riksbank.se, 2005-08-07, Sökväg: Publicerat/Publikationer/2004/Finansiell stabilitet 2004:2/Storbankernas finansiering.

¹⁹⁵ Energimyndigheten, www.stem.se, 2005-08-07, Sökväg: Energianvändningen idag/Energiläget 2004.

¹⁹⁶ Association for the Study of Peak Oil and Gas, Irland. www.peakoil.ie, 2005-06-09, Sökväg: ASPO 2005 Conference-Abstracts/The end of the First Half of the Age of Oil.

en sammansatt holon måste den anpassas till de yttre kraven på långsiktig hållbarhet. Kanske bör det även lämnas utrymme för att ha mindre kompletterande valutor som får verka inom ramen för den nationella valutan, och som kan ta till vara på sådana resurser som den övergripande valutan inte klarar av att aktivera. Små och lokala valutor blir i en sådan struktur en del av den större nationella valutaholonen och på det sättet utvecklas systemet både i sina delar och som helhet. Det blir en centralistisk och decentralistisk positiv utveckling på en och samma gång. Sett ur perspektivet av de fyra dimensionerna så kan systemet uppnå högre effektivitet som helhet genom att medvetandenivån (den inre dimensionen) och nivån på samhällets fysiska penningstrukturer (den yttre dimensionen) höjs. I den inre kollektiva uppfattningen om pengar, handlar det om att se pengar som ett mentalt fenomen, där folkets förtroende är den säkerhet för pengarna som måste vårdas och skyddas. I den yttre kollektiva infrastrukturen handlar det om att ge staten 100 % kontroll på penningutgivningen och att främja en jämn och kontinuerlig cirkulation av pengar genom samhällets alla aktörer, utan koncentring till enskilda kreditinstitut och banker. På den inre individuella nivån handlar det om att främja en syn på pengar som fokuserar på byte framför spekulation eller lagring. På den yttre individuella nivån ligger utmaningen i att förstå att pengar kan vara mer än sedlar och mynt.

Pengar är en mental mänsklig konstruktion och skapandet av pengarna kan ses som en förlängning av filosofen Jean-Paul Sartres ståndpunkt att människan skapar sin egen mening. Han menade att människan skapar sig själv och sin egen "essens", sitt eget väsen, d.v.s. vad hon egentligen är, inklusive det hon borde vara eller bör bli¹⁹⁷. Genom att skapa pengar, skapar människan också sig själv. Strukturerna och idéerna bakom pengarna formar samhället såväl som människorna i det. Det samhället borde vara eller bör bli, blir aldrig om inte pengarna anpassas därefter. Det betyder att möjligheterna till förändring finns till stor del i pengarna och i oss själva, men de måste upptäckas, förstås och förverkligas. Med en djupare förståelse för pengarna, för deras fysiska och mentala struktur, öppnas möjligheterna och en dyster samhällsutveckling kan vändas till en mera hoppfull.

5 SLUTSATSER

- 1) En långsiktigt hållbar utveckling måste bygga på en insikt om att: (a) flödet av energi genom samhället är en begränsande resurs, (b) flödet av energi från fossila tillgångar genom samhället är en övergående energipuls, (c) flödet av materia mellan samhället och naturen är ett kretslopp med begränsande kapacitet, (d) rättvis fördelning av de begränsande resurserna mellan individerna är en grundförutsättning för ett stabilt samhälle.
- 2) Pengar är en mänskligt skapad konstruktion med både fysiska och mentala, såväl som kollektiva och individuella dimensioner. Människans utformning av penningssystemet, med alla dess dimensioner, påverkar samhällsutvecklingen.
- 3) Den svenska penningmängden (definierad som M3) består till 8 % av sedlar och mynt och till 92 % av kontanta medel på bankkonton och av bankcertifikat.

¹⁹⁷ Frankl, V.E. 1946 (1999). Sida 112.

- 4) Riksbanken skapar alla sedlar och mynt medan privata banker och kreditföretag skapar samhällets alla icke-kontanta pengar. De pengar som kreditinstituten skapar är en form av utlånad kredit, vilket innebär att de upphör att existera när de har betalats tillbaka.
- 5) Kreditinstituten kan skapa kredit utan täckning från egna tillgångar, genom att de har möjlighet att räkna in sina kunders placerade tillgångar i sin egen balansräkning.
- 6) Kreditinstituten kräver ränta på den kredit som skapats utan egen täckning och utan några kostnader för banken. Därmed skapas en privat vinst som kommer kreditinstituten tillgodo och som får betalas av det övriga samhället, d.v.s. av dem som använder pengarna.
- 7) Kreditinstitutens utgivning av pengar (kredit) i kombination med krav på räntebetalningar gör att samhällets totala skuld växer snabbare än penningmängden. Skulderna blir därmed omöjliga att betala tillbaka i sin helhet. Den totala svenska samhällsskulden är idag 4134 miljarder kronor och den totala penningmängden är 1171 miljarder kronor (2004).
- 8) Det växande gapet mellan skulderna och penningtillgångarna skapar en kronisk och växande penningbrist i det svenska samhället, som får långtgående negativa konsekvenser för samhällets hållbara utveckling.
- 9) De privata kreditinstitutens utgivning av pengar motverkar en ekologiskt hållbar utveckling genom att det bidrar till att skapa: (a) överproduktion, (b) en ekologiskt omöjlig målsättning i form av evig ekonomisk tillväxt.
- 10) De privata kreditinstitutens utgivning av pengar motverkar en socialt hållbar utveckling genom att det bidrar till att skapa: (a) en ständig tillväxt av skuldsättningen, (b) ökande ekonomiska klyftor mellan människor, (c) en svagare demokratisk beslutsprocess, (d) en prispress på arbete som leder till ökad arbetslöshet (e) en geografisk välfärdskoncentration som går från landsbygd till stad.
- 11) Problemen med det privata skapandet av pengar kan lösas genom att se till att pengarna i stället skapas av en demokratisk offentlig myndighet. Genom ett statligt monopol på utgivningen kan penningmängden anpassas efter samhällets behov samtidigt som vinsterna från utgivningen blir offentliga i stället för privata.
- 12) För att förhindra en kronisk penningbrist i samhället bör majoriteten av pengarna ges ut skuldfritt, d.v.s. de ska inte ges ut i form av kredit.
- 13) Övriga brister i det svenska valutasystemet är relaterade till svag kontroll över spekulativ finansiell verksamhet och samhällsskadligt nyttjande av utlåningsränta. En mer nyanserad, balanserad och djupare samhällsdiskussion behövs inom dessa områden. En eventuell återreglering bör bygga på moraliska såväl som ekonomiska hänsynstaganden.

Källförteckning

Publicerade källor

- Aristoteles, 1988 (350 f.Kr.) Den Nichomakiska Etiken. Daidalos. Göteborg.
- Bateson, G. 1967 (1998). (Red.) Graffman, E. Mönstret som förbinder. Mareld. Stockholm.
- Begon, M., Harper, J.L. och Townsend, C.R. 1990. Ecology. Individuals, Populations and Communities (andra upplagan). Blackwell Scientific Publications.
- Bonniers Lexikon 5, 1994. Drak – Fasa. (Red.) Ahlgren L.
- Bonniers Lexikon 6, 1994. Fasc – Galm. (Red.) Ahlgren L.
- Bonniers Lexikon 18, 1997. Slot - Svan. (Red.) Ahlgren L. och Reimers P.
- Bonniers Lexikon 19, 1997. Swap – Tond. (Red.) Reimers P. och Ahlgren L.
- Brown, M. Och Ulgiati, S. 1999. Emergency evaluation of the biosphere and natural capital. Ambio Vol.28, Nr.6. Sida 486-493.
- Chapman, J.L. och Reiss, M.J. 1992. Ecology. Principles and Applications (tredje upplagan). University Press. Cambridge.
- Daly, H.E. 1996. Beyond growth. Beacon Press. Boston.
- Daly, H.E. och Cobb JR, J.B. 1994. For the common good – redirecting the economy toward community, the environment, and a sustainable future. Beacon Press. Boston.
- Del Mar, A. 1885. History of Money in Ancient Countries. London. Bell.
- Doherty, S. och Rydberg, T., 2002. (utgivare) Ecosystem properties and principles of living systems as foundation for sustainable agriculture – Critical reviews of environmental assessment tools, key findings and questions from a course process. Ekologiskt Lantbruk nr. 32. Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Douthwaite, R. 1999. The Ecology of Money. Schumacher Briefings, Nr. 4. Green Books. Devon. England
- Eklund, K. 1992. Vår ekonomi – en introduktion till samhällsekonomi. Tidens förlag.
- Engqvist, A. 2004. Att tänka om – från färdiga föreställningar till nya perspektiv. Prisma. Stockholm.
- Finansinspektionen, 2001. Riskmätning och kapitalkrav. Baselkommitténs förslag till nya kapitaltäckningsregler ur ett svenskt perspektiv. Rapport den 14 februari 2001. DNR 01-1178-601.
- Frankl, V.E. 1946 (1999). Livet måste ha en mening. Natur & Kultur pocket.
- George, H., 1879 (1992). Progress and poverty. Robert Schalkenbach Foundation.
- Goldin, S. 2000. Kampen om pengarna i USA. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 1. 2000.
- Goldin, S. 2001. Pengar från ingenting – så gör bankerna. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 3. 2001.
- Goldin, S. 2001(2). Frederick Soddy var först med 100 % kassakrav. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 4. 2001.
- Greenhill, R. 2003. Real world economic outlook. The legacy of globalization: debt and deflation. The New Economics Foundation 2003, Palgrave Macmillan.

- Hermele, K. 2001. Tobinskatt är ett styrmedel. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 3. 2001. (red. Goldin, S.)
- Holling, C.S. 1986. The resilience of terrestrial ecosystems: local surprise and global change. (red.) Munn, R.E. Sustainable Development of the Biosphere.
- Hornborg, A. 1998. Towards an ecological theory of unequal exchange: articulating world system theory and ecological economics. *Ecological Economics* 25. 127-136.
- Hubendick, B. 1985. Människoekologi (andra upplagan). Gidlunds.
- Huber, J. 2001. Rena pengar. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 4. 2001. (red. Goldin, S.)
- Huber, J. & Robertson, J. 2000. Creating New Money. A monetary reform for the information age. New Economics Foundation. London.
- International Energy Agency. 2004. Key World Energy Statistics. International Energy Agency
- Kennedy, M. 1993. Pengar utan ränta och inflation – ett bytesmedel som tjänar alla. Bokförlaget Korpen. Göteborg.
- Kjellberg, O. & Olsson, K. 2004. Lokalt kapital utvecklar bygden. Fristående kapitel i antologin ”Lokal ekonomi för hållbar tillväxt”. NUTEK. Stockholm.
- Koestler, A. 1982. Janus. En sammanfattning. Korpen. Göteborg.
- Lagerroth, E. 2003. Sökandet är vårt största äventyr. Mareld.
- Lietaer, B. 2001. The future of money – creating new wealth, work and a wiser world. Century. London.
- Lietaer, B. 2001(2). Den flygande fisken. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 2. 2001. (red. Goldin, S.)
- Mårtensson, B. och Nilstun, T. 1988. Praktisk vetenskapsteori. Studentlitteratur, Lund.
- Needleman, J. 1991. Money and the meaning of life. Doubleday Currency, New York.
- Norgaard, R. 1994. Development Betrayed – the end of progress and a coevolutionary revisioning of the future. Routledge. London and New York.
- Olsson, J. & Skärvad, P.-H. 1994. Företagsekonomi 99. Faktabok. Liber-Hermods. Malmö
- Pålsson Syll, L. 2001. Ekonomisk teori och metod. Studentlitteratur, Lund.
- Pålsson Syll, L. & Lingärde, S. 2000. Ekonomi utan ränta. En teoriehistorisk undersökning. *Insikt 2000:1 Vetenskapliga rapporter från Högskolan för Lärarutbildning & Kommunikation. Jönköping.*
- Rowbotham, M. 2001. Skuldens globalisering. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 3. 2001. (red. Goldin, S.)
- Sachs, W. 2004. Hur ska hon handla? Ordfront magasin. Nr. 7-8. Sida 23-27.
- Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2000. Två problem – som hänger ihop. *Forskningsnytt nr. 6. Sveriges Lantbruksuniversitet.*
- Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2001(a). Den gömda eller glömda resursbasen. *Forskningsnytt nr. 1. Sveriges Lantbruksuniversitet.*
- Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2001(b). Att leva på en puls. *Forskningsnytt nr. 3. Sveriges Lantbruksuniversitet.*

Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2001(c). Pulserande system med människor och djur. Forskningsnytt nr. 4. Sveriges Lantbruksuniversitet.

Shiva, V. 2005. Globalisering av girighet. Ordfront magasin/tema. Nr. 1-2. Sida 6-9.

Soddy, F. 1926 (2001). Frederick Soddy var först med 100 % kassakrav.

Soddy, F. 1943. The Arch Enemy of Economic Freedom. Publicerad av Soddy själv. London.

Sveriges Riksbank, 2001. Riksbankens roll i samhällsekonomin. Sveriges Riksbank.

Sveriges Riksbank, 2005. Den svenska finansmarknaden. (red. Molin, J.) Sveriges Riksbank.

Söderbaum, P. 2000. Ecological economics. Earthscan Publications Ltd, London.

Tomlinson, J. 2001. Ärliga pengar. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 4. 2001. (red. Goldin, S.)

Walter, A.E. 1995. America the Powerless: Facing Our Nuclear Energy Dilemma. Medical Physics Publishing Corporation.

Wegerif, B. 2001. Skuldsaneringstraditionen. Pengar - en tidskrift för penningreform. Nr. 4. 2001. (red. Goldin, S.)

Wilden, A. 1998. (Red.) Graffman, E. Mönstret som förbinder. Mareld. Stockholm.

Zarlenga, S. 2002. The lost science of money – The mythology of money – the story of power. American Monetary Institute.

Internet

Attac, www.attac.nu

2005-08-05, Sökväg: Attac/Detta tycker vi/Tobinskatt. <<http://www.attac.nu/index.php?sc=122,1>>

Association for the Study of Peak Oil and Gas, (ASPO), www.peakoil.net

2005-01-25, Sökväg: Peak Oil in 2008, read more/world summary of regular oil production. <http://www.peakoil.net/uhdsg/WORLD_SUMMARY_html.htm>

Association for the Study of Peak Oil and Gas, Irland, www.peakoil.ie

2005-06-09, Sökväg: ASPO 2005 Conference-Abstracts/The end of the First Half of the Age of Oil. <http://www.cge.uevora.pt/aspo2005/abscom/Abstract_Lisbon_Campbell.pdf>

Dagens Nyheter, www.dn.se

2005-07-03, (via www.lycos.se) Sökord på Lycos sökmotor: Utlåningstak. <www.dn.se/DNet/road/Classic/article/0/jsp/print.jsp?&a=225870>

Energimyndigheten, www.stem.se

2005-08-07, Sökväg: Energianvändningen idag/Energiläget 2004. <[http://www.stem.se/web/biblshop.nsf/FilAtkomst/ET17_04w.pdf/\\$FILE/ET17_04w.pdf?OpenElement](http://www.stem.se/web/biblshop.nsf/FilAtkomst/ET17_04w.pdf/$FILE/ET17_04w.pdf?OpenElement)>

Hansson, J. www.dieoff.com

2005-01-25, Sökväg: Synopsis. <<http://www.dieoff.com/synopsis.htm>>

JAK Medlemsbank, www.jak.se

2005-08-21, Sökväg: Kurser m.m/e-skolan/Kurslitteraturen/Kapitel 5/neoklassisk ekonomi-ohållbara antaganden.

Statistiska Centralbyrån, www.scb.se

2005-07-08, Sökväg: Statistik efter ämne/Finansmarknad/Riksbankens finansmarknadsstatistik/II Penningmängd, in- och utlåning. <<http://www.scb.se/statistik/FM/FM5001/2005M05/Fm5001tab2.xls>>
2005-07-08, Sökväg: Statistik efter ämne/Nationalräkenskaper/Nationalräkenskaper, årsvis(NR)/BNP 1950- Index/Data och diagram för utskrift/Data. <http://www.scb.se/Statistik/NR/NR0102/2003A02/NR0102_2003A02_DI_01_SV_BNP1950.xls#Data!A1>
2005-07-23, Sökväg: statistik efter ämne/priser och konsumtion/konsumentprisindex(KPI)/Enkelt om KPI. <http://www.scb.se/statistik/PR/PR0101/_dokument/kpienkelt.pdf>

Sveriges Riksbank, www.riksbank.se

2005-05-15, Sökväg: Riksbanken/Lagstiftning. <<http://www.riksbank.se/templates/Page.aspx?id=8831>>
2005-05-15, Sökväg: Penningpolitik/Prisstabilitet. <<http://www.riksbank.se/templates/Page.aspx?id=8844>>
2005-05-15, Sökväg: Publicerat/Författningssamling/1994:1 Riksbankens tillkännagivande om kassakrav för bankaktiebolag, sparbanker, centrala föreningsbanker utländska bankföretags filialer i Sverige. <<http://www.riksbank.se/templates/Page.aspx?id=15462>>
2005-07-10, Sökväg: Publicerat/Publikationer/Finansiell stabilitet/1997/Finansmarknadsrapport 1997:1/Lägre konkurrenstryck på utlåningsmarknaden. <http://www.riksbank.se/upload/1266/finansmarknad97_1.pdf>
2005-07-17, Sökväg: Statistik/Tillgångar & skulder/Valutareserv och likviditetsdisposition/Maj 2005. <<http://www.riksbank.se/upload/Valutareserv%200505.xls>>
2005-07-22, Sökväg: Penningpolitik/Transmissionmekanismen. <<http://www.riksbank.se/templates/Page.aspx?id=8846>>
2005-08-07, Sökväg: Publicerat/Publikationer/2004/Finansiell stabilitet 2004:2/Storbankernas finansiering. <http://www.riksbank.se/pagefolders/17346/2004_2_sve.pdf>

Sveriges Riksdag, www.riksdagen.se

2005-07-01, Sökväg: Lagar/Svensk författningssamling (SFS)/SFS-nummer 1994:2004. <[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFS_T_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFST&\\${FREETEXT}=&BET=1994%3A2004&RUB=&ORG=>](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFS_T_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFST&${FREETEXT}=&BET=1994%3A2004&RUB=&ORG=>)>

Television

Josefsson, D. Dokumentärfilm om den svenska kreditavregleringen. Sveriges television 2004-11-17, kl. 20.00.

Bilder och figurer

Omslagsbild, Sveriges Riksbank, www.riksbank.se, 05-09-01, Sökväg: Sedlar & mynt/Sedlar/Pressbilder. <<http://www.riksbank.se/templates/Page.aspx?id=10883>>

Figur 1, egen bearbetning efter Pålsson Syll, L. 2001. Ekonomisk teori och metod. Studentlitteratur, Lund. Sida 32.

Figur 2, Salomonsson, L. och Rydberg, T. 2001(c). Pulserande system med människor och djur. Forskningsnytt nr. 4. Sveriges Lantbruksuniversitet. Sida 18. Figuren presenterades ursprungligen av Holling, C.S. 1986. The resilience of terrestrial ecosystems: local surprise and global change.

Figur 3, egen bearbetning efter Zarlenga, S. 2002. The lost science of money – The mythology of money – the story of power. American Monetary Institute.

Figur 4, egen bearbetning efter statistik från Statistiska centralbyrån, för referenser se bilaga 2.

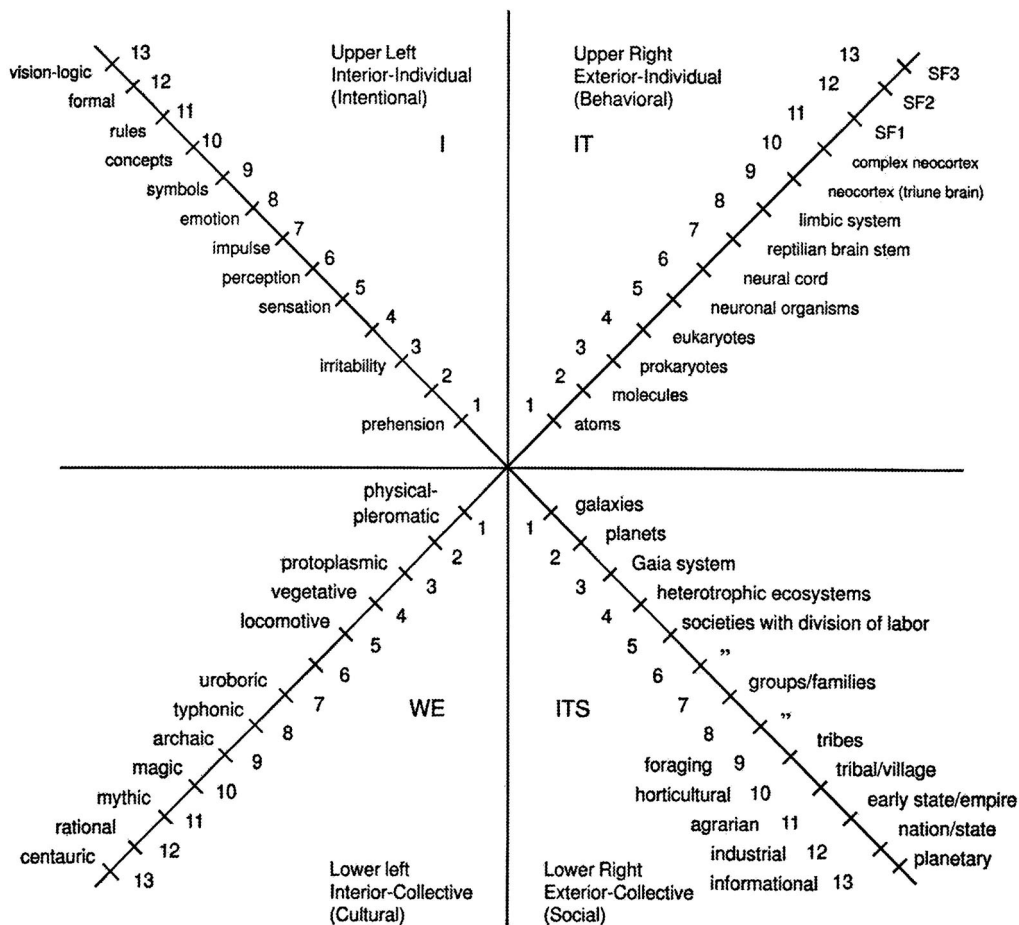
Figur 5, egen bearbetning.

Figur 6, egen bearbetning, för referenser se bilaga 2.

Figur i Bilaga 1, Lagerroth, E. 2003. Sida 158. Sökandet är vårt största äventyr. Mareld. Ursprungligen presenterat av Ken Wilber, 1995. Sex, Ecology, Spirituality. Del 1. Världsbild och utvecklingslära.

Bilaga 1

Wilbers verklighetsmodell

Ovanstående figur visar Ken Wilbers verklighetsmodell. Den högra sidan av figuren representerar den yttre verkligheten, och den vänstra sidan representerar den inre verkligheten. På samma sätt representerar den övre halvan den individuella verkligheten, medan den undre således representerar den kollektiva verkligheten. Sammantaget bildar dessa olika delar fyra olika dimensioner. Varje dimension har sin egen "utvecklingssträng" som visar på de olika utvecklingsstegen inom respektive dimension. Numren längs varje sträng visar vilken nivå som motsvaras av utvecklingsnivåerna i de andra strängarna. Nummer 6 i en dimension motsvarar således utvecklingsnivå 6 även i de övriga dimensionerna. Enligt Wilber är de olika dimensionerna beroende av varandra, vilket innebär att utvecklingssteget mot en högre nivå först kan ske när samtliga dimensioner är mogna för det. Den yttre-individuella dimensionen är den utvecklingsstege som vi är vana vid att se. Den beskriver organismer med nervsystem och hjärna av stigande komplikationsgrad. SF 1-3 representerar strukturella funktioner i hjärnan för de högre nivåerna i medvetandet. I den inre-individuella dimensionen kan motsvarande utveckling följas genom livets allt högre förmåga att uppleva inre sensationer, känslor och tankeformer. Den börjar med de enskilda atomernas förmåga att "gripa" (prehension), d.v.s. skapa kemiska bindningar, och fortsätter sedan hela vägen fram till visionslogiken där känsla och tanke smälter samman till en gemensam helhet. Den yttre-individuella dimensionen visar den sociala strukturens utveckling. Precis som med de övriga dimensionerna börjar utvecklingsstegen innan människan tar plats i den. Med "planetär" (planetary) avses ett utopiskt framtida samhälle som omfattar hela jorden. Den inre-kollektiva dimensionen visar på vilket sätt som livsformer kan samverka med varandra. "Physical-pleromatic", "protoplasmic", "vegetative", "locomotive", "uroboric", "typhonic", är alla benämningar som ska täcka in de olika livsformernas förmåga att samverka. De motsvaras i nämnd ordning av oorganisk materia, levande celler, växter, rörliga organismer, reptiler och däggdjur. När människan kliver in i bilden motsvarar utvecklingen uppfattningssätt, världsbilder och kulturer i samhället. "Centauric" refererar till en världsbild där kropp och själ har integrerats. (Bilden är hämtad från Lagerroth, E. 2003, sida 158. Texten refererar till samma källa, sida 159.)

Bilaga 2

Penningmängder och skulder, årsvis i miljarder SEK

År	M0	M3	Allmänhetens skuld	Statens skuld	Total skuld
1961	7	51		22	
1962	7	56		21	
1963	8	61		22	
1964	8	65		22	
1965	9	69		22	
1966	9	74		23	
1967	10	84		26	
1968	11	93		29	
1969	11	98		40	
1970	11	103		36	
1971	13	114		39	
1972	14	127		45	
1973	15	143		51	
1974	17	156		62	
1975	20	176		73	
1976	22	185		80	
1977	24	202		89	
1978	28	238		120	
1979	31	278		155	
1980	34	303		187	
1981	36	343		244	
1982	38	372		305	
1983	42	398		363	
1984	45	425		425	
1985	46	429	660	467	1 127
1986	50	474	780	505	1 285
1987	52	494	900	496	1 396
1988	55	520	1 170	504	1 674
1989	61	572	1 440	505	1 945
1990	62	636	1 710	541	2 251
1991	65	662	1 820	634	2 454
1992	64	683	1 850	637	2 487
1993	67	710	1 730	769	2 499
1994	69	712	1 863	905	2 767
1995	69	732	1 873	995	2 868
1996	72	816	1 939	1013	2 952
1997	74	843	2 064	1046	3 111
1998	78	864	2 206	1086	3 292
1999	87	948	2 330	1083	3 414
2000	89	974	2 542	1040	3 582
2001	97	1 039	2 765	933	3 699
2002	96	1 086	2 883	962	3 845
2003	98	1 119	2 961	898	3 859
2004	98	1 171	3 177	956	4 134

Data för M0 och M3 t.o.m. 1996 kommer från personlig kontakt med Jan-Olof Elldin, Statistiska Centralbyrån, Ekonomisk statistik, Finansmarknad, Box 24300, 104 51 Stockholm, 2005-07-07.

Data för M0, M3 och allmänhetens skuld fr.o.m. 1997 kommer från Statistiska Centralbyrån, www.scb.se, 2005-07-08. Sökväg: Statistik efter ämne/Finansmarknad/Riksbankens finansmarknadsstatistik/II Penningmängd, in- och utlåning. <http://www.scb.se/statistik/FM/FM5001/2005M05/Fm5001tab2.xls>

Data för statsskulden kommer från Riksgäldskontoret, www.rgk.se, 2005-07-14. Sökväg: Om statsskulden/Månadsrapport/2004-12-31, den svenska statsskulden/Rapport (PDF).

Data för den allmänna skulden, år 85-93, kommer från Sveriges Riksbank, Finansmarknadsrapport 1/1997. Sida 45. Siffrorna anger endast utlåning från banker och bolåneinstitut (år 1994 stod övriga kreditinstitut för ca 7 % av utlåningen).

Data för den allmänna skulden, år 94-96, kommer från personlig kontakt med Alexander Kamoun, Statistiska Centralbyrån, Ekonomisk statistik, Finansmarknad, Box 24300, 104 51 Stockholm, 2005-07-18.

Varje siffra representerar värdet för respektive års bokslut. Penningmängden M0 definieras som allmänhetens innehav av sedlar och mynt. Den beräknas utifrån riksbankens totala mängd utelöpande sedlar och mynt reducerat med bankens innehav av sedlar och mynt. Penningmängden M3 definieras som M0, svensk allmänhetens inlåning i bank samt svensk allmänhetens innehav av bankcertifikat denominerade i svenska kronor. Pensionssparande i bank, IPS, ingår ej i penningmängden. I allmänhetens skuld ingår utlåning från banker och kreditmarknadsföretag. Dessa institut handhar så gott som all kreditgivning till allmänheten (den icke-finansiella sektorn) i Sverige (Statistiska centralbyrån, www.scb.se, 2005-07-08, se referens ovan).